

Broj: Ž-BL-02-39/21

Datum: 21.09.2021. godine

PRIMLJENO: 30-09-2021			
Organizaciona jedinica	Klasifikaciona oznaka	Redni broj	Broj priloga
0102 -	37-1-	1808	21

Predmet: Specijalno izvješće o efikasnosti zakonskih rješenja u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini, dostavlja se-

Poštovani,

Institucija Ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine je tokom 2021. godine sačinila Specijalno izvješće o efikasnosti zakonskih rješenja u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini.

Zaštita lica s invaliditetom je jedan od najosjetljivijih i najspecifičnijih elemenata društveno-razvojne, ekonomske i socijalne politike uopće. Osiguravanje jednakog tretmana licima s invaliditetom nije pitanje socijalne pomoći nego osnovnih ljudskih i građanskih prava.

Tokom izrade ovog specijalnog izvješća, Ombudsmani su sačinili pregled međunarodnih dokumenata ljudskih prava koji garantiraju licima s invaliditetom pravo na rad, pregled pozitivnog zakonodavstva Bosne i Hercegovine, praksu Institucije ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, a provedeno je i sveobuhvatno istraživanje postupanja i praksi nadležnih tijela na razini Bosne i Hercegovine, entiteta i kantona. Ombudsmani su konsultovali i organizacije lica s invaliditetom, čiji su stavovi, takođe uvršteni u tekst specijalnog izvješća.

Ombudsmani su nadležnim organima uputili preporuke, čije provođenje treba rezultirati bezuslovnom primjenom međunarodnih standarda i uspostavljanjem efikasnog zakonodavnog i institucionalnog sistema za ostvarivanje i zaštitu prava na rad lica s invaliditetom.

Specijalno izvješće je objavljeno na web stranici ove institucije, link u nastavku:

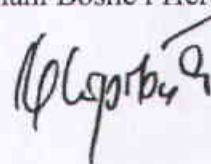
<https://www.ombudsmen.gov.ba/Download.aspx?id=318&lang=BS>

<https://www.ombudsmen.gov.ba/Download.aspx?id=318&lang=HR>

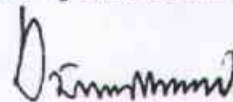
<https://www.ombudsmen.gov.ba/Download.aspx?id=318&lang=SR>

S poštovanjem,

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine

Prof.dr. Ljubinko Mitrović

Dr. Jasminka Džumhur

Nives Jukić

Specijalno izvješće

**o efikasnosti zakonskih rješenja o profesionalnoj
rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u
Bosni i Hercegovini**

Banja Luka, svibanj 2021. godine

Specijalno izvješće o efikasnosti zakonskih rješenja o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini

Banja Luka, svibanj 2021. godine

Izdavač

Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine

78 000 Banja Luka/Akademika Jovana Surutke 13

e-mail: bl.ombudsman@ombudsmen.gov.ba

www.ombudsmen.gov.ba

Autori izvješća:

Ombudsmeni za ljudska prava Bosne i Hercegovine:

prof. dr. Ljubinko Mitrović

dr. Jasminka Džumhur

Nives Jukić, dipl. iur.

Radna grupa:

Irma Hadživdić, MA iur., pomoćnica ombudsmana/ šefica Odjela za praćenje ostvarivanja prava osoba sa invaliditetom

Zorica Tatić, dipl. iur., stručna savjetnica u Odjelu za praćenje ostvarivanja prava osoba sa invaliditetom

Naida Spužević, dipl. iur., stručna suradnica u Odjelu za praćenje ostvarivanja prava osoba sa invaliditetom

Tehnički uredio:

Dragan Perić, šef Odjela za informacione tehnologije

Napomena: Izrazi koji se koriste u Specijalnom izvješću, a koji imaju rodno značenje, bez obzira na to jesu li korišteni u muškom ili ženskom rodu, obuhvataju na jednak način i muški i ženski rod

KAZALO

1. UVOD	5
2. METODOLOGIJA RADA.....	8
3. RELEVANTNO ZAKONODAVSTVO	10
3.1. Međunarodni standardi	10
3.1.1. Novi europski trendovi	13
3.2. Domaće zakonodavstvo	13
3.2.1. Bosna i Hercegovina	14
3.2.2. Federacija Bosne i Hercegovine	15
3.2.3. Republika Srpska	17
3.2.4. Brčko distrikt BiH.....	19
4. POSTUPANJE I PRAKSA INSTITUCIJE OMBUDSMANA ZA LJUDSKA PRAVA BOSNE I HERCEGOVINE	21
4.1. Žalbe u Instituciji ombudsmana	22
4.1.1. Ekonomsko-socijalni status osoba sa invaliditetom	22
4.1.2. Obrazovanje i zapošljavanje	25
4.1.3. Zapošljavanje u javnim tijelima/organima.....	26
4.1.4. Prednost pri zapošljavanju	27
4.1.5. Pristupačnost	29
4.1.6. Namjensko trošenje novca	30
4.1.7. Podrška poduzećima koja zapošljavaju osobe sa invaliditetom	31
4.2. Utjecaj pandemije korona virusa COVID-19 na mogućnost zapošljavanja osoba sa invaliditetom.....	32
4.3. Zapažanja Ombudsmana iz godišnjih, specijalnih izvješća i podnesaka upućenih tijelima Ujedinjenih naroda	34
5. ANALIZA STANJA U BOSNI I HERCEGOVINI.....	36
5.1. Odgovori i zapažanja nadležnih ministarstava u Bosni i Hercegovini	36
5.1.1. Aktivnosti nadležnih ministarstava	36
5.1.2. Programi za zapošljavanje osoba sa invaliditetom	38
5.1.3. Promotivne kampanje i edukacije	40
5.1.4. Nadzor nad primjenom propisa.....	40
5.1.5. Prijedlozi za prevazilaženje problema	42
5.2. Podaci fondova za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske	43
5.2.1. Profesionalna rehabilitacija osoba sa invaliditetom.....	44
5.2.2. Zapošljavanje osoba sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada	45
5.2.3. Zapošljavanje osoba sa invaliditetom putem programa poticaja	48
5.2.4. Evidencije o subjektima koji su dužni zapošljavati osobe sa invaliditetom	49
5.2.5. Mehanizmi praćenja i kontrole obračuna i uplate posebnog doprinosa/ novčanog iznosa	52
5.2.6. Pregled podataka o izvršavanju obveza poslodavaca i obveza fondova za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom.....	54
5.2.7. Stimulans za novo zapošljavanje	57
5.2.8. Postignuti rezultati i izazovi u radu	59

5.2.9. Poduzete i planirane mjere u cilju povećanja zaposlenosti osoba sa invaliditetom.....	60
5.3. Odgovori i zapažanja zavoda za zapošljavanje	62
5.3.1. Priznavanje prava na profesionalnu rehabilitaciju	62
5.3.2. Predrasude i diskriminacija pri zapošljavanju osoba sa invaliditetom	64
5.3.3. Programi usmjereni na zapošljavanje osoba sa invaliditetom	65
5.3.4. Koordinacija nadležnih tijela/organa i informiranost o pravima lica sa invaliditetom	66
5.4. Stavovi Udruženja poslodavaca.....	67
5.5. Iskustva organizacija osoba sa invaliditetom u oblasti zapošljavanja osoba sa invaliditetom.....	69
5.5.1 Pozitivna praksa kroz najbolje modele podrške zapošljavanju osoba sa invaliditetom	70
5.5.2. Informiranost i edukacija osoba sa invaliditetom	70
5.5.3. Profesionalna rehabilitacija i osposobljavanje osoba sa invaliditetom.....	72
5.5.4. Mjere za unaprijeđenje profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom	73
5.5.5. Institut pritužbe	74
6.ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	78
7. PREPORUKE.....	88
ANEKS I - PRIMJERI UPITNIKA UPUĆENIH JAVNIM TIJELIMA/ORGANIMA U BOSNI I HERCEGOVINI.....	92
ANEKS II- PREGLED ZAPRIMLJENIH ODGOVORA	99

1. UVOD

Više od milijardu ljudi u svijetu živi s nekim oblikom invaliditeta, od kojih gotovo 200 miliona ima značajne poteškoće u funkcioniranju. Veliki broj osoba s invaliditetom ima urođeni invaliditet, dok je određeni broj invaliditet stekao kroz društveno djelovanje. Rad i konflikti predstavljaju značajnije uzroke nastanka invaliditeta, kao posljedice određenih društvenih djelovanja. Globalno, postoji porast broja osoba s invaliditetom, što je posljedica starenja svjetske populacije, jer je veći rizik od invaliditeta kod starijih osoba, te globalnog povećanja kroničnih bolesti, kao što su: dijabetes, kardiovaskularne bolesti, karcinom i poremećaj mentalnog zdravlja.¹

Zaštita osoba sa invaliditetom je jedan od najosjetljivijih i najspecifičnijih elemenata društveno-razvojne, ekonomske i socijalne politike uopće. Osiguravanje jednakog tretmana osobama sa invaliditetom nije pitanje socijalne pomoći nego osnovnih ljudskih i građanskih prava. Pitanje invaliditeta je složen društveni fenomen koji, praktično, zadire u sve oblasti suvremenog života i iziskuje multisektorski pristup i suradnju različitih tijela i organa vlasti, jedinica lokalne samouprave, civilnog sektora, ali i osoba sa invaliditetom i organizacija osoba sa invaliditetom. Naglasak se stavlja na garantiranje ravnopravnosti osoba sa invaliditetom, nediskriminiranje i njihovo puno učešće u društvu.

Pored svakodnevno lošeg ekonomsko-socijalnog statusa, osobe sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini su tijekom pandemije koronavirusa COVID-19 najviše osjetile negativne posljedice različitih mjera usvojenih u cilju suzbijanja COVID-19.

Dokument koji je pred vama bavi se pitanjem efikasnosti zakonskih propisa u oblasti zapošljavanja osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini. Zaposlenje i rad igraju veoma važnu ulogu u životu čovjeka. Rad se može definirati kao svrsishodna i organizirana čovjekova aktivnost usmjerena postizanju nekih korisnih učinaka kojima se zadovoljavaju različite individualne, ali i društvene potrebe². Osim utjecaja na ekonomsku sferu, rad ostvaruje efekte i na psihološku, socijalnu, ali i druge aspekte života.

Bosna i Hercegovina je ratificirala niz međunarodnih dokumenata kojima se osobama sa invaliditetom garantira jednak tretman i postupanje bez bilo kojeg oblika diskriminiranja, a položaj osoba sa invaliditetom uređen je brojnim zakonskim i podzakonskim aktima. Najznačajniji dokument međunarodnog javnog prava jeste Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima osoba sa invaliditetom.³ UNKonvencija predstavlja prvi sveobuhvatni dokument koji osobama sa invaliditetom garantira prava i osnovne slobode, a člankom 27. UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom garantira se pravo na rad i zapošljavanje.

¹ Specijalno izvješće o stanju prava osoba s intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini, Banja Luka, veljača 2018. godine, dostupno na:

https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2018051809032286bos.pdf

²Petz, B. (ur.) (1992): Psihologijski rječnik, Prosvjeta, Zagreb

³Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima osoba sa invaliditetom i Fakultativni protokol, Rezolucija A/RES/61/106 od 13. prosinca 2006. godine. Bosna i Hercegovina je ratificirala Konvenciju UN o pravima osoba sa invaliditetom Ujedinjenih naroda, kao i Opcioni protokol 12. ožujka 2010. godine, a Konvencija je stupila na snagu 11. travnja 2010. godine.

Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine i prema rezultatima Popisa stanovništva iz 2013. godine, populaciju Bosne i Hercegovine čini 3.531.159 stanovnika.⁴ Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske i prema rezultatima Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova iz 2013. godine u Republici Srpskoj živi 1.170.342 osoba (571.812 muškaraca i 598.530 žena). Od ukupnog broja popisanih stanovnika, broj osoba sa invaliditetom je 294.058 ili 8,3%, dok nepoznat status ima 51.407 osoba, od čega su 132.975 muškarci i 161.083 žene. U Federaciji Bosne i Hercegovine broj osoba sa invaliditetom je 181.927, u Republici Srpskoj 104.454, dok u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine taj broj iznosi 7.677⁵.

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine objavila je dokument „*Bosna i Hercegovina u brojevima 2020*“⁶, prema kojem od ukupnog broja stanovnika, podaci o nezaposlenosti ukazuju da je u 2019. godini 13,6% muškaraca bilo nezaposleno, dok taj procenat za žene iznosi 18,8%. Od ukupnog broja stanovnika u Bosni i Hercegovini, njih 126.324 su korisnici nekog vida socijalne zaštite⁷, a iz podataka je vidljivo da su osobe sa invaliditetom česti korisnici socijalne zaštite. Na osnovu navedenih podataka, može se izvesti zaključak da je prisutan loš socijalni status osoba sa invaliditetom, a prema žalbama zaprimljenim u Instituciji ombudsmana, jedan od uzroka takvog statusa jeste i nemogućnost zaposlenja.

Ombudsmani za ljudska prava Bosne i Hercegovine, djelujući sukladno sa ovlastima propisanim Zakonom o Ombudsmanu za ljudska prava Bosne i Hercegovine⁸, postupajući po žalbama koje se odnose na povredu prava rad osobama sa invaliditetom i provodeći istrage po službenoj dužnosti, uočili su određene nedostake pozitivnog zakonodavstva koje regulira ovo pitanje, ali i poteškoće i nedosljednosti u samoj primjeni istog, kako na strani javnih tijela i organa tako i od strane poslodavaca koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom. Nažalost, još postoje predrasude poslodavaca pri zapošljavanju osoba sa invaliditetom.

Naprijed navedeno rezultiralo je Zaključkom Ombudsmana Bosne i Hercegovine broj Oi-K-SA-112-5/20 od dana 19.10.2020. godine kojim je imenovana radna grupa za izradu Specijalnog izvješća o efikasnosti zakonskih rješenja o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, sa ciljem utvrđivanja trenutnog stanja predmetne oblasti u Bosni i Hercegovini.

Tijekom izrade ovog Specijalnog izvješća, Ombudsmani su sačinili pregled međunarodnih dokumenata ljudskih prava koji garantiraju osobama sa invaliditetom pravo na rad, pregled pozitivnog zakonodavstva Bosne i Hercegovine, praksu Institucije ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, te je sprovedeno sveobuhvatno istraživanje postupanja i praksi nadležnih tijela na razini Bosne i Hercegovine, entiteta i županija/kantona. Ombudsmani su konsultirali organizacije osoba sa invaliditetom, čiji su stavovi, također uvršteni u tekst Specijalnog izvješća.

⁴ Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini proveden je od 1. do 15. listopada 2013. godine. Republika Srpska nije priznala rezultate koje je objavila Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

⁵ Preuzeto sa: <http://www.popis.gov.ba/popis2013/knjige.php?id=6>

⁶ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, „*Bosna i Hercegovina u brojevima 2020*“, dostupno na: http://www.bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2021/NUM_00_2020_TB_1_BS.pdf

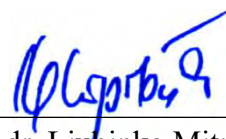
⁷ Prema navedenom dokumentu, korisnikom socijalne zaštite se smatra svaka osoba koja se nalazi u stanju socijalne potrebe i koja je u tijeku izvještajne godine jednom ili više puta koristila određene oblike i mjere socijalne zaštite i usluge socijalnog rada. Korisnici su razvrstani u dvije osnovne uzrasne grupe – maloljetni i punoljetni korisnici

⁸ „Službeni glasnik BiH“ br. 19/02, 35/04 i 32/06

Nadležnim tijelima/organima upućene su preporuke, čija provedba treba rezultirati bezuvjetnom primjenom međunarodnih standarda i uspostavljanjem efikasnog zakonodavnog i institucionalnog sustava za ostvarivanje i zaštitu prava na rad osoba sa invaliditetom.

Ovim putem izražavamo zahvalnost nadležnim tijelima/organima, fondovima za profesionalnu rehabilitaciju, udrugama poslodavaca i organizacijama osoba sa invaliditetom za pruženi doprinos pri izradi ovog Specijalnog izvješća, a posebno za sugestije i prijedloge koji su doprinijeli kreiranju konačnog teksta Specijalnog izvješća.

Ombudsmani Bosne i Hercegovine

Prof. dr. Ljubinko Mitrović

Dr. Jasminka Džumhur

Nives Jukić

2. METODOLOGIJA RADA

Specijalno izvješće o efikasnosti zakonskih rješenja u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom sačinjen je sa ciljem utvrđivanja trenutnog stanja u Bosni i Hercegovini. Svrha ovog dokumenta jeste važeće zakonodavstvo koje regulira oblast zapošljavanja osoba sa invaliditetom, da se utvrdi efikasnost postojećih institucionalnih mehanizama, te da se istraže pozitivni i negativni aspekti važećih pravnih propisa, kao i njihova implikacija u praksi.

Teorijsko (desk) istraživanje obuhvata analizu međunarodnih standarda koje je Bosna i Hercegovina ratificirala, a koji su od značaja za oblast rada i zapošljavanja osoba sa invaliditetom, analizu zakonske regulative na razini Bosne i Hercegovine, entiteta i Brčko distrikta BiH, kao i usklađenost domaćih propisa sa međunarodnim standardima, prevashodno sa UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom, kao najznačajnijeg dokumenta koji osobama sa invaliditetom garantira niz različitih prava, među kojima je pravo na rad i zapošljavanje.

Za potrebe sveobuhvatnog sagledavanja stanja u Bosni i Hercegovini, sprovedeno je empirijsko istraživanje sa ciljem utvrđivanja stanja i postojećih praksi “na terenu”. S obzirom na to da je dokument sačinjen u vrijeme pandemije koronavirusa COVID-19, u vrijeme kada su na snazi bile epidemiološke mjere, radna grupa nije bila u mogućnosti obaviti intervjue sa relevantnim akterima. Stoga su kreirani upitnici, koji sadrže pitanja koja su imala za cilj utvrđivanje postojećeg stanja, u smislu poštovanja ključnih odredbi zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, efikasnosti instituta predviđenih zakonskim propisima, efikasnost kontrole i nadzora nad primjenom propisa i slično. Primjeri svih Upitnika sadržani su u Aneksu I.

Osim nadležnim javnim tijelima/organima⁹, upitnici su upućeni udruženjima poslodavaca¹⁰ i organizacijama osoba sa invaliditetom¹¹.

⁹Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i resorna ministarstva svih deset županija/kantona u Federaciji BiH, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske, Poreska uprava Republike Srpske, Odjeljenje za zdravstvo i ostale usluge - Pododjel za socijalnu zaštitu Brčko Distrikta BiH, JU Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine, JU Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida Republike Srpske, Federalni zavod za zapošljavanje i županijske/kantonalne službe za zapošljavanje, JU Zavod za zapošljavanje Republike Srpske, JU Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

¹⁰Udruženje poslodavaca Federacije Bosne i Hercegovine, Unija udruženja poslodavaca Republike Srpske i Udruženje poslodavaca Brčko distrikta BiH.

¹¹Centar za osposobljavanje, prekvalifikaciju i rehabilitaciju osoba sa invaliditetom u Federaciji i Bosne i Hercegovine „Proroha“ Sarajevo, Savez udruženja gluhih i nagluhih Federacije Bosne i Hercegovine, Udruženje građana Informativni centar za osobe sa invaliditetom "Lotos" Tuzla, Koalicija organizacija osoba sa invaliditetom Grada Bijeljina „Kolosi“, Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“, Savez slijepih Republike Srpske, Savez gluhih i nagluhih Republike Srpske, Savez distrofičara Republike Srpske, Koordinacioni odbor invalidnih udruženja Unsko-sanskog kantona/županije, Udruženje mladih „Ružičnjaka-Los Rosalesa“ Mostar, Savez organizacija za podršku osobama s intelektualnim teškoćama Federacije Bosne i Hercegovine „SUMERO“, Koalicija „Neformalna grupa organizacija osoba sa invaliditetom regije Doboj“, Udruženje paraplegičara oboljelih od dječije paralize i ostalih tjelesnih invalida Prijedor, Udruženje paraplegičara Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, My right, Udruženje paraplegičara i oboljelih od dječije paralize Kantona Sarajevo, Udruženje roditelja i prijatelja osoba sa posebnim potrebama “Sunce” Mostar, JU Centar za prevenciju, rehabilitaciju i edukaciju

Podaci iz zaprimljenih upitnika su kvalitativno obrađeni i prikazani u posebnom poglavlju i u zaključcima Specijalnog izvješća.

Specijalno izvješće o efikasnosti zakonskih rješenja u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini sastoji se od ukupno sedam poglavlja. Pored uvoda i metodologije rada iz Poglavlja 1 i Poglavlja 2, dokument sadrži u Poglavlju 3 pregled međunarodnih i domaćih standarda, dok se Poglavlje 4 odnosi na pregled postupanja i prakse Institucije ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Poglavlje 5 sadrži analizu stanja u Bosni i Hercegovini, u Poglavlju 6 su data zaključna razmatranja Ombudsmana, dok su preporuke Ombudsmana sadržane u Poglavlju 7.

3. RELEVANTNO ZAKONODAVSTVO

3.1. Međunarodni standardi

Međunarodni dokumenti kojima se garantiraju ljudska prava polaze od principa da svaki čovjek ima urođena, jednaka, neotuđiva i univerzalna prava, koja proizilaze iz dostojanstva svih ljudskih bića. U okviru međunarodnih dokumenata svakako je značajno ukazati na dokumente usvojene od strane Ujedinjenih naroda, te regionalne dokumente usvojene od strane Vijeća Europe. Država se, kao nositelj međunarodnog suvereniteta, prihvatanjem međunarodnih dokumenata ljudskih prava, obvezala se na to da će uspostaviti mehanizme kojima regulira ostvarivanje prava i sloboda svim osobama na svom teritoriju. Prava osoba s invaliditetom utvrđena su nizom međunarodnih standarda koje je ratificirala BiH i koji imaju ustavnu snagu jer su sastavni dio Ustava BiH¹².

Kada se govori o zaštiti ljudskih prava, odnosno prava na rad unutar sustava Ujedinjenih naroda, najvažniji dokument predstavlja *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UNDHR)*¹³ koja člankom 23. svakom čovjeku garantira pravo na rad, slobodan izbor zaposlenja, pravo na pravične i zadovoljavajuće uvjete rada, kao i na zaštitu od nezaposlenosti.

Važno je istaknuti i dokument prve generacije ljudskih prava *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESR)*¹⁴ koji člankom 6. garantira pravo na rad. Nadalje, člankom 7. Pakta predviđeno je pravo svakog čovjeka na uživanje pravičnih i povoljnih uvjeta rada. Svaki čovjek ima pravo na jednaku plaću i nagradu za rad jednake vrijednosti, na bezbjednost i higijenske uvjete rada, kao i na podjednaku mogućnost za unaprjeđenje na radu, uzimajući u obzir jedino dužinu radnog staža i njegovu sposobnost za rad.

*Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima osoba s invaliditetom (CRPD)*¹⁵ člankom 26. garantira pravo na rehabilitaciju i rehabilitaciju, člankom 27. garantira se pravo na rad i zapošljavanje, dok je člankom 28. zagarantirano pravo na odgovarajući životni standard i socijalnu zaštitu. U smislu članka 5. sva prava predviđena Konvencijom ostvaruju se na principima ravnopravnosti i nediskriminacije.

Također, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je 2003. godine prihvatilo je *Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom*¹⁶ koja propisuju pravila kojih se trebaju

¹²Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.) (ICCPR); Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.) (ICESCR); Konvencija o pravima djeteta (1989.) (CRC); Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1979.) (CEDAW); Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1966.) (CERD); Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja (1984.) (CAT); Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

¹³Usvojena je na Generalnoj skupštini Ujedinjenih naroda 10. prosinca 1948. godine;

¹⁴Usvojen i otvoren za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine 2200A (XXI) od 16. prosinca 1966;

¹⁵Ministar za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine je 30.7.2009. u New Yorku potpisao Konvenciju UN-a o pravima osoba s invaliditetom i Opcioni protokol, a Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH na 65. sjednici, održanoj 7.12.2009., dao je saglasnost za ratifikaciju Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom i Opcionog protokola.

¹⁶Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom usvojila je Generalna skupština Ujedinjenih naroda 23. prosinca 1993. godine; Usvojena od strane Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 30. rujna 2003. godine, („Službeni glasnik BiH“, broj: 41/03),

pridržavati države u osiguranju životnih uvjeta i ostvarivanju prava osoba s invaliditetom. Odlukom o prihvatanju „Standardnih pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom”¹⁷, nadležna tijela/organi vlasti u Bosni i Hercegovini, entiteti i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine, obvezni su zajedničkim djelovanjem provoditi aktivnosti u cilju poboljšavanja položaja osoba s invaliditetom. Pravilo 7. navedenih standarda bavi se pitanjem zapošljavanja i propisuje da zakoni i propisi ne smiju negativno diskriminirati osobe s invaliditetom i ne smiju postavljati prepreke njihovu upošljavanju, te da nadležne vlasti Bosne i Hercegovine, entiteta i Distrikta Brčko trebaju aktivno podupirati integraciju osoba s invaliditetom u otvorena upošljavanja.

Pravo na rad kao osnovno ljudsko pravo garantirano je *Europskom socijalnom poveljom Vijeća Europe*¹⁸. Povelja sadrži posebna prava za osobe s invaliditetom, posebno u članku 15. Povelje, kojim se osobama sa invaliditetom garantira pravo na neovisnost, socijalnu uključenost i sudjelovanje u životu zajednice.

Vijeće Europe je usvojilo *Strategiju Vijeća Europe za osobe sa invaliditetom 2017.-2023.*¹⁹ kojom se utvrđuju se prioriteta područja Vijeća Europe za razdoblje od 2017. do 2023. godine. Također se daju smjernice te se države članice i ostale dionike želi potaknuti kad je riječ o politikama, aktivnostima i mjerama kako bi se osigurala provedba prioriteta na nacionalnoj i lokalnoj razini. Strategijom su obuhvaćena sva građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava. Njome se utvrđuje obveza Vijeća Europe i njegovih država članica da prava učine stvarnim za sve osobe s invaliditetom, neovisno o njihovim poteškoćama. Prema navedenoj Strategiji, jednakost je temeljno načelo svih ljudskih prava i temeljnih sloboda. Tijela Vijeća Europe, države članice i ostali relevantni akteri trebalo bi da nastoje promicati jednakost i nediskriminaciju svih osoba s invaliditetom, posebno inkluzivnim obrazovnim sustavom i razvojem inicijativa osposobljavanja, komuniciranja i zapošljavanja. One trebaju ciljati široki raspon stručnjaka, uključujući državne službenike i pružatelje usluga te moraju biti razvijene za aktivno uključivanje osoba s invaliditetom, njihovih obitelji te predstavničkih organizacija.

*Vijeće Europe usvojilo je Preporuku o akcionom planu za osobe sa invaliditetom za razdoblje 2006–2015. godine*²⁰. Ključni cilj Akcionog plana je da dovede do potpunog sudjelovanja osoba s invaliditetom u društvu, s aktualiziranjem problema invaliditeta na svim područjima politike kao

¹⁷ Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 30. rujna 2003. godine donijelo je Odluku o prihvatanju;

¹⁸ Bosna i Hercegovina je Europsku socijalnu povelju ratificirala 7. listopada 2008., a na snagu je stupila 1. prosinca 2008. godine. Bosna i Hercegovina se shodno Dijelu III članak 1 st.(1) toč. c) revidirane Europske socijalne povelje obvezala na primjenu slijedećih odredbi: Članak 1.-pravo na rad –u cijelosti Članak 2.-pravo na pravične uvjete rada– u cijelosti Članak 4.-pravo na pravičnu naknadu-stavak i 3. Članak 5.-pravo na organiziranje-u cijelosti Članak 6.-pravo na kolektivno pregovaranje-u cijelosti Članak 7.-pravo djece maladih na zaštitu-u cijelosti Članak 8.-pravo zaposlenih žena na porodiljsku zaštitu u cijelosti Članak 9.-pravo na stručno usmjeravanje –u cijelosti Članak 11.-pravo na zdravstvenu zaštitu– u cijelosti Članak 12.-pravo na socijalnu zaštitu-stavak 1. i 2. Članak 13.-pravo na socijalnu i medicinsku pomoć- stavak 1, 2 , i 3. Članak 14.-pravo na korištenje službi socijalne zaštite-u cijelosti Članak 16.-pravo obitelji na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu-u cijelosti Članak 17.-pravo djece i mladih na socijalnu,pravnu i ekonomsku zaštitu –u cijelosti Članak 20.-pravo na jednake mogućnosti i jednak tretman u pitanjima zapošljavanja i zanimanja bez diskriminacije na osnovu spola–u cijelosti Članak 21.-pravo na informiranje i konsultiranje –u cijelosti Članak 22.-pravo na učešće u određivanju i unaprjeđivanju uvjeta rada i radnog okruženja-u cijelosti Članak 23.-pravo starih osoba na socijalnu zaštitu –u cijelosti Članak 28.-pravo predstavnika radnika na zaštitu u poduzeću i dodjeljivanje adekvatnih sredstava-u cijelosti;

¹⁹Strategija Vijeća Europe za osobe sa invaliditetom 2017.-2023, dostupna na:

<http://posi.hr/wp-content/uploads/2018/02/Strategija-Vijeca-Europe-za-osobe-s-invaliditetom-2017-2023.pdf>

²⁰ Preporuku usvojio Komitet ministara 5. travnja 2006. na 961. zasjedanju zamjenika ministara;

krajnjim ciljem. Plan daje sveobuhvatan okvir konkretnih preporuka, dovoljno prilagodljivih specifičnim uvjetima pojedinih zemalja. Plan je koristan izvor inspiracije privatnim poduzećima, nevladinim organizacijama i drugim međunarodnim organizacijama. I na kraju, ali i najvažnije, Akcioni plan promovira osnovni koncept da je potrebno savjetovati se s osobama s invaliditetom i njihovim predstavnicima kao interesnom grupom u postupku donošenja odluka koje utječu na njihove živote, od oblikovanja nacionalne politike do osobnih tema.

Međunarodna organizacija rada (MOR) izdala je ***Preporuku o stručnom osposobljavanju i preosposobljavanju osoba sa invaliditetom R99***²¹, kojom je predviđeno da će se poduzeti sve mjere moguće i potrebne za stvaranje i razvoj službi za profesionalno osposobljavanje, koje bi osobama sa invaliditetom pomagale da izaberu ili promijene struku. Kao moguće metode, u zavisnosti od nacionalnih uvjeta u određenoj zemlji i svakog individualnog slučaja, preporučeni su razgovori sa savjetnikom za usmjeravanje, ispitivanje profesionalne prošlosti, školskog izvješća i drugih dokumenata koji svjedoče o općoj ili profesionalnoj spremi osobe sa invaliditetom, kao i liječnički pregled. Preporuka dalje predviđa da bi stručno osposobljavanje osoba sa invaliditetom trebalo da zainteresovanim osobama omogući vršenje one ekonomske aktivnosti u kojoj će moći da koriste svoja stručna znanja ili sposobnosti, vodeći pri tomu računa o perspektivi zaposlenja. Osposobljavanje bi trebalo da traje „sve dok se osoba sa invaliditetom ne osposobi da normalno radi u uvjetima jednakim sa zdravim radnicima, ako je za to sposobna“. Izuzetno je značajna činjenica da Preporuka izričito predviđa da se protiv osoba sa invaliditetom ne bi smjela vršiti bilo kakva diskriminacija po osnovu invalidnosti, u pogledu plaće i ostalih uvjeta rada, ukoliko je rad osoba sa invaliditetom iste vrijednosti kao rad ostalih radnika. Osobe sa invaliditetom trebalo bi da uživaju pravo da prihvate zaposlenje koje im odgovara kod poslodavca kojeg izaberu, kao i svi ostali radnici. Preporuka predviđa da bi naročito trebalo isticati sposobnosti i kapacitet za rad zainteresiranih osoba sa invaliditetom, a ne invalidnost.

Kao dopuna naprijed navedene preporuke, usvojena je ***Konvencija Međunarodne organizacije rada o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalidnih osoba C 159***²². Člankom 2. Konvencije C 159 u prvi plan stavljaju socijalnu jednakost i obvezu primjene na sve kategorije osoba sa invaliditetom. Također je predviđeno i da svaka članica formulira, realizira i periodično revidira nacionalnu politiku o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, imajući u vidu uvjete, praksu i mogućnosti. Člankom 3. uspostavljen je cilj koji se ogleda u tomu da se obezbijedi stavljanje odgovarajućih mjera profesionalne rehabilitacije na raspolaganje svim kategorijama osoba sa invaliditetom i da se unaprijede mogućnosti za zapošljavanje svih osoba na otvorenom tržištu rada. Politika profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom zasniva se na načelu jednakih mogućnosti radnika – osoba sa invaliditetom, i svih ostalih radnika. Treba poštovati mogućnosti i jednakost tretmana radnika i radnica sa invaliditetom. U smislu članka 4. Konvencije, pozitivne mjere usmjerene na postizanje stvarne jednakosti tretmana i mogućnosti radnika sa invaliditetom se ne bi trebale smatrati diskriminacijom prema drugim radnicima. Konvencija predviđa i da bi se sa predstavnicima organizacije poslodavaca i radnika trebalo konzultirati o korealizaciji politike profesionalne

²¹ Preporuka usvojena u lipnju 1955. godine;

²² Konvencija usvojena na Generalnoj konferenciji Međunarodne organizacije rada, koju je u Ženevi sazvao Administrativni savjet Međunarodnog biroa rada i koja se sastala na 69. zasedanju 1. lipnja 1983. godine;

rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Također je predviđeno i konzultiranje organizacija osoba sa invaliditetom oko primjene pomenute politike (članak 5).

Preporuka Međunarodne organizacije rada o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalidnih osoba R 168²³. Ova Preporuka služi kao dopuna Konvencije C 159 i Preporuke R 99 o profesionalnom osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Od novih mjera posebno se ističe inzistiranje na stvaranju mogućnosti za zapošljavanje na otvorenom tržištu rada uz financijske podsticaje poslodavcima, na razumnim adaptacijama, uklanjanju komunikacijskih, arhitektonskih i prijevoznih barijera, promoviranju primjera uspješnih zaposlenih sa invaliditetom, ali i na pružanju podrške zaštitnim radionicama i kooperativama osoba sa invaliditetom.

3.1.1. Novi europski trendovi

Posljednja desetljeća donijela su važne promjene u odnosu društva prema osobama sa invaliditetom. Prepoznata je uloga države u pružanju potpore u oblasti ekonomsko-socijalnog osnaživanja, a posebice je senzibiliran princip inkluzije osoba sa invaliditetom u sve društvene sfere. Ovdje je važno naglasiti da se ključna promjena odnosila na to da se primjena medicinskog modela, koji se fokusira na liječenje ili održavanje medicinskog stanja, zamjenjuje tzv. socijalnim modelom, koji podrazumijeva učešće države, obitelji, lokalne zajednice i drugih relevantnih institucija. U oblasti zapošljavanja prepoznata je vrijednost tzv. socijalnog poduzetništva, koje se na početku ogledalo u zapošljavanju nezaposlenih osoba koje nisu mogle pronaći posao na otvorenom tržištu rada, a među kojima su i osobe sa invaliditetom. Potom je uslijedila faza razvoja društvenih poduzeća, a razvoj informacionih tehnologija, doprinio je kreiranju tzv. inovativnog društvenog poduzetništva.

Europska politika zapošljavanja je obuhvatila temeljne principe o slobodnom kretanju kapitala, roba i usluga na jedinstvenom tržištu rada i integrirala u dokument The Single Market Act (Akt o jedinstvenom tržištu) i Social Business Initiative (Inicijativa za socijalno poduzetništvo). Navedeni dokumenti su postavili regulatorni okvir za formiranje fondova koji će financirati projekte i poslovne subjekte. S tim u svezi, značajnu ulogu u zapošljavanju osoba sa invaliditetom imaju: Europski socijalni fond (ESF), čije prioritete financiranja postavlja Europska komisija, Europski fond za prilagođavanje globalizaciji (EGF), Europski fond za socijalno poduzetništvo (EuSEF) i Venture Capital Fund namijenjen socijalnim poduzetnicima za zajednička ulaganja za djelovanje u dvije ili više zemalja.²⁴

3.2. Domaće zakonodavstvo

Brojni su zakonski i podzakonski propisi koji se direktno ili indirektno bave pitanjem rada i zapošljavanja osoba sa invaliditetom. U ovom dijelu Specijalnog izvješća dat je pregled domaćeg zakonodavstva, obuhvatajući zakonske i podzakonske propise na razini Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, kao i

²³Usvojena 1983. godine

²⁴ Udruženje poslodavaca Federacije BiH, „Europska praksa i zapošljavanje OSI“, dostupno na: <http://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/Europska20praksa20i20zapoC5A1ljavanje20osoba20sa20invaliditetom.pdf>

nadležnost županija/kantona u ovoj oblasti. S obzirom na obimnost zakona, u nastavku teksta su izdvojene ključne napomene o navedenim zakonskim propisima.

3.2.1. Bosna i Hercegovina

U Aneksu I Ustava BiH²⁵ pod nazivom: Dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini pobrojano je 15 međunarodnih dokumenata. Među navedenim dokumentima su Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda s pripadajućim protokolima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima s pripadajućim fakultativnim protokolima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o eliminiranju svih oblika rasne diskriminacije itd.. U odredbi članka II.2 Ustava BiH propisano je: *„Prava i slobode predviđeni u Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima“*.

U odredbi članka II.3 Ustava BiH propisano je: *„Bosna i Hercegovina i oba entiteta će osigurati najvišu razinu međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda“*. Točkom 4. istog članka propisano je da je *„uživanje prava i sloboda, predviđenih u ovom članku ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovog Ustava, osigurano je svim osobama u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status“*.

Člankom III. Ustava Bosne i Hercegovine uređene su nadležnosti i odnosi između institucija Bosne i Hercegovine i entiteta. Točkom III istog članka propisano je da *„sve vladine funkcije i ovlasti koja nisu ovim Ustavom izričito povjerene institucijama Bosne i Hercegovine pripadaju entitetima.“*

U cilju uspostavljanja okvira za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svim osobama u Bosni i Hercegovini, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine je usvojila **Zakon o zabrani diskriminacije**²⁶ kojim se utvrđuju odgovornosti i obveze zakonodavne, sudbene i izvršne vlasti u Bosni i Hercegovini, kao i pravnih osoba i pojedinaca koji vrše javne ovlasti (u daljnjem tekstu: nadležne institucije), da svojim djelovanjem omoguće zaštitu, promoviranje i stvaranje uvjeta za jednako postupanje. Zakonske mjere i radnje neće se smatrati diskriminacijskim kada se svode na nepovoljno razlikovanje ili različito postupanje ako su zasnovane na objektivnoj i razumnoj opravdanosti. Afirmativne mjere su zasnovane na realiziranju razumnih prilagođavanja s ciljem osiguravanja principa jednakog postupanja u odnosu na invalidne osobe. Poslodavci su zato, prema potrebi, u konkretnom slučaju dužni poduzeti odgovarajuće mjere, radi omogućavanja da invalidna osoba ostvari pristup, učestvuje ili napreduje u zaposlenju, odnosno da učestvuje u obuci, ako takve mjere ne nameću nesrazmjeran teret poslodavcu²⁷.

²⁵Ustav Bosne i Hercegovine, dostupno na:

http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf

²⁶ „Službeni glasnik BiH“ br. 59/09 i 66/16

²⁷ Članak 5. Zakona o zabrani diskriminacije (izuzeci od jednakog postupanja)

Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini²⁸ pruža okvir i pravac za ujednačeno djelovanje institucija vlasti na svim razinama, s ciljem smanjivanja neujednačenosti koja u ovoj oblasti postoji u Bosni i Hercegovini. Ovim dokumentom obezbjeđuje se ujednačen pristup tijela i organa vlasti i drugih institucija u Bosni i Hercegovini pri reguliranju prava i statusa osoba sa invaliditetom. Svaka osoba sa invaliditetom, bez obzira na uzrok nastanka invaliditeta, mjesto prebivališta, spol i dob, za istu vrstu i stupanj invaliditeta treba da ostvaruje približno ista prava, što će biti određeno stvarnim potrebama osobe sa invaliditetom. Politika predviđa niz mjera usmjerenih na osposobljavanje za korištenje preostalih sposobnosti, uspjehnog sudjelovanja na tržištu rada, upošljavanja i smanjenja siromaštva.

3.2.2. Federacija Bosne i Hercegovine

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine²⁹ u članku II.2., propisuje: „*Ljudska prava i slobode - Federacija će osigurati primjenu najviše razine međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih u dokumentima navedenim u Aneksu ovog ustava*“. Člankom III.2. točka e) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, propisano je da su federalna vlast i županije/kantoni nadležni, između ostalog, i za socijalnu politiku.

U Federaciji Bosne i Hercegovine 2010. godine usvojen je poseban zakonski propis koji na sustavni način uređuje oblast profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom i koji na ravnopravan način tretira osobe sa invaliditetom bez obzira na vrst i način nastanka invaliditeta. Radi se o **Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine**³⁰ koji uređuje pitanje ostvarivanja, priznavanja i provođenja profesionalne rehabilitacije, pravo i uvjete za zapošljavanje pod općim i posebnim uvjetima, samozapošljavanje, vođenje evidencija o zaposlenim osobama sa invaliditetom, sredstva za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje. Istim Zakonom uređeno je i pitanje djelokruga rada i funkcioniranja Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom³¹. Fond je Fond javna ustanova i osniva ga Parlament Federacije Bosne i Hercegovine. Fond Federacije BiH je, u cilju provedbe navedenog Zakona, usvojio i niz podzakonskih akata.³²

²⁸ Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini, "Službeni glasnik BiH", broj: 76/08, dostupna na: <https://www.vladars.net/srSPCYrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/Politika%20u%20oblasti%20invalidnosti%20u%20BiH.pdf>

²⁹ "Službenovine FBiH", br. 1/1994, 1/1994 - Amandman I, 13/1997 - Amandmani II-XXIV, 13/1997 - Amandmani XXV i XXVI, 16/2002 - Amandmani XXVII-LIV, 22/2002 - Amandmani LVI-LXIII, 52/2002 - Amandmani LXIV-LXXXVII, 60/2002 - ispr. Amandmana LXXXI, 18/2003 - Amandman LXXXVIII, 63/2003 - Amandmani LXXXIX-XCIV, 9/2004 - Amandmani XCV-CII, 20/2004 - Amandmani CIII i CIV, 33/2004 - Amandman CV, 71/2005 - Amandmani CVI-CVIII, 72/2005 - Amandman CVI i 88/2008 - Amandman CIX

³⁰ „Službenovine FBiH“ br. 9/10

³¹ U smislu članka 58. Zakona, Fond obavlja sljedeće poslove; provodi politiku razvitka i unaprjeđivanja profesionalne rehabilitacije i upošljavanja osoba s invaliditetom, osim obrazovnih ustanova čija je osnovna djelatnost stjecanje osnovnog i srednjeg obrazovanja; financira i sufinancira programe razvitka gospodarskih društava za upošljavanje osoba s invaliditetom i zaštitnih radionica; vrši isplate novčanih nadoknada i stimulansa; financira i sufinancira programe za održavanje uposlenosti osoba s invaliditetom; vrši nadzor nad ostvarivanjem prava na novčanu nadoknadu i stimulans i korištenja drugih sredstava Fonda; nadzire je li pravilan obračun novčane nadoknade iz članka 53. ovoga zakona i vjerodostojnost priloženih dokaza i drugih dokumenata (članak 54); druge poslove predviđene Odlukom o osnivanju Fonda i Statutom Fonda.

³² Pravilnik o raspodjeli sredstava za financiranje/sufinanciranje programa održivosti zaposlenosti, razvoja gospodarskih društava za zapošljavanje osoba sa invaliditetom i zaštitnih radionica, te programa profesionalne rehabilitacije osoba sa invaliditetom broj 01-02-2-2279/21 od 19.02.2021. godine, Pravilnik o raspodjeli sredstava

Kada je riječ o nadzoru nad provedbom navedenog Zakona, nadzor nad zakonitošću rada i općih akata, ustanova, gospodarskih društava, zaštitnih radionica i radnog centra vrši federalno ministarstvo i županijska/kantonalna ministarstva nadležna za poslove rada i socijalne politike i Federalno ministarstvo financija svatko u okviru svoje nadležnosti. Nadzor nad stručnim radom ustanova, gospodarskih društava i zaštitnih radionica vrši federalno ministarstvo i županijska/kantonalna ministarstva nadležna za poslove rada i socijalne politike svatko u okviru svoje nadležnosti. Zakon propisuje i niz olakšica poslodavcima pri zapošljavanju osoba sa invaliditetom.

Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine³³, člankom 8. propisuje zabranu diskriminacije radnika kao i osobe koja traži zaposlenje, s obzirom na spol, spolno opredjeljenje, bračno stanje, obiteljske obveze, starost, invalidnost, trudnoću, jezik, vjeru, političko i drugo mišljenje, nacionalnu pripadnost, socijalno podrijetlo, imovno stanje, rođenje, rasu, boju kože, članstvo ili nečlanstvo u političkim strankama i sindikatima, zdravstveni status, ili neko drugo osobno svojstvo.

Zakon o državnoj službi Federacije Bosne i Hercegovine³⁴ u članku 26. propisuje da prigodom provođenja javnog natječaja Agencija osigurava da će se kod izbora državnog službenika postupati bez diskriminacije na bilo kojem osnovu. Člankom 18. stavak 2. istog Zakona, propisano je da državni službenik ima pravo na: pošten i pravedan tretman u svim aspektima kadrovske politike, bez obzira na nacionalnost, socijalno podrijetlo, entitetsko državljanstvo, prebivalište, religiju, politička i druga uvjerenja, spol, rasu, rođenje, bračni status, starosnu dob, imovinsko stanje, hendikepiranost ili drugi status.

Drugi relevantni propisi u Federaciji Bosni i Hercegovini kojima se uređuje oblast prava osoba sa invaliditetom su ***Zakon o osnovama socijalne zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom***³⁵, kao i zakoni iz navedene oblasti na razini županija/ kantona, ***Zakon o pravima brantelja i članova njihovih obitelji***³⁶, uz brojne druge zakonske propise koji se bave ostvarivanjem prava iz oblasti socijalne i boračke zaštite, poput ***Zakona o osnivanju Instituta za medicinsko vještačenje***³⁷ kojim su propisani uvjeti i kriteriji vještačenja zdravstvenog stanja, te ***Zakona o preuzimanju prava i obveza osnivača nad ustanovama socijalne skrbi u Federaciji BiH***³⁸ i dr.

Strategija za unaprjeđenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine (2016.-2021.)³⁹ koja je specifičnim ciljem označila obvezu jačanja zapošljavanja i

Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom za dodjelu novčanog stimulansa za novo zapošljavanje osoba sa invaliditetom broj: 01-02-2-2278/21 od 19.02.2021. godine, Pravilnik o ostvarivanju prava na isplatu novčanih naknada i subvencija - neslužbeni prečišćeni tekst - br. 01-02-2-1519/17 od 02.03.2017. godine;

³³Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine, "Službene novine FBiH", br. 26/16 i 89/18

³⁴Zakon o državnoj službi Federacije Bosne i Hercegovine, "Službene novine Federacije BiH", br. 29/2003, 23/2004, 39/2004, 54/2004, 67/2005, 8/2006, 77/2006 - odluka US, 34/2010 - odluka US, 45/2010 - dr. zakon, 4/2012, 99/2015 i 9/2017 -odluka Ustavnog Suda

³⁵"Službene novine FBiH", br. 36/1999, 54/2004, 39/2006, 14/2009, 7/2014 - rješenje US BiH, 45/2016, 19/2017 - drugizakoni 40/2018

³⁶"Službene novine Federacije BiH", br. 33/04, 56/05, 70/07, 9/10 i 90/17

³⁷"Službene novine Federacije BiH", broj: 70/07

³⁸"Službene novine Federacije BiH", broj: 31/08 i 27/12

³⁹Dostupna na:

[http://www.fbihvlada.gov.ba/file/Strategija%20za%20unapre%C4%91enje%20prava%20i%20polo%C5%BEaja%20osoba%20s%20invaliditetom%20u%20Federaciji%20Bosne%20i%20Hercegovine%20\(2016.-2021.\)%20.pdf](http://www.fbihvlada.gov.ba/file/Strategija%20za%20unapre%C4%91enje%20prava%20i%20polo%C5%BEaja%20osoba%20s%20invaliditetom%20u%20Federaciji%20Bosne%20i%20Hercegovine%20(2016.-2021.)%20.pdf)

samozapošljavanja osoba sa invaliditetom. U Strategiji se navodi da je u proteklom strateškom razdoblju najveći napredak postignut upravo u oblasti zapošljavanja, možemo konstatirati da se u Federaciji BiH otvaraju nove vizije i modeli osposobljavanja, obrazovanja, rehabilitiranja i zapošljavanja osoba s invaliditetom. Riječ je o programima samozapošljavanja i socijalnog poduzetništva, koji nose potencijal za razvoj i kreiranje novih radnih mjesta i unaprjeđenje prilika na tržištu rada za nezaposlene osobe s invaliditetom i druge teško zapošljive grupe. Istaknuto je da je potrebno unaprijediti programe zapošljavanja osoba s invaliditetom u javnom sektoru kao i na otvorenom tržištu, gdje bi se praktično moglo mjeriti njihovo stvarno uključivanje u društvo pod jednakim okolnostima⁴⁰.

3.2.3. Republika Srpska

U smislu članka 10. *Ustava Republike Srpske*⁴¹, građani Republike Srpske su ravnopravni u slobodama, pravima i dužnostima, jednaki su pred zakonom i uživaju istu pravnu zaštitu bez obzira na rasu, spol, jezik, nacionalnu pripadnost, vjeroispovijest, socijalno podrijetlo, rođenje, obrazovanje, imovno stanje, političko i drugo uvjerenje, društveni položaj ili drugo osobno svojstvo. Člankom 39. Ustava propisano je da svatko ima pravo na rad i slobodu rada. Svatko je slobodan u izboru zanimanja i zaposlenjaj pod jednakim uvjetima mu je dostupno radno mjesto i funkcija. Zaposlenima može prestati radni odnos protivno njihovoj volji na načini pod uvjetima koji su utvrđeni zakonom i kolektivnim ugovorom. Svatko po osnovu rada ima pravo na zaradu, sukladno sa zakonom i kolektivnim ugovorom. Nadalje, člankom 40. Ustava, zaposleni imaju pravo na ograničeno radno vrijeme, dnevni i tjedni odmor, te plaćeni godišnji odmor i odsustva, sukladno sa zakonom i kolektivnim ugovorom. Omladina, žene i invalidi imaju posebnu zaštitu.

*Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalida u Republici Srpskoj*⁴² uređuju se prava, uvjeti i postupak profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom i smanjenom radnom sposobnošću, osnivanje organizacija i djelatnost ustanova, gospodarskih društava i drugih organizacija koje se bave profesionalnom rehabilitacijom i zapošljavanjem invalida, pod općim i posebnim uvjetima. Ovaj Zakon na jednakoj osnovi tretira osobe sa invaliditetom bez obzira na vrstu i način nastanka invaliditeta.

⁴⁰Strategijom su definirane aktivnosti u okviru Specifičnog cilja 6:

- 6.1. Razvijati modele socijalnog poduzetništva u cilju zapošljavanja i samozapošljavanja osoba s invaliditetom.
- 6.2. Uspostaviti mrežu centara za profesionalnu rehabilitaciju na teritoriju cijele Federacije Bosne i Hercegovine koja će biti povezana sa odgojno-obrazovnim ustanovama, tržištem rada i Federalnim zavodom PIO/MIO.
- 6.3. Unaprijediti zapošljavanje osoba s invaliditetom na otvorenom tržištu rada i u javnom sektoru.
- 6.4. Unaprijediti zakonski okvir koji će omogućiti efektivnije zapošljavanje osoba s invaliditetom.
- 6.5. Osigurati kontinuirano karijerno savjetovanje učenika s invaliditetom.
- 6.6. Uključiti u proces zapošljavanja osoba s invaliditetom i zavode za zapošljavanje, te gospodarstvenike kojima bi trebalo predstaviti kompetencije završenih studenata i prednosti zapošljavanja osoba s invaliditetom.
- 6.7. Podsticati zadružno udruživanje.
- 6.8. Podsticati žensko poduzetništvo, sa posebnim naglaskom na žene s invaliditetom.
- 6.9. Promovirati društveno poduzetništvo.

⁴¹Ustav Republike Srpske, dostupan na:

https://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/lat/ustav_republike_srpske.pdf

⁴²„Službeni glasnik RS“ br. 37/12 i 82/15

U smislu navedenog Zakona, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida je javna ustanova koja vrši ovlaštenja koja se odnose na sprovođenje profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja invalida. Osnivač Fonda je Republika Srpska.

Nadzor nad korištenjem sredstava Fonda obavlja upravni odbor Fonda. Nadzor nad zakonitošću rada i općih akata Fonda i ustanova vrši Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite. Inspeksijski nadzor nad poštovanjem zakona i propisa koji se tiču zapošljavanja i radnih odnosa invalida vrši Republička uprava za inspeksijske poslove, posredstvom nadležnih republičkih inspektora i inspektora u jedinicama lokalne samouprave. Inspeksijski nadzor nad poštovanjem zakona i propisa donesenih u dijelu koji se tiče zapošljavanja i radnih odnosa invalida u republičkim organima uprave i jedinicama lokalne samouprave vrši Upravna inspekcija.

Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida je, u cilju provedbe navedenog Zakona, usvojio i niz podzakonskih akata.⁴³

Zakon o radu Republike Srpske⁴⁴ u članku 19. zabranjuje diskriminaciju osobe koja traži zaposlenje i zaposlenog prigodom ostvarivanja prava na zaposlenje i prava po osnovu rada na osnovu bilo kojeg obilježja koje nije u direktnoj svezi sa uvjetom posla. U smislu članka 12. Zakona, radnik invalid ima pravo na posebnu zaštitu. U smislu članka 30. Zakona, osobe sa invaliditetom zasnivaju radni odnos pod uvjetima i na način utvrđen ovim zakonom, ako posebnim zakonom nije drugačije određeno. Nadalje, člankom 115. istog Zakona propisano je da radniku koji je povrijeđen na radu ili je obolio od profesionalne bolesti poslodavac ne može otkazati ugovor o radu za vrijeme dok je zdravstveno nesposoban za rad, bez obzira na to da li je radnik sa poslodavcem zaključio ugovor o radu na neodređeno ili na određeno vrijeme. Ako je radnik zaključio ugovor o radu na određeno vrijeme, razdoblje zdravstvene spriječenosti za rad ne uračunava se u vrijeme trajanja ugovora o radu.

Zakon o državnim službenicima Republike Srpske⁴⁵ člankom 7. propisuje da su rukovoditelji tijela/organa i državni službenici u obnašanju svojih poslova dužni poštovati principe jednakih mogućnosti i različitosti i neće vršiti diskriminaciju u odnosu na rasu, spol, jezik, nacionalnu pripadnost, vjeroispovijest, socijalno podrijetlo, rođenje, obrazovanje, imovno stanje, političko i drugo uvjerenje, društveni položaj ili drugo osobno svojstvo.

Pitanje ostvarivanje prava iz oblasti socijalne zaštite u Republici Srpskoj, uređeno je ***Zakonom o socijalnoj zaštiti Republike Srpske***⁴⁶, koji detaljno uređuje sustav socijalne zaštite, nositelje i korisnike prava, te postupak i uvjete za ostvarivanje prava. Istim zakonom uređeno je i pitanje financiranja, nadzora nad primjenom Zakona. Prava i način ostvarivanja prava za civilne žrtve rata uređen je ***Zakonom o civilnim žrtvama rata Republike Srpske***⁴⁷. Također, osobe koje imaju

⁴³Odluka o načinu ostvarivanja prava invalida na ekonomsku podršku broj: 01-342/12 od 31.07.2012. godine, Odluka o načinu ostvarivanja prava na stimulanse pri zapošljavanju invalida broj:243-01/12 od 31.07.2012. godine, Dopune odluke o načinu ostvarivanja prava na stimulanse pri zapošljavanju invalida broj: 01-1233-40/13 od 17.04.2013. godine;

⁴⁴ „Službeni glasnik RS“ br. 1/16 i 66/18

⁴⁵ „Službeni glasnik RS“, br. 118/2008, 117/2011, 37/2012 i 57/2016

⁴⁶ „Službeni glasnik RS“ br. 37/12, 90/16 i 94/19 i Uredba za zakonskom snakom o dopunama Zakona o socijalnoj zaštiti RS, „Službeni glasnik RS“ broj 42/20

⁴⁷ „Službeni glasnik RS“ broj 24/10

utvrđen status osobe žrtve ratne torture⁴⁸ imaju pravo na podsticaj za zapošljavanje i samozapošljavanje. **Zakonom o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca Odbrambeno-otadžbinskog rata Republike Srpske**⁴⁹ utvrđeno je pravo vojnih invalida na prednost pri zapošljavanju.

Strategija unapređenja društvenog položaja lica sa invaliditetom u Republici Srpskoj 2017-2026⁵⁰ temelji se na više načela, među kojima su i pristupačnost. Strategija ima definirane ciljeve, među kojima je oblast ekonomske samostalnosti, zapošljavanja i profesionalne rehabilitacije.

U navedenoj Strategiji istaknuto je da je radno angažiranje kao najefikasniji način uključivanja lica sa invaliditetom u sve životne tokove, njihovu punu i pravu integraciju i ključni element u garantiranju jednakih mogućnosti za sve osobe sa invaliditetom. Navedeno je i da „*trenutno stanje u ovim oblastima dodatno uslođjava visoka stopa siromaštva, nizak stepen obrazovanja lica sa invaliditetom i nekonkurentnost njihovog zanimanja i kvalifikacione strukture na tržištu rada i neravnomjerna razvijenost kapaciteta u lokalnim zajednicama*“. Također, jedan od ključnih problema je nedostatak kvalificiranog osoblja specijalno obučenog za rad sa osobama sa invaliditetom i sve više je inicijativa za pokretanje vlastitih poduzeća za zapošljavanje osoba sa invaliditetom i od samih osoba sa invaliditetom. Međutim, problem je što nemaju od koga dobiti stručnu pomoć kakvu djelatnost da razviju, što je to što interesuje tržište i gdje se mogu dobiti informacije i slično. To zahtijeva razvoj novog pristupa u oblasti rada koji preferira usluge posredovanja u odnosu na dosadašnji pristup u kojem dominira evidencija. Sustavna rješenja moraju svakoj grupaciji osoba sa invaliditetom omogućiti da oblikuju, izražavaju i realiziraju svoje osnovne razvojne potrebe, kao i posebne interese, da imaju jednake mogućnosti, a prije svega da imaju pravo na različitost.

U oblasti ekonomske samostalnosti, zapošljavanja i profesionalne rehabilitacije postavljeni su sljedeći ciljevi: 1. *Povećati ekonomsku samostalnost lica sa invaliditetom kroz podršku u zapošljavanju i samozapošljavanju;* 2. *Razviti socijalno preduzetništvo;* 3. *Razvijati institucionalne i stručne kapacitete za provođenje profesionalne rehabilitacije.*

3.2.4. Brčko distrikt BiH

U Brčko distriktu BiH nije usvojen poseban zakon iz oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom, niti je oblast zapošljavanja osoba sa invaliditetom uređena na sustavan način. Zakonsko reguliranje ove oblasti značajno bi doprinijelo položaju i proširenju mogućnosti osoba sa invaliditetom za profesionalno angažiranje, ali i napredovanje.

Zakon o radu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine⁵¹ zabranjuje diskriminaciju osobe koja traži zaposlenje i zaposlenog prigodom ostvarivanja prava na zaposlenje i prava po osnovu rada na osnovu bilo kojeg obilježja koje nije u direktnoj svezi sa uvjetom posla.

⁴⁸ Zakon o zaštiti žrtava ratne torture („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 90/18)

⁴⁹ „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 134/11, 9/12 i 40/12

⁵⁰ Strategija unapređenja društvenog položaja lica sa invaliditetom u Republici Srpskoj 2017-2026, dostupna na: <https://www.vladars.net/srSPCyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/dokumenti/Documents/Strategija%20unapre%C4%91enja%20dru%C5%A1tvenog%20polo%C5%BEaja%20lica%20sa%20invaliditetom.pdf>

⁵¹ „Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 34/19

Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko distrikta BiH⁵² osobom sa invaliditetom definira osobu kod koje, uslijed tjelesnih ili psihičkih nedostataka, postoji potpuna ili djelomična nesposobnost za rad. Osobe sa invaliditetom uživaju sljedeća prava: 1. usluge socijalnog i drugog stručnog rada; 2. novčana i druga materijalna pomoć; 3. osposobljavanje za život i rad malodobnih osoba s posebnim potrebama i odraslih invalidnih osoba; 4. smještaj u ustanovu socijalne zaštite ili u drugu obitelj; 5. kućna njega i pomoć u kući.

Zakonom o dopunskim pravima obitelji poginulih boraca i ratnih vojnih invalida u Brčko distriktu⁵³ su uređena prava ove populacije na način da se propisuju prava kojima se osigurava adekvatna socijalna zaštita populacije koju ovaj zakon obuhvata, te se utvrđuju uvjeti i postupak za ostvarivanje tih prava. Zakonom o zdravstvenoj zaštiti Brčko distrikta BiH pružanje potpune (preventivne, terapijske i rehabilitacijske) zdravstvene zaštite vojnih invalida, civilnih žrtava rata i obitelji poginulih boraca je određeno kao mjera zdravstvene zaštite koju osigurava ova administrativna jedinica.

⁵²„Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, br. 01/03, 04/04, 19/07, 02/08, 21/18 i 32/19

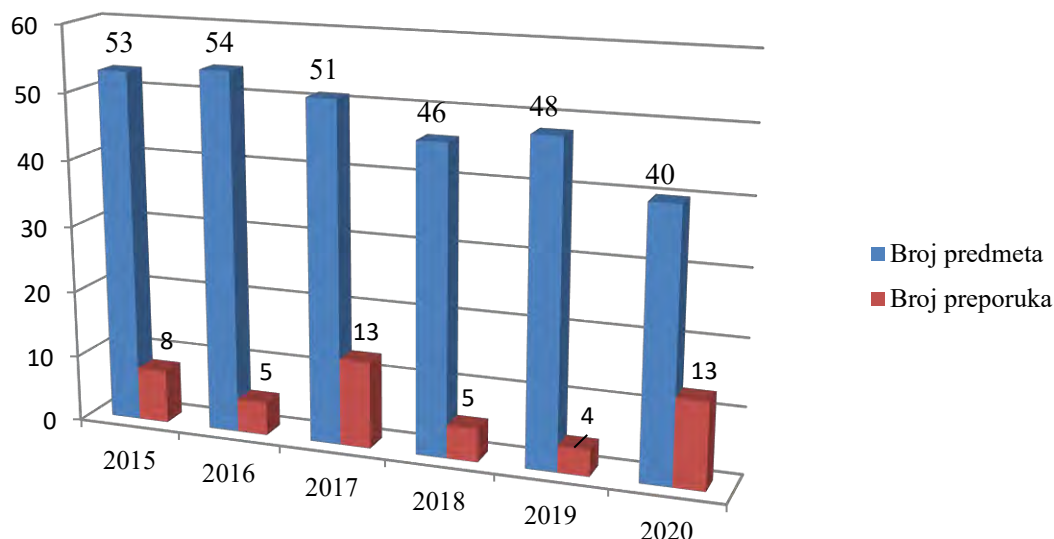
⁵³„Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine“, broj 26/04

4. POSTUPANJE I PRAKSA INSTITUCIJE OMBUDSMANA ZA LJUDSKA PRAVA BOSNE I HERCEGOVINE

U smislu Zakona o ombudsmanu za ljudska prava Bosne i Hercegovine⁵⁴, Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine je neovisna institucija uspostavljena u cilju promoviranja dobre uprave i vladavina prava, zaštite i sloboda fizičkih i pravnih lica, kako je garantirano posebno Ustavom Bosne i Hercegovine i međunarodnim sporazumima, koji se nalaze u dodatku Ustava. Institucija ombudsmana je uspostavila Odjel za praćenje ostvarivanja prava osoba sa invaliditetom (u daljem tekstu: Odjel), unutar kojeg se vrši prijam i registriranje žalbi zbog kršenja prava i sloboda, te postupuje i ex officio u slučajevima koji se odnose na povrede prava lica sa invaliditetom, a posebno u slučajevima kada je osobama sa invaliditetom:

- a) ugroženo poštivanje dostojanstva, osobne autonomije, uključujući slobodu osobnog izbora i neovisnost;
- b) uskraćeno pravo na jednake mogućnosti i osobe sa invaliditetom izložene diskriminaciji;
- c) onemogućeno da se u potpunosti i učinkovito uključe u društvo.

U nastavku je dat grafički pregled broja zaprimljenih žalbi u Odjelu u razdoblju od 2015. do 2020. godine, uz napomenu da se kršenja prava osoba sa invaliditetom često multipliciraju, pa se nerijetko žalbe registriraju unutar drugih odjela (Odjel za eliminaciju svih oblika diskriminacije, Odjel za praćenje ostvarivanja građanskih i političkih prava, Odjel za praćenje ostvarivanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava i sl.).

Grafikon 1

Broj zaprimljenih žalbi u referentnom razdoblju zasigurno ne odslikava stvarni položaj osoba sa invaliditetom. Osobe sa invaliditetom često nisu adekvatno informirane o pravima i mogućnostima koje imaju, a zbog različitih barijera (arhitektonskih, komunikacijskih i dr.) često nisu u mogućnosti koristiti prava koja su im zagaranirana. S tim u svezi, otvara se pitanje uloge medija

⁵⁴ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ br. 19/02, 35/04 i 32/06

i organizacija civilnog društva u procesu informiranja osoba sa invaliditetom, ali i pristupačnosti i senzibiliranosti javnih tijela/organa za pitanja prava osoba sa invaliditetom. Određeni broj žalbi upućenih Instituciji ombudsmana ukazuje da promocija ljudskih prava i upoznavanje osoba s invaliditetom sa istim, predstavlja prvi korak u njihovom ostvarivanju, što dokazuju i postupanja Ombudsmana u pojedinačnim predmetima.⁵⁵

4.1. Žalbe u Instituciji ombudsmana

Kada je riječ o pitanju zapošljavanja osoba sa invaliditetom, Ombudsmani su u izvršavanju svog mandata, provodili različite aktivnosti, najčešće usmjerene na izdavanje općih i pojedinačnih preporuka, izvještavanje međunarodnih tijela i organa vlasti u Bosni i Hercegovine i sl., a u cilju poboljšanja položaja osoba sa invaliditetom. Za potrebe sačinjavanja ovog Specijalnog izvješća, u nastavku teksta izdvojene su žalbe koje odslikavaju ključne probleme sa kojima se susreću osobe sa invaliditetom u oblasti zapošljavanja i rada.

4.1.1. Ekonomsko-socijalni status osoba sa invaliditetom

Mogućnost zapošljavanja odražava se na cjelokupan ekonomsko-socijalni i društveni život osoba sa invaliditetom i njihovih obitelji. Brojne žalbe zaprimljene u Instituciji ombudsmana, ukazuju na loš socijalni status osoba sa invaliditetom⁵⁶ prouzročen, između ostalog, i nemogućnošću pronalaska zaposlenja, niskim iznosima novčanih naknada iz oblasti socijalne zaštite, nemogućnošću stambenog zbrinjavanja i sl.. Položaj osoba sa invaliditetom dodatno usložnjava činjenica da u Bosni i Hercegovine nije definiran prag socijalne sigurnosti za osobe sa invaliditetom.

U nastavku je navedeno nekoliko primjera u kojima se podnositelji žalbe obraćaju zbog lošeg socijalnog statusa.

Udruženje građana za pomoć osobama sa posebnim potrebama Šamac⁵⁷ obratilo se žalbom ukazujući da nadležne vlasti krše pravo na rad roditeljima koji vode cjelodnevnu brigu o nemoćnom djetetu, jer je nemoguće da se bilo gdje zaposle. Djeca i omladina su prošla kroz postupak kategorizacije i riječ je u najvećem broju slučajeva o djeci i omladini sa mentalnim poteškoćama. Djeca i roditelji, odnosno obitelji ostvaruju svoja prava sukladno sa pozitivnim propisima Republike Srpske (osoba invalidnina, mjesečna naknada od 80 KM, što sve ukupno iznosi 180 KM), što nije dovoljno za zadovoljavanja osnovnih životnih potreba, te da je nepravедno cijeli teret „prebaciti“ na obitelj, odnosno na roditelje djece. Prema navodima Udruženja, obraćali su se Ministarstvu socijalne zaštite Republike Srpske, koje se poziva na odredbe Zakona o socijalnoj zaštiti Republike Srpske.

⁵⁵ Godišnje izvješće o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2016. godinu, str. 82, dostupan na:

https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2017032310003163bos.pdf

⁵⁶ Ž-BL-02-411/20, Ž-BL-04-712/20, Ž-BL-02-531/16, Ž-BL-02-485/17, Ž-BL-02-667/16, Ž-SA-02-1188/15, Ž-SA-02-408/15, Ž-BL-02-276/20,

⁵⁷ Ž-BL-01-889/19

Podnositeljica žalbe⁵⁸ obraća se zbog lošeg socijalnog statusa, navodeći da je njezin sin osoba sa invaliditetom. Navodi da žive od pomoći koju dobijaju od drugih ljudi. Tijekom postupka pred Institucijom ombudsmana, nadležni centar je dostavio informaciju o socijalnom statusu ove obitelji. U istom odgovoru navodi se da je donatorskim sredstvima izgrađena obiteljska kuća, da je Rješenjem JU Centra za socijalni rad priznat dodatak za pomoć i njegu druge osobe, da je Rješenjem nadležnog centra sinu žaliteljice priznato pravo na subvenciju dijela troškova komunalnih usluga vodosnadbijevanja. Navodi se i da su članovi domaćinstva korisnici povremenih jednokratnih novčanih pomoći, i da je majka korisnik obiteljske mirovine.

Podnositeljica žalbe⁵⁹ obraća se Ombudsmanima navodeći da je staratelj kćerke kojoj je oduzeta poslovna sposobnost i da živi od 200 KM mjesečnih primanja. Podnositeljica žalbe navodi da je teškog i materijalnog i zdravstvenog stanja. U spisu se nalazi Rješenje nadležnog centra o odobravanju jednokratne novčane pomoći ovoj obitelji u 2019. godini. Podnositeljica žalbe tvrdi da se obraćala i republičkim tijelima i organima za pomoć, ali da nikakvog odgovora nije dobila. S obzirom na nadležnosti, Ombudsmani su odlučili da se obrate Centru za socijalni rad kako bi poduzeli mjere iz svoje nadležnosti u cilju utvrđivanja socijalnog stanja obitelji podnositeljice žalbe i eventualno odobravanja socijalne pomoći. Nadležni Centar dostavlja izjašnjenje o pravima koja ostvaruje kroz sustav socijalne zaštite i da je, u međuvremenu, od strane republičkih organa kojima se obraćala, uplaćena pomoć u iznosu od 300,00 KM.

Podnositeljica žalbe⁶⁰ navodi da je kao osoba sa invaliditetom bez ikakvih primanja, korisnica smještaja Centra za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, ali da joj ističe ugovor o smještaju. Podnositeljica žalbe tvrdi da se više puta obraćala i nadležnom Centru za socijalni rad, ali da nikakvu pomoć u vidu pronalaženja smještaja nije dobila. Jedina nada za sigurniji život joj je produženje ugovora o smještaju. Institucija ombudsmana, u kontekstu zaštite i ostvarivanja ljudskih prava posebno uvažava međunarodne standarde i nastoji ukazati da su ljudska prava mnogo šire područje od postojećeg zakonodavnog okvira. Ovo se posebno odnosi na prava osoba sa invaliditetom, koje u Bosni i Hercegovini nailaze na različitosti prema mjestu stanovanja ako se govori o entitetskoj razini, ali i općinskom/opštinskom jer sva prava spadaju u domen socijalne zaštite, koja se ostvaruju upravo na lokalnoj razini, sukladno sa finansijskim mogućnostima općine/opštine. Imajući u vidu navedeno, Ombudsmani su pozvali Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom a.d. Banjaluka da u smislu direktne primjene međunarodnih standarda odluče o molbi podnositeljice žalbe. Dana 17.07.2017. godine zaprimljen je odgovor nadležnog Centra da je ugovor o smještaju produžen do 31.12.2017. godine. Podnositeljica žalbe obaviještena je o navedenom, te je savjetovano da pokrene odgovarajuće postupke pred nadležnim organima radi reguliranja plaćanja smještaja.

Centar za socijalni rad u Bijeljini uputio je žalbu⁶¹ kojom ukazuju da postojećim zakonskim rješenjem primanje po osnovu socijalne pomoći nije izuzeto od izvršenja, usljed čega se gubi svrha ove pomoći odobrene pod posebnim uvjetima najugroženijoj kategoriji stanovništva. U žalbi je navedeno nekoliko primjera kojima se potpuno umanjuje svrha i značaj socijalne zaštite

⁵⁸ Ž-BL-02-411/20

⁵⁹ Ž-BL-04-712/20

⁶⁰ Ž-BL-02-485/17

⁶¹ Ž-BL-05-381/18

predviđene Zakonom o socijalnoj zaštiti⁶². Naprimjer, Osnovni sud u Bijeljini je rješenjem o izvršenju naložio JU Centru za socijalni rad da na ime prava na novčanu pomoć korisnika O.D. koja u 2018. godini iznosi za pojedinca 125,46 KM mjesečno, izvrši pljenidbu 1/3 tog iznosa svakog mjeseca na ime naknade troškova sudskog postupka i na ime duga za utrošenu električnu energiju. Pravo na novčanu pomoć iz Zakona o socijalnoj zaštiti priznaje se za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba. Ombudsmani Bosne i Hercegovine na osnovu navoda iz žalbe, uvažavajući međunarodne i ustavne standarde koji reguliraju ovu oblast, te činjenicu da je socijalna djelatnost djelatnost od općeg interesa za Republiku Srpsku, mišljenja su da postojeće zakonsko rješenje kojim je omogućeno prinudno izvršenje nad davanjima koja spadaju u domen socijalne zaštite dovodi do egzistencijalne ugroženosti građana kojima je odobrena ova vrsta davanja. Karakter ovih davanja, koja se odobravaju prema posebnim uvjetima, u posebnoj proceduri uvjetuje posebnu zaštitu ovog stečenog prava. Dakle, Zakonom o socijalnoj zaštiti Republike Srpske nastojao se obezbijediti minimum socijalne sigurnosti, materijalne sigurnosti licima koja nemaju drugih izvora prihoda, niti imatelja koja su po zakonu dužna da ih izdržavaju i ukoliko su ova davanja predmet prinudnog sudskog izvršenja, ona gube svoju svrhu, i osoba ostaje bez minimuma kojim se „obezbjeduje“ njezina materijalna sigurnost. Ovakvim zakonskim rješenjima poačunska sredstva izdvojena za zbrinjavanje korisnika i socijalno ugroženih osoba posredno se koriste suprotno od planirane namjene. Imajući u vidu navedeno, Ombudsmani su dali inicijativu Narodnoj skupštini Republike Srpske da je potrebno izmijeniti Zakon o izvršnom postupku Republike Srpske na način da se u članku 137. Doda stavak 3 u kome bi se navelo: „(3) Izuzeta od izvršenja su primanja po osnovu socijalne pomoći”.

Podnositelj žalbe⁶³ navodi da pripada kategoriji demobilisanih boraca i da se dugi niz godina obraćao nadležnim tijelima i organima u cilju rješavanja stambenog pitanja. Žalitelj napominje da godinama spava na ulici, da se nalazi na staranju kod Službe socijalne zaštite Općine Novo Sarajevo i kako navodi, spava u šatorskom naselju demobilisanih boraca u Sarajevu. Iz dokumentacije, koja je dostavljena Instituciji ombudsmana, vidljivo je da je žalitelj bivši pripadnik Oružanih snaga Armije Bosne i Hercegovine, pri čemu mu je utvrđen stupanj tjelesnog oštećenja u postotku od 90% II grupe, a po osnovu kojeg ostvaruje i novčanu pomoć na ime invalidnine. Žalitelj je naglasio da ne posjeduje stambenu jedinicu, ili drugu nekretninu na području Kantona Sarajevo, te je naveo da mu je potrebna pomoć od strane nadležnih ministarstva u cilju rješavanja stambenog pitanja i zbrinjavanja žalitelja. Postupajući po žalbi, Ombudsmani su dana 19.02.2019.godine izdali Ministarstvu za boračka pitanja Kantona Sarajevo Preporuku broj: P-53/19 da se ponovno razmotri inicijativa Udruženja Jedinstvena organizacija boraca „Unija veterana“ Kantona Sarajevo za dodjelu stana pod zakup podnositelju žalbe uz obvezu obavješćavanja Institucije ombudsmana o mjerama poduzetim povodom realiziranja spomenute preporuke u roku od 30 dana od njenog prijema. Ministarstvo za boračka pitanja Kantona Sarajevo je 16.04.2019. godine Instituciji ombudsmana dostavilo Obavijest, broj: 06-10-1758-1/18 od 10.04.2019. godine u kojoj je navedeno sljedeće:

„...odredbama člana 6 Pravilnika za dodjelu stana pod zakup (“Službene novine Kantona Sarajevo”, broj 6/11) propisani su opći uvjeti za ostvarivanje prava na stan pod zakup pripadnicima boračke populacije kao i da je jedan od tih uvjeta i uvjet da podnosilac zahtjeva i

⁶² Službeni glasnik Republike Srpske, br. 37/12 i 90/16

⁶³ Ž-SA-04-1004/18

članovi njegovog porodičnog domaćinstva nisu zamijenili nekretninu i stan, da podnosilac zahtjeva i članovi njegovog porodičnog domaćinstva nisu prodali ili prenijeli nekretnine ili stan na druga lica. Ovo stoga što je na osnovu Izvatka iz knjige položenih ugovora Općinskog ugovora u Sarajevu, Zemljišnoknjižni broj... poduložak broj... od 23.05.2017.godine utvrđeno je da je imenovani bio suvlasnik stana u ulici A.L. 50/9 površine 53 m² sa udjelom od 1/2, obzirom da je svoj suvlasnički dio poklonio kćerkama. I pored činjenice da je ovo ministarstvo poduzimalo određene konkretne mjere u cilju pomoći imenovanom, nažalost moramo istaći činjenicu koja se odnosi na to da imenovani i ispunjava sve propisane uvjete za ostvarivanje prava na stan pod zakup, da trenutno na lokaciji Otes nema slobodnih stanova kojim raspolaže, odnosno koje koristi ovo ministarstvo.“

Cijeneći odgovor Ministarstva za boračka pitanja Kantona Sarajevo, Ombudsmani Bosne i Hercegovine zaključuju da preporuka broj: P-53/19 od 19.02.2019. godine nije realizirana, predmet je bio uvršten u Godišnje izvješće o rezultatima rada Institucije ombudsmana.

Udruženje građana „Multipla skleroza” regije Istočna Hercegovina⁶⁴ obratilo se žalbom zbog dugogodišnjeg teškog položaja ove kategorije osoba, koje zahtijevaju od nadležnih tijela vlasti, da mogu ravnopravno učestvovati u proceduri dobivanja pripadajućih naknada za osobe sa invaliditetom, kao i da im se sveukupno poboljša socijalni status, što bi značajno olakšalo teret odgovornosti njihovim obiteljima, koje su konstantno zadužene, za pomoć i brigu. Podnositelji žalbe su u više navrata upućivali posebne podneske/molbe u resorno ministarstvo, ali pomak nije postignut. Nakon više urgencija Ombudsmana, Udruženje je dostavilo informaciju da su dobili konačni stav i mišljenje Ministarstva zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske u svezi aktualne problematike.

4.1.2. Obrazovanje i zapošljavanje

Članak 9. Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom obvezuje države potpisnice da poduzmu mjere, u cilju omogućavanja potpunog sudjelovanja osoba sa invaliditetom u svim područjima života. Činjenica je da suočavanje sa arhitektonskim, informacionim i drugim barijerama u obrazovnim ustanovama često dovodi osobe sa invaliditetom do odustajanja od visokog obrazovanja, a što u konačnici čini osobe sa invaliditetom manje konkurentnim na tržištu rada. Pristupačnost podrazumijeva i omogućavanje pristupa obrazovanju i obrazovnim programima. Obrazovni sustav mora biti pristupačan, uključujući i zgrade, informacije i komunikaciju, koja obuhvata nastavni plan i program, obrazovne materijale, nastavne metode, ocjenjivanje, jezičke i usluge podrške.

Ombudsmani su otvorili predmet po službenoj dužnosti/ ex officio - Akcijski plan u oblasti invalidnosti za ljudska prava Bosne i Hercegovine⁶⁵. Primarni cilj Akcijskog plana je uvažavanje i ostvarivanje ljudskih prava, osnovnih sloboda i dostojanstva svih osoba bez diskriminacije na osnovu invaliditeta, kao i poboljšanje statusa osoba sa invaliditetom kroz unaprjeđenje zakonodavnog okvira i osiguranje pravne podrške i zaštite prava osoba s invaliditetom unutar Hercegovačko-neretvanske županije/kantona (u daljem tekstu: HNK). Za oblast profesionalne

⁶⁴ Ž-MO-02-141/18

⁶⁵ Odluka Ombudsmana od 20.06.2020. godine, broj predmeta Ž-MO-02-81/20

rehabilitacije i zapošljavanja nadležni su prvenstveno Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Vlada HNK kao i županijska/kantonalna ministarstva rada i socijalne politike i Županijski/Kantonalni zavod za zapošljavanje. Ombudsmani su provodili istražne radnje kako bi mogla pratiti metodologiju, prigodom izrade Akcijskog plana, i njegovu implementaciju na sjednici Vlade HNK. Više urgencija je upućeno Vladi HNK povodom realiziranja i usvajanja teksta Lokalnog plana akcije u oblasti invaliditeta u HNK (2021.-2022.). Dana 02.04.2021. godine, Vlada HNK je dostavila dopis kojim obavještavaju Instituciju ombudsmana o Odluci usvajanja Lokalnog plana akcije u oblasti invaliditeta u HNK na svojoj 143. sjednici, održanoj dana 22.03.2021. godine, te da će ista biti objavljena u „Narodnim novinama HNK“.

U svezi sa navedenom problematikom, Institucija ombudsmana je po službenoj dužnosti, a na osnovu saznanja iz medija, registrirala predmet u svezi sa slučajem studentice Pravnog fakulteta u Sarajevu, koja zbog nefunkcioniranja pristupnog lifta, nije mogla neometano pristupiti zgradi Pravnog fakulteta u Sarajevu i na taj način redovito pratiti nastavu i učestvovati u obrazovnom procesu.⁶⁶ Nakon izdavanja Preporuke⁶⁷, Pravni fakultet i Rektorat Univerziteta u Sarajevu informirali su Instituciju ombudsmana da su poduzeli konkretne mjere u cilju uklanjanja arhitektonskih barijera, te je na ulazu Pravnog fakulteta Sarajevu postavljena rampa kao alternativa ulaznim stubama.

4.1.3. Zapošljavanje u javnim tijelima/organima

Javni organi/tijela, u smislu odredbi Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine, imaju dužnost zapošljivati osobe sa invaliditetom srazmjerno ukupno broju uposlenika i to tako da bude zaposlena jedna osoba sa invaliditetom na 16 zaposlenika. Ista kvota propisana je i Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida u Republici Srpskoj. Ukoliko ne izvrše navedenu obvezu, poslodavci u Federaciji BiH su dužni mjesečno pri isplati plaća obračunati i uplatiti u Fond za podsticanje rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom novčani iznos u visini 25% od prosječne plaće u Federaciji za svaku osobu sa invaliditetom koju su bili dužni zaposliti. Ključno pitanje je koliko javni organi/tijela poštuju navedenu obvezu, na koji način se vrši kontrola uplata, te koji organ/tijelo izriče sankcije u slučaju neispunjavanja obveze.

S tim u svezi, Ombudsmani su razmatrali žalbu direktora Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine⁶⁸, zbog povreda odredbi Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine, jer poslovni subjekti i javni organi ne zapošljavaju najmanje jednu osobu sa invaliditetom na svakih 16 zaposlenika, kako je propisano Zakonom. Ombudsmani su, nakon razmatranja žalbe, uputili preporuku Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine, Federalnom ministarstvu financija i Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike.⁶⁹ Navedeni organi su preporukom pozvani da nakon obavljenih konzultacija sa Fondom za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i

⁶⁶ Ž-SA-05-1251/18

⁶⁷P- 284/19

⁶⁸Ž-SA-02-1125/16

⁶⁹P-128/17

Hercegovine, organizacijama i udrugama osoba s invaliditetom i organizacijama i udrugama poslodavaca, pristupe pripremi i usvajanju izmjena i dopuna odgovarajuće zakonske i podzakonske regulative (Zakona o poreznoj upravi Federacije Bosne i Hercegovine, Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, Pravilnika o načinu uplate javnih prihoda proračuna i vanproračunskih fondova na teritoriju Federacije Bosne i Hercegovine), kojima će osigurati mehanizam kontrole obračuna i plaćanja posebnog doprinosa za poticanje rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u odgovoru na Preporuku⁷⁰ navodi da je Zakonom utvrđena obveza uplate, ali nije utvrđen subjekt koji bi vršio kontrolu i nadzor nad naplatom doprinosa od strane pravnih osoba, te sukladno svojoj nadležnosti izricao zakonom propisane sankcije u slučaju neplaćanja propisanih naknada. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine u dostavljenom aktu⁷¹ navodi da se *„jedino izmjenom Zakona o doprinosima problem može riješiti, a da bi svaki drugi mehanizam kontrole naplate posebnog doprinosa izvan Porezne uprave, kojio bi se eventualno uspostavio izmjenama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, bio nefunkcionalan i ne bi postigao željenu svrhu efikasne naplate.“*⁷²

Ombudsmani su tijekom 2018. godine razmatrali žalbu⁷³ kojom je ukazano da se žaliteljica, osoba sa invaliditetom po struci profesor predškolskog odgoja, prijavila se na javni natječaj raspisan od strane Ministarstva znanosti, prosvjete, kulture i športa Kantona 10 /Hercegbosanske županije/, a uz podršku međunarodne organizacije UNICEF u Bosni i Hercegovini. Nakon provedene natječajne procedure, žaliteljica tvrdi da nije zaprimila obavijest o izvršenom prijemu, te razlozima zašto nije izabrana kao kandidat u natječajnoj proceduri, čime joj je uskraćeno pravo na korištenje pravnog lijeka. Nakon intervencije Ombudsmana, navedeno Ministarstvo je dostavilo ogovor u kojem se, između ostalog navodi da su bili uvjereni da žaliteljica radi u dječijem vrtiću (bez provjere), te su dali prigodu drugim odgajateljicama koje su tek završile fakultet i kojima je to prvo radno iskustvo. Nakon ukazivanja na niz propusta, te na obvezu odgovorne strane da dostavi Obavijest o izvršenom prijemu svim prijavljenim kandidatima na pomenuti projekat, te im na taj način obezbijedi pravo na djelotvoran pravni lijek, odlučili su angažirati žaliteljicu..⁷⁴Ministarstvu je ukazano da, prigodom zapošljavanja osoba sa invaliditetom pod općim uvjetima, subjekti su dužni poštovati odredbe Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine.

4.1.4. Prednost pri zapošljavanju

Odredbama članka 15. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine propisano je da pod općim uvjetima, osobe sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada, u državnim tijelima/organima, tijelima i organima pravosuđa, organima/tijelima lokalne uprave, javnim službama, ustanovama, fondovima, javnim poduzećima, gospodarskim društvima i drugim pravnim licima koja nisu osnovana za

⁷⁰Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, akt broj 06-35/18-1720/17 od 27.06.2017. godine

⁷¹Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, akt broj 06-35/18-2593/18 DJ od 06.11.2018. godine

⁷²Obavijest Ombudsmana o zatvaranju predmeta Ž-SA-02-1125/16 od 27.11.2018. godine;

⁷³Ž-LI-04-6/18

⁷⁴Obavijest Ombudsmana o zatvaranju predmeta broj Ž-LI-04-6/18 od 28.05.2018. godine

zapošljavanje osoba sa invaliditetom sukladno sa zakonom imaju prednost pri zapošljavanju ako pored općih ispunjavaju i posebne uvjete za radno mjesto. Osobe sa invaliditetom obraćale su se Ombudsmanima ukazujući da na javnim natječajima, osobe sa invaliditetom nisu ostvarile pravo na prednost pri zapošljavanju.⁷⁵

Ombudsmanima se obratila žaliteljica⁷⁶ navodeći da je, prigodom provođenja natječajne procedure i izbora najuspješnijeg kandidata na radno mjesto u Službi za ekonomsko-financijske poslove BH Telecom d.d. Sarajevo, oštećena jer je diskriminirana kao osoba sa invaliditetom sa utvrđenim invaliditetom I grupe i 100% oštećenjem organizma. Ombudsmani Bosne i Hercegovine nisu utvrdili diskriminaciju po osnovu invaliditeta, jer je BH Telecom d.d. Sarajevo dostavio izjašnjenje na osnovu kojeg je utvrđeno da je u tom momentu bilo zaposleno 39 osoba sa invaliditetom, kao i da je izabran najbolji kandidat/kinja, a na osnovu stručnih sposobnosti izabranog kandidata.

Kada je riječ o prednosti pri zapošljavanju osoba sa invaliditetom, Ombudsmani su u više pojedinačnih slučajeva zauzeli stav koji prenosimo u nastavku:

„....Članak 5, stavak 1, točka a) Zakona o zabrani diskriminacije BiH koji definiira primjenu afirmativnih mjera na prvom mjestu navodi invalidna lica kao kategoriju koja treba da bude stavljena u favoriziran položaj. Sukladno sa istim člankom, 'državni organi mogu poduzeti određene mjere koje se neće smatrati diskriminacijom ako su usmjerene na ispravljanje već postojećih nejednakosti'. U slučaju osoba sa invaliditetom, to je itekako slučaj jer se njihove karakteristike direktno odražavaju na raniju mogućnost školovanja, zaposlenja, sticanja traženih iskustava i sl.

...

Nije ključno pitanje da li afirmativne mjere treba primijeniti prije ili poslije bodovanja, nego da li su u svakom konkretnom slučaju opravdane i proporcionalne. Ombudsmani, dakle, cijene da je, uzimajući u obzir da je podnositelj žalbe ispunio sve uvjete i kriterije i da je imao 0,9 bodova manje od prvoplasiranog kandidata (odnosno manje od 1 boda), a uzimajući u obzir da se radi o Fondu koji je osnovan sa ciljem profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom, davanje prednosti podnosiocu žalbe u konkretnom slučaju opravdano i proporcionalno prethodno navedenom cilju, odnosno zapošljavanju osoba sa invaliditetom, u konkretnom slučaju određenom vidu napredovanja imenovanjem za direktora Fonda. Osim toga nije bez razloga u zakonskim i podzakonskim aktima kojima se regulira rad ovog Fonda, Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, Odlukom o osnivanju Fonda i Statutom Fonda predviđena obveza davanja prednosti invalidnim osobama. Dakle, u konkretnom slučaju, prema procjeni Ombudsmana, postoji opravdani odnos proporcionalnosti između korištenih sredstava i cilja koji se želi ostvariti...

Nadalje, jedino ograničenje koje međunarodni standardi poznaju kod primjene afirmativnih mjera jeste da ne mogu za posljedicu imati održavanje nejednakih ili različitih prava, kada se ostvare ciljevi zbog kojih su mjere i poduzete. Dakle, ne može se i dalje davati prednost osobama sa invaliditetom na natječajima kada stupanj zaposlenosti te kategorije premaši stupanj zaposlenosti

⁷⁵Ž-SA-06-422/15, Ž-SA-02-49/18

⁷⁶Ž-SA-04-1376/14

opće populacije. Naša država je, nesumnjivo, veoma daleko od tog standarda, pogotovo kada su u pitanju rukovodeće pozicije.“

„Tvrđnja kojom žaliteljica smatra da i na osnovu invaliditeta stiče prednost kod zasnivanja radnog odnosa, ocijenjena je kao neosnovana, budući da je prema Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine potrebno priložiti odgovarajući dokument sa kojim se dokazuje invaliditet, što je žaliteljica propustila učiniti.

...

Ombudsmeni Bosne i Hercegovine su stava da se prednost određenoj kategoriji lica može dati samo u slučaju istog ili približno istog broja osvojenih bodova na konačnoj listi uspješnih kandidata, dok bi apsolutno davanje prednosti u bilo kojem slučaju vodilo nepravničnim rezultatima po ostale kandidate. Prvorangirani kandidat na predmetnom natječaju osvojio je ukupno 85,42%, a žaliteljica je pozicionirana na 27. mjestu sa ukupno osvojenih 79,17%. Dakle, žaliteljica nije ostvarila ni približno isti broj bodova u odnosu na prvorangiranog kandidata, zbog čega ne možemo prihvatiti kao osnovane navode žaliteljice o nepravilnom načinu bodovanja.“

4.1.5. Pristupačnost

Jedno od načela UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, sadržano u članku 3. UN Konvencije jeste načelo nediskriminacije i pristupačnosti. Članak 9. Konvencije predviđa obvezu države potpisnice da poduzme odgovarajuće mjere osiguravanja pristupačnosti osobama s invaliditetom, između ostalog i svim građevinama, cestama, prijevozu i drugim zatvorenim i otvorenim prostorima. S druge strane, poduzimanje afirmativnih mjera od strane tijela i organa vlasti i javnih organa, uključuje aktivnosti prigodom zapošljavanja osoba sa invaliditetom, ali i nakon zapošljavanja, na samom radnom mjestu.

Ombudsmeni su postupali po žalbi⁷⁷ koja se odnosi na ostvarivanje prava na naknadu za prijevoz na posao i sa posla uposlenika u javnim institucijama, javnim ustanovama, fondovima i poduzećima čiji je osnivač i suosnivač Kanton Sarajevo, odnosno na *Uredbu o načinu ostvarivanja prava na naknadu za prevoz na posao i sa posla uposlenika u javnim institucijama, javnim ustanovama, fondovima i poduzećima čiji je osnivač i suosnivač Kanton Sarajevo*⁷⁸ (u daljem tekstu: Uredba). Žaliteljica je osoba sa invaliditetom, sa oštećenjem organizma od 90%, radi čega je prigodom odlaska na posao prinuđena da koristi javni gradski prijevoz, iako stanuje na mjestu udaljenosti od rada manje od 2 km. Donošenjem Uredbe, zaposlenicima koji stanuju manje od dva kilometra pripada pravo na naknadu za prijevoz, radi čega smatra da je kao osoba sa invaliditetom oštećena. Ombudsmeni su izdali Preporuku Vladi Kantona Sarajevo, da se prigodom reguliranja pitanja naknade za prijevoz za zaposlene u javnim institucijama, javnim ustanovama, fondovima i poduzećima čiji je osnivač i suosnivač Kanton Sarajevo, u obzir uzmu potrebe osoba sa invaliditetom, te omogući osobama sa invaliditetom odgovarajuća naknadu za prijevoz bez obzira na udaljenost mjesta rada od mjesta stanovanja⁷⁹.

⁷⁷Ž-SA-02-386/18

⁷⁸„Službene novine Kantona Sarajevo“ broj: 44/17

⁷⁹P-88/18 od 11.04.2018. godine

Predmet je razmatran sa aspekta zaštite prava osoba sa invaliditetom u svjetlu UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. Podnositeljici žalbe, kao osobi sa invaliditetom otežano je kretanje, radi čega se ne može očekivati da na posao dolazi bez korištenja javnog prijevoza. Ostvarivanje prava garantiranih UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom podrazumijeva obvezu države da učini sve da olakša život osobe sa invaliditetom i omogući potpuno učestvovanje u svim aspektima života, rada i uključenosti u zajednicu. Kako bi se osobama sa invaliditetom omogućilo neovisno življenje i potpuno sudjelovanje u svim područjima života, potrebno je poduzeti odgovarajuće mjere kako bi im osigurale pristup na ravnopravnoj osnovi s drugim osobama, između ostalog i radnim mjestima. Predmetna preporuka je je realizirana.

Ombudsmani su u 2016. godini uradili Specijalno izvješće o pristupačnosti radnih prostora zakonodavnih tijela u Bosni i Hercegovini osobama sa invaliditetom. Nesporno je da se omogućavanjem pristupa radnim prostorima koje koriste zakonodavna tijela osobama sa invaliditetom direktno utječe na omogućavanje slobode mišljenja i izražavanja, korištenje političkih prava, uključujući pravo glasa i prava kandidiranja na izborima, na socijalnu uključenost, a samim tim i na kreiranje pravnog (odnosno političkog) okvira kojim se definira status osoba sa invaliditetom.

4.1.6. Namjensko trošenje novca

U nekoliko slučajeva koje su Ombudsmani razmatrali, Ombudsmani su utvrdili važnost namjenskog trošenja sredstava izdvojenih za zapošljavanje osoba sa invaliditetom putem različitih projekata i poticaja fondova za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Jedan od takvih slučajeva jeste žalba žaliteljice⁸⁰, koja ima dijagnoisticiranu cerebralnu paralizu, da je nakon završene osnovne i srednje škole, diplomirala na Pravnom fakultetu u Banjaluci 24.06.2014. godine. Navodi da je krajem kolovoza 2014. godine saznala za oglas raspisan u Zavodu za zapošljavanje Republike Srpske, odnosno da su advokatu iz Banjaluke odobrena sredstva za zapošljavanje jednog pripravnika sa invaliditetom. Nakon toga, žaliteljica se prijavljuje na evidenciju nezaposlenih i aktivno traži zaposlenje, te kontaktira advokata, zakazuje intervju i pribavlja svu potrebnu dokumentaciju. Bez obzira na usmene pohvale advokata, saopćeno joj je da će na oglašena radna mjesta biti primljene tri volonterke koje će u njegovoj kancelariji volontirati do godinu dana, sa napomenom da nijedna od njih nema invaliditet. Žaliteljica tvrdi da joj je uskraćeno pravo na rad, da je diskriminirana po osnovu invaliditeta, te smatra da je advokat „zloupotrijebio dobijena novčana sredstva“, a da pri tomu Zavod za zapošljavanje Republike Srpske nije osigurao mehanizam kontrole zaštite utroška odobrenih sredstava i zaštite prava osoba sa invaliditetom. U cilju otklanjanja uočenih nedostataka, Ombudsmani su, izdali Preporuku⁸¹ Zavodu za zapošljavanje Republike Srpske, u kojoj je konstatirano: „*nadležni organi, nisu obezbijedili niti jedan mehanizam da se eventualna nepravilnost otkloni na brz i efikasan način, odnosno da se zaista i zaposli lice sa invaliditetom.*“

Preporuka do danas nije realizirana.

⁸⁰Ž-BL-02-713/14

⁸¹P-13/15 od 28.01.2015. godine

Tijekom 2020. godine Ombudsmeni su zaprimili žalbe⁸² kojima se ukazuje na nezakonito i netransparentno trošenje dodijeljenih gospodarskim društvima za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, kao dio poticaja i programa Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine. Žalitelji su ukazivali na „praksu vraćanja novca“, odnosno nakon uplate plaće za prethodni mjesec, poslodavci su osobama sa invaliditetom tražili vraćanje dijela plaće, kako bi se „napunila kasa za naredni mjesec“. Prema navodima iz žalbi, u slučaju da su se zaposlene osobe sa invaliditetom bunile, ili prijavile navedenu praksu nadležnim tijelima/organima, dobile bi otkaz. Ombudsmeni su nakon provedenog postupka istraživanja, izdali Preporuku direktoru i Upravnom odboru Fonda Federacije BiH da, vodeći se principom transparentnosti, otvorenosti javne uprave i efikasnog trošenja javnog novca, vrši neposredan, kontinuiran, obavezan i nenajavljen nadzor izvršavanja ugovornih obveza gospodarskih društava sa kojima su zaključeni ugovori. Također, isti organi/tijela su pozvani da osiguraju da dio izvješća koje dostavljaju gospodarska društva na ime pravdanja utrošenog novca, uključuje i fotografije izrađenih proizvoda, izvršenog renoviranja, kupljene i instalirane opreme, zapisnike sa održanih seminara, radionica i slično, kao i izvješća zaposlenika o obavljenim poslovima; da obvežu gospodarska društva da ugovori koji zaključuju za osobama sa invaliditetom obvezno sadrže opis poslova koje će zaposlenik obnašati. U istom predmetu je izdata i preporuka Glavnom inspektoru Financijske policije da poduzme žurne mjere u cilju okončanja nadzora nad gospodarskim društvom koje je subjekt nadzora, a u smislu Zakona o financijskoj policiji Federacije Bosne i Hercegovine, te da izvrši inspekcijski nadzor svih gospodarskih subjekata koji su korisnici sredstava Fonda Federacije BiH. Istodobno, Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike preporučeno je da, sukladno sa ovlastima iz članka 66. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, u dijelu svojih nadležnosti izvrši nadzor nad zakonitošću rada i općih akata i stručnim radom ustanova, gospodarskih društava, zaštitinih radionica i radnog centra. U tijeku je praćenje realiziranja navedene Preporuke.⁸³

4.1.7. Podrška poduzećima koja zapošljavaju osobe sa invaliditetom

Ombudsmeni su postupali po žalbama kojima se ukazuje na nemogućnost zaposlenja zbog otežanog ostvarivanja ili uskraćivanja prava i mogućnosti na zakup prostorija.⁸⁴ Ombudsmanima se tijekom 2016. godine obratilo Preduzeće za zapošljavanje i profesionalnu rehabilitaciju osoba sa invaliditetom, d.o.o. „Lotosice“ Tuzla.⁸⁵ Kako se navodi, poduzeće je osnovano 2004. godine i u stalnom radnom odnosu nalazi se 17 zaposlenih, od kojih je oko 75% osoba sa invaliditetom. Razlog obraćanja Ombudsmanima jeste uloga Institucije ombudsmana u zaštiti i promoviranju ljudskih prava, posebno ranjivih kategorija i molbe u smislu pomoći za rješavanje poslovnog prostora za obnašanje djelatnosti. Navodi se da su dana 15.06.2016. godine zaprimili obavijest da se raskida ugovor o zakupu sa prethodnim zakupodavcem jer je pokrenut stečajni postupak, a poduzeće „Bingo“ kupuje baraku u kojoj su do tada bili smješteni.

S obzirom na specifičnost potreba zaposlenih, novi poslovni prostor treba da zadovolji određene standarde. Podnositelji žalbe su tražili pomoć županijskih/kantonalnih vlasti u rješavanju problema

⁸²Ž-SA-02-425/20 i Ž-SA-02-525/20

⁸³P-245/20 od 06.11.2020. godine

⁸⁴Ž-SA-04-1144/15, Ž-BL-02-668/16

⁸⁵Ž-BL-02-668/16

zakupa poslovnog prostora, imajući u vidu značaj ovog poduzeća. Podnositelji žalbe nisu uvršteni u Nacrt Proračuna/Budžeta županije/kantona, te su pronašli drugu lokaciju, za koju je neophodno manje novčanih sredstava za adaptaciju, pa su uputili molbu Vladi Tuzlanskog kantona/županije za jednokratnu novčanu pomoć koja bi bila dovoljna za nastavljanje neometanog rada ovog poduzeća. Ombudsmani su uputili Vladi Tuzlanskog kantona/županije akt u cilju podizanja svijesti u smislu članka 8. UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona/županije nije udovoljio zahtjevu za odobrenje nove proračunske pozicije na koju bi bilo uvršteno Udruženje.

Ombudsmani su zaprimili žalbu privrednog društva iz Banjaluke⁸⁶ koje zapošljava osobe sa invaliditetom. Razlog za obraćanje je neprimjenjivanje članka 51. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida Republike Srpske, na način da se ne objavljuje potreba za proizvodima i proizvodnim uslugama od gospodarskih društava ovog tipa, iako postoji zakonska obveza i to u visini od 20% svojih potreba. Svi odgovori na pritužbe upućeni podnositelju žalbe odbijeni su kao neosnovani, pozivajući se na odredbe članka 9. Zakona o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine, koji daje mogućnost (ali ne i obvezu) ugovornom tijelu/organu da u planu nabavki definira postupke javne nabavke rezervirane samo za kandidate, odnosno ponuđače koji zapošljavaju, u odnosu na ukupan broj zaposlenih više od 50% lica sa invaliditetom, a koji ne mogu obavljati poslove u normalnim uvjetima. Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, na zahtjev podnositelja žalbe izdalo je mišljenje⁸⁷ u kojem, između ostalog, navodi da se poslodavac koji ne ugovori 20% svojih potreba za proizvodima i proizvodnim uslugama, kažnjava novčanom kaznom za prekršaj od 1.000 KM do 15.000 KM, a da se obim poslova regulira ugovorom na početku svake kalendarske godine. Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida a.d. u odgovoru na pitanje o efikasnosti zakonskih rješenja, navodi da su rješenja dobra, ali da je problem implemetacije. Komentirajući članak 51. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalida navodi da „*većina izbjegava ove obaveze. Samim tim smo zbog nedostatka posla dovedeni u situaciju da nismo u mogućnosti servisirati svoje obaveze prema radnicima i dobavljačima*“.⁸⁸

4.2. Utjecaj pandemije korona virusa COVID-19 na mogućnost zapošljavanja osoba sa invaliditetom

Generalni sekretar Ujedinjenih naroda (UN) ukazao je da je u svijetu milijarda ljudi koji žive sa invaliditetom među najteže pogođenim kategorijama stanovništva pandemijom koronavirusa i pozvao da im se osigura jednak pristup prevenciji i liječenju od COVID-19, posebice zbog činjenice da se kod osoba sa zdravstvenim smetnjama javljaju teži oblici oboljenja od COVID-19⁸⁹. Pored svakodnevno lošeg ekonomsko-socijalnog statusa, osobe sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini su tijekom pandemije koronavirusa najviše osjetile negativne posljedice različitih mjera koje su usvajane u cilju suzbijanja COVID-19. Najčešći problemi odnosili su se na pristup zdravstvenoj zaštiti, terapijskim i rehabilitacijskim postupcima i dostupnosti asistencije i drugih usluga podrške, ali i nemogućnost rada i/ili rad u umanjenom obimu.

⁸⁶ Ž-BL-02-185/21

⁸⁷ Broj: 16-04/1-12-32/21 od 10.02.2021. godine

⁸⁸ Broj 714/21 od 09.03.2021. godine

⁸⁹ Izjava generalnog sekretara Ujedinjenih naroda dostupna na: <https://www.aa.com.tr/ba/svijet/guterres-pandemija-koronavirusa-pove%C4%87ala-nejednakost-osoba-sa-invaliditetom/1830641>

Mjere socijalnog distanciranja i samoizolacije predstavljaju izazov za osobe sa invaliditetom jer određen broj osoba sa invaliditetom ili nije samostalno ili na različite načine zavisio od podrške drugih osoba. Nakon obustave pružanja osnovnih usluga, nisu osigurane nikakve alternative dnevnim centrima i osiguranju njege/medicinskim tretmanima, što ozbiljno utječe na ostvarivanje prava i zdravlje osoba sa invaliditetom. Ograničenje kretanja osoba sa invaliditetom i njihove pratnje, te ograničen pristup uslugama socijalne zaštite i podršci imali su nesrazmjeran utjecaj na osobe sa invaliditetom, čineći upitnom zakonitost usvojenih mjera. Kanali komunikacije u svezi sa mjerama i koracima koje su poduzeli lokalni organi vlasti, a posebice stožeri civilne zaštite, nikada nisu uspostavljeni. Nijednom od usvojenih mjera koje su nametnuli nadležni organi vlasti i županijski/kantonalni štabovi nisu uzete u obzir specifične potrebe ovih osoba, što ih je dovelo u još teži položaj. Također, nedostaje učešće organizacija osoba sa invaliditetom u osmišljavanju i izradi planova prevencije i pružanja odgovora, kao i učešće osoba sa invaliditetom u lokalnim i državnim mehanizmima koordinacije.⁹⁰

Ombudsmani su tijekom 2020. godine uputili akt svim nadležnim tijelima/organima u Bosni i Hercegovini sa konkretnim zapažanjima i preporukama Ombudsmana, u cilju zaštite prava osjetljivih kategorija građana. Izraženo je stajalište da poduzete mjere trebaju biti pozorno odmjerene i minimalne za zaštitu javnog zdravlja, posebno ranjivih kategorija građana. Kada je riječ o osobama sa invaliditetom, istaknuto je da nadležni organi/tijela vlasti imaju povećanu odgovornost prema ranjivim kategorijama stanovništva, te da restriktivna ograničenja u odnosu na ranjive kategorije, mogu dovesti to određenih posljedica po iste. Nadležni organi i tijela vlasti dužni su poduzeti mjere zaštite kao što su organiziranje radnih procesa u cilju zaštite osoba sa invaliditetom.

Ombudsmani su tijekom 2020. godine postupali po žalbi⁹¹ Društva za zapošljavanje slijepih i slabovidnih lica d.o.o. Sarajevo u kojoj se navodi da su zbog trenutne situacije sa koronavirusom morali zatvoriti Centar za fizikalnu terapiju, ugostiteljsku djelatnost, a djelatnost štamparije svedena na minimum zbog čega se, kao i većina kompanija, nalaze u teškoj finansijskoj situaciji. U žalbi se ističe da Centar za fizikalnu terapiju može organizirati rad uz poštovanje svih epidemioloških mjera (socijalna distanca, rad u smjenama, konstantna dezinfekcija, rad pod maskama itd.), te su se obratili Kantonalnoj upravi za inspeksijske poslove Sarajevo, Federalnoj upravi za inspeksijske poslove, kao i Federalnom štabu/stožeru civilne zaštite sa zahtjevom da se još jednom sagleda mogućnost da u minimalnom obimu organizira rad, jer je zaposlenost 11 osoba od kojih 10 osoba sa invaliditetom, među njima 9 slijepih, dovedena u pitanje. Navode da plaću za mjesec ožujak 2020. godine mogu isplatiti zbog rezerve koju su ostvarili domaćinskim poslovanjem, međutim, ukoliko se ne dopusti rad u travnju, opstanak će i dalje biti upitan. Ombudsmani su uputili akt nadležnim tijelima/organima, nakon čega je podnositelj žalbe dostavio obavijest da je dozvoljen rad Udruženja.

⁹⁰ Ljudska prava u periodu COVID-19 Utvrđeni propusti u ostvarivanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, Banjalučki centar za ljudska prava, Banja Luka-Sarajevo, 2020. godina, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/2/470670.pdf>

⁹¹ Ž-BL-02-276/20

4.3. Zapažanja Ombudsmana iz godišnjih, specijalnih izvješća i podnesaka upućenih tijelima Ujedinjenih naroda

Iako Ombudsmani do sada nisu radili konkretne analize koje se tiču prava na rad i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, navedeno pitanje je obuhvaćeno drugim aktivnostima Ombudsmana, prvenstveno pojedinačnim i općim preporukama, kao i zapažanjima istaknutim u godišnjim i specijalnim izvješćima. U svrhu podsjećanja na ključne probleme, u nastavku dajemo kratki pregled aktivnosti Ombudsmana u svezi sa navedenom problematikom.

Godišnje izvješće o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmana za 2018. godinu, Banja Luka, ožujak 2019. godine:

Ombudsmani su podržali podnositeljicu žalbe koja je osoba sa invaliditetom, a koja je uputila Inicijativu za izmjenu regulative u oblasti polaganja pravosudnog ispita, te polaganja stručnog ispita, u dijelu koji se odnosi na naknadu za polaganje ispita (član 11. stav 4. Zakona o polaganju pravosudnog ispita, član 13., stav 1. Uredbe o stručnom ispitu za rad u upravi Republike Srpske)⁹².

Godišnje izvješće o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmana za 2019. godinu, Banja Luka, ožujak 2020. godine:

„...Pristupačnost podrazumijeva i omogućavanje pristupa obrazovanju i obrazovnim programima. Obrazovni sistem mora biti pristupačan, uključujući i zgrade, informacije i komunikaciju, koja obuhvata nastavni plan i program, obrazovne materijale, nastavne metode, ocjenjivanje, jezičke i usluge podrške. Okruženje učenika sa invaliditetom mora biti osmišljeno kako bi podsticalo inkluziju i garantovalo im jednakost tokom trajanja obrazovanja, na primjer, školski prijevoz, koji bi trebao biti inkluzivan, pristupačan i siguran, voda i sanitarni uslovi, uključujući higijenske i sanitarne čvorove, školske kafetreije i slično. Osim toga, pristupačnost podrazumijeva da obrazovanje na svim nivoima bude pristupačno za učenike sa invaliditetom...”

Univerzalni periodični pregled stanja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini - III ciklus, ožujak 2019. godine:

„...U Bosni i Hercegovini nisu uspostavljeni jedinstveni standardi i pravila za dostupnost javnih institucija i privatnih objekata namijenjenih za javnu uporabu. Nadležni organi morali bi posvetiti neophodnu pozornost problemima, zahtjevima i izazovima koje nosi inkluzivno obrazovanje...”

⁹² Narodna skupština Republike Srpske usvojila je Zakon o dopuni Zakona o pravosudnom ispitu u Republici Srpskoj (Službeni glasnik Republike Srpske, broj 58/16 i 82/19) kojom su lica sa invaliditetom, bez obzira na uzrok i vrijeme nastanka invalidnosti oslobođena plaćanja naknade za polaganje pravosudnog ispita.

Specijalno izvješće o stanju prava osoba sa mentalnim i intelektualnim poteškoćama u Bosni i Hercegovini iz veljače 2018. godine:

Radne i sportske aktivnosti

“Pravo zapošljavanja osoba koje su smještene u Ustanovu je otežano, ra skoro i nije moguće iz više razloga. Poseban problem su umanjene sposobnosti i mogućnosti korisnika, koje nerijetko zahtijevaju i prilagođena radna mjesta koja su još rjeđa, odnosno skoro da ih i nema, barem ne u svim dijelovima države. Kada se govori o poduzećima koja su osnovana kao invalidska, do sada je Zavod Bakovići imao iskustvo da je za javljanje za određeno radno mjesto, kako bi to poduzeće dobilo poticaj od Fonda za rehabilitaciju, potrebno dostaviti potvrdu da se osoba najmanje 3 mjeseca vodi na evidenciji zavoda za zapošljavanje, što korisnici usluga Zavoda Bakovići ne mogu zadovoljiti, jer se nakon smještaja u Ustanovu prestaju voditi na toj evidenciji...”

Izvješće Ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine o primjeni UN konvencije o pravima osoba sa invaliditetom iz travnja 2020. godine:

„Rad i zapošljavanje

67. Osobe s invaliditetom se i u okolnostima kada su zaposlene, susreću s mnogim preprekama prigodom zasnivanja radnog odnosa, ali u samom pristupu radnom mjestu.

68. Ovakav stav temelji se na žalbama zaprimljenim od osoba s invaliditetom, kojima se ukazuje na problem zapošljavanja ove kategorije osoba i nemogućnosti adekvatne kontrole zakonske obveze svih poslodavaca da u slučaju nezapošljavanja osoba s invaliditetom plate odgovarajuću naknadu, sukladno sa zakonskim propisima u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj.

69. U postojećim entitetskim zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom postoji sustav kvota, kao mjera podsticanja zapošljavanja osoba sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada. U implementaciji ovih mjera javljaju se određeni problemi, a koji se ogledaju u nepostojanju jasne definicije osoba sa invaliditetom, preciznih evidencija o zaposlenim osobama sa invaliditetom, kao i nepostojanje jasne obveze koja institucija treba da vrši nadzor nad ispunjavanjem propisanih kvota ili plaćanje propisanih obveza od strane poslodavaca. “

5. ANALIZA STANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

U cilju prikupljanja informacija o primjeni zakonskih propisa iz oblasti profesionalne rehabilitacije u praksi, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom, provedeno je istraživanje u koje su uključeni nadležni organi/tijela na svim razinama vlasti u Bosni i Hercegovini, među kojima su nadležna ministarstva rada i socijalne politike, Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, službe/zavodi za zapošljavanje, udruge poslodavaca i organizacije osoba sa invaliditetom. Za potrebe istraživanja kreiran je set upitnika sa pitanjima koja su imala za cilj utvrđivanje postojećeg stanja, u smislu poštovanja ključnih odredbi zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, efikasnosti instituta predviđenih zakonskim propisima, efikasnost kontrole i nadzora nad primjenom propisa i slično, nedostatke u predmetnoj oblasti, ali prijedloge za poduzimanje mjera u cilju otklanjanja nedostataka. Na osnovu analize stanja kreirana su zaključna zapažanja i definirane preporuke koje će doprinijeti unaprjeđenju položaja osoba sa invaliditetom kada je riječ o oblasti zapošljavanja. Aneks II sadrži pregled svih javnih organa i udruženja koja su dostavila odgovor na upitnik.

5.1. Odgovori i zapažanja nadležnih ministarstava u Bosni i Hercegovini

Upitnik upućen nadležnim ministarstvima rada i socijalne politike sadržavao je set pitanja koja se odnose na aktivnosti koje ministarstva provode, postojeće i planirane programe usmjerene na zapošljavanje osoba sa invaliditetom, promotivne kampanje/edukacije, probleme sa kojima se suočavaju i slično. Također, pitanja obuhvaćena upitnikom odnosila su se i na pitanje efikasnosti kontrole i nadzora nad zakonitošću rada ustanova, gospodarskih društava, zaštitinih radionica i radnih centara.

5.1.1. Aktivnosti nadležnih ministarstava

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine je dostavilo odgovor⁹³ u kojem je navedeno da su aktivnosti navedenog Ministarstva usmjerene isključivo na izvještavanje po UN Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom.

Prema informacijama dostupnim na službenoj internet stranici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, Vijeću za osobe sa invaliditetom koje djeluje pri Vijeću ministara Bosne i Hercegovine je istekao mandat 30.10.2019. godine i do danas nije imenovan novi saziv Vijeća. Vijeće za osobe sa invaliditetom Bosne i Hercegovine je stručno i koordinirajuće tijelo Vijeća ministara Bosne i Hercegovine zaduženo za praćenje i promociju prava osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini. Isto je formirano sa ciljem ispunjavanja obveza Bosne i Hercegovine koje proizilaze iz članka 33. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. Vijeće za osobe sa invaliditetom Bosne i Hercegovine se sastoji od 20 članova, od čega 10 predstavnika nadležnih institucija Bosne i Hercegovine, njezinih entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i 10 predstavnika organizacija osoba sa invaliditetom sa područja oba entiteta i Brčko distrikta Bosne

⁹³Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, akt broj: 01-37-1-999-2/21- TB od 10.03.2021. godine

i Hercegovine.⁹⁴ Odlukom o formiranju Vijeća za osobe sa invaliditetom Bosne i Hercegovine⁹⁵ su definirane, između ostalih, i nadležnosti u promociji ljudskih prava osoba sa invaliditetom, iniciranje i aktivno učešće u izradi i donošenju, te kasnije vršenje monitoringa realiziranja strateških akcionih, planskih, iniciranje projekata podrške svim drugim udruženjima osoba sa invaliditetom i realiziranje svih drugih aktivnosti kojima se promovira i poboljšava položaj osoba sa invaliditetom, koordinacija aktivnosti između nadležnih tijela i organa i institucija u Bosni i Hercegovini, priprema izvješća, analiza, preporuka i mišljenja u svezi sa konkretnim mjerama i mogućim rješenjima za zaštitu prava i interesa osoba sa invaliditetom slično.

Na pitanje koje aktivnosti sprovode ministarstva u oblasti rada i zapošljavanja osoba sa invaliditetom dostavljeni su odgovori iz kojih proizlazi da Federalno ministarstvo rada i socijalne politike provodi aktivnosti na pripremi izmjena i dopuna Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, a na osnovu zahtjeva, tj. inicijativa za izmjenu zakona, zaprimljenih od strane raznih zainteresiranih grupa kao što su: udruge osoba sa invaliditetom, poslodavaca, poduzeća za upošljavanje osoba sa invaliditetom, Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i upošljavanje, boračke udruge itd., tako da će svi prijedlozi biti uzeti u obzir prigodom donošenja cjelovitih izmjena i dopuna zakona, što bi se trebalo reflektirati na poboljšanje oblasti rada i zapošljavanja osoba sa invaliditetom.⁹⁶

Povodom istog pitanja, Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske u odgovoru navodi da, u okviru propisanog djelokruga poslova, je obrađivač Zakona o državnim službenicima Republike Srpske, kojim se, između ostalog, uređuje radno-pravni status državnih službenika i namještenika u republičkim organima uprave Republike Srpske, zapošljavanje i popunjavanje upražnjenih radnih mjesta u republičkim organima uprave. Također, navedenim zakonom je propisano da se na prava i dužnosti državnih službenika i namještenika koja nisu regulirana ovim zakonom primjenjuju opći propisi o radu i kolektivni ugovor. Također, navodi se da se prava, uvjeti i postupak profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom i smanjenom radnom sposobnošću uređuju Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida i da se odredbe tog zakona u tom dijelu primjenjuju i na zaposlene u republičkim organima uprave Republike Srpske.⁹⁷

Prema odgovoru Ministarstva zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije, proizlazi da je Vlada Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije na prijedlog Ministarstva donijela Uredbu o postupku prijama u radni odnos u javnom sektoru u Hercegovačko-

⁹⁴ Po jednog predstavnika u ime institucija Bosne i Hercegovine imenuju: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Federalno ministarstvo zdravstva, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite, Odjeljenje za zdravstvo i ostale usluge Vlade Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno oslobodilačkog rata, Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, Federalno ministarstvo prostornog uređenja i Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske. Deset članova Vijeća u ime organizacija osoba sa invaliditetom predstavlja: pet predstavnika iz Federacije Bosne i Hercegovine (četiri u ime Vijeća organizacija osoba sa invaliditetom FBiH i jedan predstavnik u ime Saveza ratnih vojnih invalida FBiH), četiri predstavnika iz Republike Srpske (u ime Koordinacionog odbora invalidskih organizacija Republike Srpske) i jedan predstavnik iz Brčko distrikta BiH. Predstavnike u ime nevladinog sektora imenuju internim dogovorom savezi organizacija osoba sa invaliditetom.

⁹⁵ "Službeni glasnik" Bosne i Hercegovine br. 21/11 i 66/19

⁹⁶ Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, akt broj: 06-31/11-686/21 JP od 09.03.2021. godine

⁹⁷ Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske, akt broj: 10.4.052-2065.1/21 od 16.03.2021. godine

neretvanskom kantonu/županiji (Narodne novine HNŽ“: 4/19, 5/19 i 5/20) koja u članku 7. stavak (3) regulira da prigodom prijama u radni odnos prioritet imaju osobe sukladno posebnim propisima, među koje spadaju i OSI sukladno odredbama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, ukoliko ispunjavaju uvjete javnog oglasa. U istom odgovoru se navodi da *„u praksi se često dešavaju slučajevi da poslodavac prekrši navedenu odredbu. U tim slučajevima su kandidati - osobe s invaliditetom podnosili zahtjev za inspeksijski nadzor, odnosno tražili sudsku zaštitu.“*⁹⁸

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona/županije u odgovoru navodi da, prigodom sačinjavanja programa za zapošljavanje, ali i prekvalifikacije, dokvalifikacije i obuke, kao posebnu kategoriju koja ima pravo prvenstva pri odabiru, definira teže zapošljive kategorije, među kojima su i osobe sa invaliditetom.⁹⁹

Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske u odgovoru¹⁰⁰ ističe da se aktivnosti u oblasti rada i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, sprovode na osnovu Strategije zapošljavanja i Akcionih planova zapošljavanja za svaku kalendarsku godinu. Aktivnosti provodi Zavod za zapošljavanje Republike Srpske, a konkretne programe Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida. Usvojen je Akcioni plan zapošljavanja u Republici Srpskoj za 2021. godinu („Službeni glasnik Republike Srpske“, 6/21), u kome su osobe sa invaliditetom prepoznate kao ciljne grupe.

U istom odgovoru je navedeno: *„u toku je rad Radne grupe za izradu prijedloga Strategije zapošljavanja Republike Srpske 2021.-2026. godina, čije je donošenje planirano u toku tekuće kalendarske godine u kojoj će se strateški i operativni ciljevi odnositi na invalide. Takođe, u toku je rad Radne grupe za izradu nacrtu Zakona o izmjenama i dopunama zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida uvažavajući preporuke i nalaze glavne službe za reviziju i javnog sektora Republike Srpske koja je provela reviziju učinka 'Profesionalne rehabilitacije i zapošljavanje OSI' iz jula 2019. godine“.*

5.1.2. Programi za zapošljavanje osoba sa invaliditetom

Na pitanje da li postoje posebni programi usmjereni na zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u odgovoru ističe da na osnovu Odluke Upravnog odbora Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, sukladno sa odredbama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, aktualnog Pravilnika o raspoređivanju i raspodjeli sredstava za financiranje/sufinanciranje programa i projekata održivosti zaposlenosti, razvoja gospodarskih društava za zapošljavanje osoba sa invaliditetom i profesionalne rehabilitacije osoba sa invaliditetom, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, objavljuje javne pozive. Shodno oblastima i namjenama na koje se odnose programi održivosti zaposlenosti, razvoja gospodarskih društava za zapošljavanje OSI i zaštitnih radionica, te

⁹⁸Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije, akt od dana 10.03.2021. godine

⁹⁹Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona/županije akt od 16.03.2021. godine

¹⁰⁰Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, akt broj: 16-04/2-12-68-1/21 od 18.03.2021. godine

profesionalne rehabilitacije OSI, javnim pozivima se mogu uspostavljati sljedeći Lotovi za financiranje/sufinanciranje programa:

- Lot I: Za financiranje/sufinanciranje programa za održavanje postojeće razine zaposlenosti OSI. Pravo sudjelovanja po Lotu I imaju gospodarska društva za zapošljavanje OSI i zaštitne radionice.
- LOT II: Za financiranje/sufinanciranje programa za razvoj gospodarskih društava za zapošljavanje OSI i zaštitnih radionica. Pravo sudjelovanja po Lotu II imaju gospodarska društva za zapošljavanje OSI i zaštitne radionice.
- Lot III: Za financiranje/sufinanciranje programa profesionalne rehabilitacije OSI;
 - 3.1. Programi koje provode gospodarska društva, zaštitne radionice i druga pravna lica prema Zakonu;
 - 3.2 Programi koje provode ustanove za profesionalnu rehabilitaciju, srednje škole i druge obrazovne ustanove;
 - 3.3. Programi profesionalne rehabilitacije na koje OSI mogu same aplicirati na program profesionalne rehabilitacije kroz izvanredno srednje školovanje, visoko stručno obrazovanje ili postdiplomsko studiranje.
- Lot IV: Za financiranje/sufinanciranje programa održivosti zaposlenosti OSI koje obavljaju samostalnu djelatnost ili poljoprivrednu djelatnost kao jedino i glavno zanimanje uključujući i OSI koje su zaposlene sukladno sa člankom 56. stavak 2. i 3. Zakona.
- Lot V: Za financiranje/sufinanciranje programa održivosti zaposlenosti OSI zaposlenih u organizacijama OSI.

Iz odgovora Ministarstva zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanske županije/kantona proizlazi da posebne programe za zapošljavanje osoba s invaliditetom provodi Služba za zapošljavanje HNŽ-HNK, kao i promotivne kampanje/edukacije/ radne sastanke.

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona/županije u odgovoru navodi da su svi programi zapošljavanja jedinstveni, s tim da se poseban akcenat stavlja na zapošljavanje teže zapošljivih kategorija, pa tako i osoba sa invaliditetom.

Nadalje, Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske u svezi sa istim pitanjem navodi da ne postoji poseban program usmjeren na zapošljavanje osoba sa invaliditetom, već provodi zajedničke programe koji su doneseni u ovoj oblasti. U odgovoru se ukazuje da ovo ministarstvo na svakih 16 zaposlenih nema zaposlenog jednog invalida sukladno sa člankom 26. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida, ali sukladno sa stavkom (2) navedenog članka. Ministarstvo svakog mjeseca prigodom isplate plaća uplaćuje na račun prihoda Republike poseban doprinos u visini 0.2 % od isplaćene mjesečne bruto plaće svih zaposlenih u ovom ministarstvu.

Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske ističe da ove kategorije ostvaruju pravo na zapošljavanje pod općim i posebnim uvjetima. Pravo na zapošljavanje na tržištu rada pod općim uslovima, osoba sa invaliditetom ostvaruje posredstvom Zavoda, agencija i samostalno, pod uvjetima utvrđenim propisima kojima je uređeno posredovanje pri zapošljavanju bez prilagođavanja poslova, radnog mjesta ili poslova i radnog mjesta. Pravo na zapošljavanje pod posebnim uvjetima imaju osobe sa invaliditetom sukladno sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida. Prema odgovoru istog Ministarstva,

proizlazi da se izdvaja ekonomska podrška i pravo na stimulans pri zapošljavanju koja se ostvaruju putem Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanju invalida sukladno sa Odlukom o načinu ostvarivanja prava na stimulanse pri zapošljavanju invalida i Odluke o načinu ostvarivanja prava invalida na ekonomsku podršku. Tijekom 2021. godine Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite je zajedno sa JU Zavod za zapošljavanje Republike Srpske raspisalo Javni poziv poslodavcima i nezaposlenim osobama za korištenje sredstava po programima zapošljavanja u 2021. godini u okviru kojeg je i program financiranja samozapošljavanja djece i poginulih boraca, demobilisanih boraca i ratnih vojnih invalida VRS u 2021. godini „Zajedno do posla“. Za provođenje navedenog javnog poziva, nadležna je JU Zavod za zapošljavanje Republike Srpske.

5.1.3. Promotivne kampanje i edukacije

Na pitanje da li su se do sada provodile određene promotivne kampanje/edukacije/radni sastanci i slično o pravima i obvezama osoba sa invaliditetom, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u odgovoru ističe da konferencije, radne sastanke u s prava i obveza osoba sa invaliditetom, organizira nevladin sektor, a da ovo ministarstvo sudjeluje u istim, kao i u financiranju održavanja istih.

Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije navodi da je provođenje promotivnih kampanja/edukacija/radnih sastanaka, u nadležnosti Službe za zapošljavanje Hercegovačko-neretvanske županije/ kantona.

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona/županije ističe da je u suradnji sa Fondom za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, u sjedištu Vlade Zeničko-dobojskog kantona/županije, u 2017. godini, organizirana prezentacija programa koje provodi Fond, što je za cilj imalo osnaživanje svijesti poslodavaca prigodom zapošljavanja OSI.

Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske ističe da nije provodilo kampanje, edukacije ili radne sastanke o pravima i obvezama osoba sa invaliditetom, te da su za realiziranje navedenih kampanja, edukacija ili sastanaka nadležni druga republička tijela/organi uprave.

Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske navodi da su nakon donošenja Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida i osnivanja Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida, provedene promotivne kampanje, edukacije, radni sastanci i sl. o pravima i obvezama osoba sa invaliditetom u organizaciji Ministarstva i Koordinacionog odbora i organizacija osoba sa invaliditetom dok je bio aktivan u ovoj oblasti. Okrugli stol u svezi pripreme i izrade Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida je održan 09.12.2019. godine, na kojem je izvršena analiza trenutnog stanja zapošljavanja osoba sa invaliditetom, problemi sa kojim se suočavaju ove kategorije, te potrebe izmjene i dopune legislative kojom je regulirana ova materija.

5.1.4. Nadzor nad primjenom propisa

U odgovoru koje je dostavilo Federalno ministarstvo rada i socijalne politike ističe se da će se efikasnost kontrole uspostavljene zakonskim propisima dodatno poboljšati usvajanjem izmjena i

dopuna Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom.

U svezi sa istim pitanjem, Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije navodi da je mnogo česta pojava da invalidi rada, osobe kod kojih je utvrđena promijenjena radna sposobnost, ostaju bez posla jer poslodavac nema poslova koje bi ponudio takvoj kategoriji invalida. Takve osobe često traže inspekcijski nadzor i zaštitu prava iz radnog odnos, ali inspekcija može izreći samo novčanu kaznu (prekršajni nalog), što nije rješenje za radnike koji ostaju bez posla.

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona/županije u odgovoru navodi da je potrebno uspostaviti efikasniji način kontrole zakonitosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom, i to kroz uspostavu jedinstvenog sustava kontrole na federalnoj razini.

Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske navodi da u izvješćima Upravne inspekcije koja vrši inspekcijski nadzor nad poštovanjem ovog zakona i propisa donesenih za njegovo sprovođenje, u dijelu koji se tiče zapošljavanja i radnih odnosa osoba sa invaliditetom u republičkim tijelima uprave i jedinicama lokalne samouprave, nije bilo naglašenih i učestalih propusta u primjeni istih.

Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske navodi da inspekcijski nadzor nad poštovanjem Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida i propisa donesenih za njegovo sprovođenje u dijelu koji se tiče zapošljavanja i radnih odnosa invalida vrši Republička uprava za inspekcijske poslove, posredstvom nadležnih inspektora u jedinicama lokalne samouprave. Inspekcijski nadzor nad poštovanjem ovog Zakona i propisa donesenih za njegovo sprovođenje u dijelu koji se tiče zapošljavanja i radnih odnosa invalida u republičkim organima uprave i jedinicama lokalne samouprave vrši Upravna inspekcija. Inspekcija redovno donosi izvješća o svom radu i u njima su, uglavnom, prisutni podaci o kontroli u ovoj oblasti.

Kada je riječ o učestalosti nadzora nad zakonitošću rada i općih akata, ustanova, gospodarskih društava, zaštitnih radionica i radnih centara, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u odgovoru ističe da se navedeni nadzor vrši sukladno sa zakonskim propisima i po potrebi. Na osnovu članka 66. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, federalni ministar rada i socijalne politike donio je Pravilnik o sadržaju i načinu provođenja nadzora nad zakonitošću rada, općih akata i stručnog rada ustanova, gospodarskih društava, zaštitnih radionica i radnih centara broj: 02-02/8-808/11 od 18. travnja 2011. godine¹⁰¹. Člankom 1. istog Pravilnika uređuje se sadržaj i način provođenja nadzora nad zakonitošću rada, općih akata i stručnog rada ustanova za profesionalnu rehabilitaciju, gospodarskih društava, zaštitnih radionica i radnih centara koje je osnovala Federacija BiH. U istom odgovoru se navodi: „Federalno ministarstvo rada i socijalne politike vrši provođenja nadzora nad zakonitošću rada, općih akata i stručnog rada ustanova za profesionalnu rehabilitaciju, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnih centara koje je osnovala Federacija BiH, dakle ne vrši nadzor i kontrolu gdje ista nije osnivač. Fond ima svoj upravni i nadzorni organ i kao direktora, sa svojim

¹⁰¹ „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 21/11

*ovlastima, isti sukladno sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI financiraju i sufinanciraju programe razvitka privrednih društava za upošljavanje OSI i zaštitnih radionica, vrši isplate novčanih nadoknada i stimulansa, financira i sufinancira programe za održavanje uposlenosti OSI, vrši nadzor nad ostvarivanjem prava na novčanu naknadu i stimulans i korištenja drugih sredstava Fonda.*¹⁰²

Iz odgovora Ministarstva zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije proizlazi da „*nadzor nad zakonitošću rada ustanova, privrednih društava i zaštitnih radionica inspektori rada ne vrše često iz razloga što navedeno Ministarstvo ima samo tri inspektora rada za cijelu Hercegovačko-neretvanski kanton, a broj prijava zbog rada na crno, neisplate plaća, uskraćivanja drugih prava iz radnog odnosa je izuzetno velik, te su uglavnom preopterećeni tim vrstama kontrola.*”¹⁰³

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona/županije u odgovoru ističe da ima u planu godišnjeg rada obilazak i kontrolu rada svih centara i ustanova na području Zeničko-dobojskog kantona/županije. Također, navodi se da se nadzor nad primjenom zakonskih propisa vrši i putem obvezne revizije predmeta za ostvarivanje prava iz socijalne zaštite.

Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske navodi da je člankom 66. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida propisano da nadzor nad zakonitošću rada i općih akata Fonda i ustanova vrši Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite, a da nadzor nad stručnim radom Ustanove, privrednog društva za zapošljavanje invalida, radnog centra i zaštitne radionice obnaša ministarstvo nadležno za poslove socijalne zaštite. Inspeksijski nadzor nad poštovanjem ovog zakona i propisa donesenih za njegovo sprovođenje u dijelu koji se tiče zapošljavanja i radnih odnosa invalida vrši Republička uprava za inspeksijske poslove, posredstvom nadležnih republičkih inspektora u jedinicima lokalne samouprave, dok inspeksijski nadzor nad poštovanjem ovog zakona i propisa donesenih za njegovo sprovođenje u dijelu koji se tiče zapošljavanja i radnih odnosa invalida u republičkim organima uprave u jedinicima lokalne samouprave vrši Upravna inspekcija koja je u sastavu ovog ministarstva. U odgovoru se navodi da, u vršenju inspeksijskog nadzora nadležni inspektor, osim općih ovlaštenja propisanih zakonom kojim se uređuje odgovarajuća oblast inspekcija, inspektor je ovlašten da poduzima mjere iz propisa kojima se uređuje zapošljavanje i radni odnosi invalida.

Iz dostavljenog odgovora Ministarstva rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske proizlazi da navedeni nadzor vrši Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite. Nadzor se vrši odmah nakon po osnivanju ustanova - kasnije po potrebi.

5.1.5. Prijedlozi za prevazilaženje problema

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike navodi „*da će prijedlozi biti sadržani u prijedlogu izmjena i dopuna Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI. U izradi dopuna i izmjena Zakona uvažiti će se, prije svega, potrebe OSI kao i poslodavaca, te*

¹⁰²Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, akt broj: 06-31/11-686/21 JP od 09.03.2021. godine

¹⁰³Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije, akt od dana 10.03.2021. godine

predvidjeti mehanizam nadzora na uplati posebnog doprinosa koji je utvrđen članom 18. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI („Službene novine Federacije BiH“, br. 9/10), kao i efikasnost kontrole nad radom Fonda.“¹⁰⁴

Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne zaštite Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije navodi da bi se problemi u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom, mogli smanjiti, odnosno prevazići stimulacijom poslodavaca, u smislu još većih olakšica koje se odnose na plaćanje doprinosa i poreza, povećanjem kazni u slučaju prekršaja o Zakona profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, te eventualno povećanjem broja inspektora rada.

Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona/županije stava je da bi se problemi u predmetnoj oblasti efikasnije riješili davanjem olakšica poslodavcima koji zapošljavaju i koji namjeravaju zaposliti osobe sa invaliditetom. „Ovo naročito s obzirom da bi poslodavci ako bi im bio olakšan način upošljavanja uz određene povlastice došli do boljih rezultata poslovanja i stručnog kadra koji inače ne mogu postići bez podsticaja od strane nadležnih institucija vlasti.“¹⁰⁵

Ministarstvo uprave i lokalne samouprave Republike Srpske u dostavljenom odgovoru navodi da, iako nisu uključeni direktno u nadzor nad primjenom navedenog zakona, predmetnu materiju bi trebalo preciznije propisati i unaprijediti nadzor nad primjenom tih propisa.

Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske u odgovoru ističe da je potrebno „kroz izmjenu i dopunu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI, povećati procent invaliditeta kao minimum za ostvarivanje prava na zapošljavanje i rehabilitaciju. Takođe otpočeti sa provođenjem profesionalne rehabilitacije i osposobljavanja lica sa invaliditetom u Centru za profesionalnu rehabilitaciju lica sa invaliditetom u Banja Luci.“¹⁰⁶ U istom odgovoru je navedeno da podzakonskim aktima treba definirati i rezervisati radna mjesta za osobe sa invaliditetom i unutar Republike Srpske redovno obezbijediti redovna sredstva za zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

5.2.Podaci fondova za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske

U cilju prikupljanja informacija koje se odnose na rad Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine¹⁰⁷ (u daljem tekstu: Fond Federacije BiH) i JU Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje

¹⁰⁴Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, akt broj: 06-31/11-686/21 JP od 09.03.2021. godine

¹⁰⁵Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona akt od 16.03.2021. godine

¹⁰⁶Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, akt broj: 16-04/2-12-68-1/21 od 18.03.2021. godine

¹⁰⁷ Fond je javna ustanova koju osniva Parlament Federacije Bosne i Hercegovine (članak 57. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine)

invalida Republike Srpske (u daljem tekstu: Fond Republike Srpske)¹⁰⁸, kao i sagledavanja postignutih rezultata, izazova u radu i mogućih načina prevazilaženja istih, Fondu Federacije BiH i Fondu Republike Srpske je upućen upitnik. Upitnik je sadržavao pitanja u svezi sa stanjem u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Ombudsmani su za cilj imali istražiti način i efikasnost primjene zakonodavnih propisa, kvalitetu usluga koje se pružaju i efikasnost rada Fonda Federacije BiH i Fonda Republike Srpske, kao i način raspodjele i visinu novčanih sredstava koja se izdvajaju u svrhu zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Primjer upitnika je prikazan u Aneksu I. U nastavku su prikazani odgovori Fonda Federacije BiH i Fonda Republike Srpske.¹⁰⁹

5.2.1. Profesionalna rehabilitacija osoba sa invaliditetom

Profesionalna rehabilitacija podrazumijeva mjere i aktivnosti koje se izvode s ciljem osposobljavanja osoba sa invaliditetom za odgovarajući posao, da se zaposli, posao zadrži i u njemu napreduje ili promijeni zanimanje.

U smislu članka 8. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine propisuje da osoba sa invaliditetom ima pravo na profesionalnu rehabilitaciju i osposobljavanje pod općim uvjetima, a u slučaju potrebe, zbog vrste i težine invaliditeta ili uspješnosti rehabilitacionog procesa u posebnim školama, ustanovama za profesionalnu rehabilitaciju i gospodarskim društvima za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, po prilagođenim ili posebnim programima.

U smislu članka 6. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida Republike Srpske, pod profesionalnom rehabilitacijom i osposobljavanjem podrazumijevaju se postupci i radnje potrebne za osposobljavanje invalida za prijašnji ili odgovarajući novi posao, sa ciljem da se očuva njegova radna i opća posobnost.

Na pitanje o važnosti profesionalne rehabilitacije u procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom, Fond Federacije BiH je u dostavljenom odgovoru istakao da je profesionalna rehabilitacija izuzetno važan proces koji ima za cilj stručno osposobiti osobu sa invaliditetom kroz dokvalifikaciju, prekvalifikaciju i radno osposobljavanje, radi konkurentnosti na tržištu rada i u konačnici lakšeg zaposlenja. Kao najefikasniju mjeru profesionalne rehabilitacije, Fond Federacije BiH navodi programe profesionalne rehabilitacije na koje osobe sa invaliditetom same apliciraju kod Fonda kao nositelji programa (LOT III 3). Ovaj program omogućava osobama sa invaliditetom da se kroz prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju, dodatno stručno usavrše kroz izvanredno srednje školovanje ili visoko stručno obrazovanje u odgovarajućim obrazovnim ustanovama.

Fond Federacije BiH također smatra da bi uspostavljanje mreže centara za profesionalnu rehabilitaciju na teritoriju cijele Federacije Bosne i Hercegovine, značajno unaprijedilo proces

¹⁰⁸ Fond je javna ustanova koja vrši ovlasti koje se odnose na sprovođenje profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja invalida u Republici. Osnivač Fonda je Republika. (član 57. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida Republike Srpske)

¹⁰⁹ Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine, akt od dana 19.02.2021. godine, JU Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Republike Srpske, akt od dana 22.02.2021. godine;

profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom. Centri za profesionalnu rehabilitaciju bi trebali biti povezani s odgojno-obrazovnim ustanovama, tržištem rada, zavodima za zapošljavanje i Federalnim zavodom za mirovinsko/penzijsko i invalidsko osiguranje.

Na pitanje da li se osobe sa invaliditetom u dovoljnom procentu zapošljavaju na otvorenom tržištu rada, Fond Republike Srpske smatra da u upravljanju sustavom profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom nije uspostavljen efikasan sustav koji bi rezultirao povećanom zaposlenošću osoba sa invaliditetom. Razlozi za navedeno su, između ostalog, sljedeći:

„Poslodavci iz javnog sektora, ne čine dovoljno na izvršavanju zakonske obaveze u zapošljavanju lica sa invaliditetom ni u uspostavljanju evidencija u tu svrhu – prostim rječnikom rečeno, poslodavcu u javnom sektoru je 'isplatio' da plati poseban doprinos (0,2% na mjesečnu neto platu svih zaposlenih), nego da izvrši zapošljavanje invalidnog lica;

-Institucije sistema nisu osigurale potrebnu koordinaciju u pogledu izvještavanja i kreiranja novih mjera vezano za zapošljavanje lica sa invaliditetom;

-Postojeće mjere za podsticanje zapošljavanja lica sa invaliditetom koje provodi Fond, kao i njihova struktura su nedovoljne kako bi se osiguralo povećavanje zapošljavanja lica sa invaliditetom i porast kvote iznad zakonom definisanog minimuma

-Neinformisanost poslodavaca iz privatnog sektora i invalidnih lica o mjerama i stimulansima koje im stoje na raspolaganju

-Nizak nivo profesionalne rehabilitacije u Republici Srpskoj, kao preduslova za izlazak na tržište rada;“

U svezi sa važnošću segmenta profesionalne rehabilitacije u procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom, Fond Republike Srpske ističe da bi kvalitetna profesionalna rehabilitacija mogla doprinijeti brojnijem zapošljavanju osoba sa invaliditetom, pri čemu bi se profesionalnom rehabilitacijom pružio odgovor potrebama otvorenog tržišta rada, naročito za deficitarna zanimanja. Kada je riječ o najefikasnijim mjerama i aktivnostima profesionalne rehabilitacije, Fond Republike Srpske navodi da se zakonska obveza Fonda odnosi na financiranje, a ne na provođenje profesionalne rehabilitacije. Jedina ustanova koja je registrirana za provođenje profesionalne rehabilitacije u Republici Srpskoj je Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida Banja Luka, koju Fond Republike Srpske redovito financira od 2013. godine. U istom odgovoru navedeno je: *„Mišljenja smo da bi ispitivanje potreba tržišta rada, sa jedne strane, i kvalitetna evidencija nezaposlenih lica sa invaliditetom mogla dati odgovor na pitanje o efikasnim mjerama profesionalne rehabilitacije. Lica sa invaliditetom nisu obavezna da se nalaze na evidenciji nezaposlenih lica, jer prava na zdravstvenu zaštitu ostvaruju i bez prijave.“*

5.2.2.Zapošljavanje osoba sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada

U smislu članka 15. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine, osobe sa invaliditetom zapošljavaju se i rade na tržištu rada pod općim i posebnim uvjetima. Pod općim uvjetima zapošljavaju se osobe sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada, u državnim tijelima i organima, organima pravosuđa, organima lokalne uprave, javnim službama, ustanovama, fondovima, javnim poduzećima, gospodarskim društvima i drugim pravnim osobama koja nisu osnovana za zapošljavanje osoba sa

invaliditetom sukladno sa zakonom. Pri tomu, prednost pri zapošljavanju u okviru javnog sektora imaju osobe sa invaliditetom, ako pored općih ispunjavaju i posebne uvjete za radno mjesto. U smislu članka 18. navedenog Zakona, u slučaju da subjekti ne zaposle osobe sa invaliditetom (jedana zaposlena osoba sa invaliditetom na 16 zaposlenika), dužni su mjesečno pri isplati plaća, obračunati i uplatiti u Fond za podsticanje rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom novčani iznos u visini 25% od prosječne plaće u Federaciji za svaku osobu sa invaliditetom koju su bili dužni zaposliti. Pod posebnim uvjetima upošljavaju se osobe s invaliditetom u ustanovi ili gospodarskom društvu koji su osnovani radi upošljavanja osoba s invaliditetom. Pod upošljavanjem pod posebnim uvjetima, u smislu ovoga zakona, smatra se i upošljavanje u organizacijama osoba s invaliditetom, i samoupošljavanje (pokretanje obrta, obavljanje samostalne djelatnosti i obavljanje poljoprivredne djelatnosti kao jedinog i glavnog zanimanja). Isti Zakon poznaje gospodarsko društvo za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, zaštitnu radionicu, radni centar i samozapošljavanje osoba sa invaliditetom.

U Republici Srpskoj je pitanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom, uređeno člankom 21. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida Republike Srpske, prema kojem osoba sa invaliditetom ima pravo na zapošljavanje na tržištu rada pod općim ili posebnim uvjetima. Pravo na zapošljavanje na tržištu rada pod općim uvjetima osoba sa invaliditetom ostvaruje posredstvom zavoda, agencija i samostalno, pod uvjetima utvrđenim propisima kojima je uređeno posredovanje pri zapošljavanju bez prilagođavanja poslova, radnog mjesta ili poslova i radnog mjesta. Zapošljavanjem osoba sa invaliditetom pod posebnim uvjetima smatra se obvezno zapošljavanje u republičkim tijelima/organima uprave, organima lokalne samouprave, organima pravosuđa, javnim ustanovama i fondovima, te javnim poduzećima koja nisu osnovana za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Zapošljavanje pod posebnim uvjetima je i zapošljavanje u gospodarskom društvu ili zaštitnoj radionici, osnovanim radi zapošljavanja invalida koji se na osnovu radnih i općih sposobnosti ne mogu zaposliti na otvorenom tržištu rada ili održati svoje zaposlenje uz primjenu olakšica. Tijela/organi i druge osobe dužne su da na odgovarajućem radnom mjestu, prema vlastitom izboru, u odgovarajućim radnim uvjetima imaju na svakih 16 zaposlenih najmanje jednog zaposlenog invalida. Poslodavac koji podliježe navedenoj obvezi, a nije ispunio tu obvezu, dužan je da svakog mjeseca prigodom isplate plaća uplaćuje na račun javnih prihoda Republike poseban doprinos visini 0,2% od isplaćene mjesečne bruto plaće svih zaposlenih, dok je poslodavac koji ne podliježe obvezi zapošljavanja invalida, dužan uplaćivati iznos od 0,1% od isplaćene mjesečne bruto plaće svih zaposlenih.

Činjenica da na razini entiteta ne postoje jedinstvene baze osoba sa invaliditetom svakako otežava stvaranje dobre osnove za podršku pri zapošljavanju. Jedinstvene baze bi doprinijele da veći broj osoba sa invaliditetom, različitog stupnja invaliditeta bude obuhvaćen programima poticaja.

Na pitanje koliko se osoba sa invaliditetom nalazi u evidenciji zaposlenih u razdoblju od 2018. do 2020. godine Fond Federacije BiH u odgovoru je naveo da ne raspolaže navedenim podacima, dok odgovor Fonda Republike Srpske sadrži informaciju da se na evidenciji zaposlenih u 2018. godini nalazilo 1039 osoba sa invaliditetom, u 2019. godini 1077 osoba sa invaliditetom, dok je taj broj u 2020. godini iznosio 1190 osoba sa invaliditetom. Navedeni podaci sadržani su u Tabeli 1. Prema navodima Fonda Republike Srpske, informacije navedene u tabeli ispod, odnose se na osobe sa invaliditetom zaposlene u realnom sektoru, za koje poslodavci/osobe sa invaliditetom koriste pravo na povrat doprinosa.

Godina	Broj zaposlenih u privatnom sektoru	Broj zaposlenih u javnom sektoru
2018.	1.039	-
2019.	1.077	-
2020.	1190	-

Tabela 1- broj osoba sa invaliditetom u evidenciji zaposlenih (Republika Srpska)

Kada je riječ o obvezi vođenja evidencija o zaposlenim osobama sa invaliditetom, Fond Republike Srpske u odgovoru navodi da je Pravilnikom o evidenciji zaposlenih invalida Republike Srpske¹¹⁰ propisano je da su sva privredna društva, ustanove, republički organi uprave i druga strana i domaća fizička lica koja zapošljavaju osobe sa invaliditetom evidenciju o zaposlenim osobama sa invaliditetom pod posebnim uslovima, u obvezi voditi evidencije i iste dostavljati Fondu Republike Srpske. Prema odgovoru Fonda Republike Srpske, većina poslovnih subjekata ne ispunjava navedenu obvezu, što je i konstatirala Glavna služba za reviziju javnog sektora u Izvještaju revizije učinka profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja invalida iz 2019. godine¹¹¹.

Zbog navedene činjenice, Fond Republike Srpske je, sukladno sa svojim nadležnostima, putem 16 nadležnih ministarstva Vlade Republike Srpske uputio dopis svim javnim poduzećima i ustanovama u njihovoj nadležnosti, da se sukladno sa zakonskim obavezama i preporukama Glavne službe za reviziju javnog sektora, obvezno Fondu Republike Srpske dostave podaci o zaposlenim licima sa invaliditetom. U istom odgovoru se navodi da „*ni ova intervencija nije donijela tražene podatke, tj. nije ispunjena zakonska obaveza. Značajno je napomenuti da Fond nema zakonom definisanu nadležnost u smislu kontrolnog organa. Zakonom je definisana djelatnost Fonda, i drugi republički inspekcijski organi koji vrše kontrolu provođenja ovog Zakona. Fond može, i to i čini, samo informativno da sugeriše, odnosno ukazuje na obaveze iz ovog Zakona.*“

Na pitanje koliko je osoba sa invaliditetom zaposleno u razdoblju 2018.-2020. godina na otvorenom tržištu rada, Fond Federacije BiH je u odgovoru naveo da ne raspolaže podacima o ukupnom broju zaposlenih osoba u Federaciji Bosne i Hercegovine, ali su dostavljeni podaci o broju zaposlenih putem poticaja. Iz odgovora Fonda Federacije BiH proizlazi da isti ne raspolaže preciznim podacima o zapošljavanju osoba sa invaliditetom, ali „*gledajući iz ugla Fonda, poticaja koje dodijeljujemo i broja osoba sa invaliditetom koje su zaposlene uz pomoć naših poticaja, smatramo da se osobe sa invaliditetom u dovoljnom procentu zapošljavaju na otvorenom tržištu rada.*“

Na isto pitanje, Fond Republike Srpske u odgovoru navodi da su tijekom 2018. godine zaposlene 24 osobe sa invaliditetom, tijekom 2019. godine zaposleno je 59 osoba sa invaliditetom, dok je tijekom 2020. godine zaposleno 29 osoba sa invaliditetom u privatnom sektoru. Navedene brojke odnose se na podatke o broju zaposlenih osoba sa invaliditetom za čije zapošljavanje je tražen i odobren novčani stimulans za opremanje/prilagođavanje radnih mjesta licima sa invaliditetom. Navedeni novčani stimulans određuje se do visine godišnjeg doprinosa uplaćenog na plaću zaposlenog radnika koji radi na istim poslovima na koje se zapošljava osoba sa invaliditetom i

¹¹⁰ „Službeni glasnik RS“, broj: 61/12

¹¹¹ Izvještaj revizije učinka Profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje lica sa invaliditetom, broj Broj: RU 001-18, Banja Luka, juli 2019.godine

odobrava se poslodavcu prigodom zapošljavanja osobe sa invaliditetom sukladno sa ugovorom zaključenim između poslodavca i Fonda. Visina stimulansa uvećava se srazmjerno stupnju invalidnosti. Navedeni podaci sadržani su u Tabeli broj 2.

Godina	Broj zaposlenih u privatnom sektoru	Broj zaposlenih u javnom sektoru
2018.	24	-
2019.	59	-
2020.	29	-

Tabela 2 - broj zaposlenih osoba sa invaliditetom na otvorenom tržištu (Republika Srpska)

Na pitanje da li trenutne mjere poduzete od strane nadležnih organa odgovaraju potrebama otvorenog tržišta rada, Fond Federacije BiH je naveo u odgovoru „*da poduzete mjere nisu dovoljne te da svi zajedno moramo imati više sluha za potrebe osoba sa invaliditetom. Nije dovoljno samo obezbijediti sredstva da se OSI zaposli*“.

Također, navedeno je da je potrebno unaprijediti prava i položaj osoba s invaliditetom, u smislu da im se omogući uključivanje i sudjelovanje u svim oblastima društva na ravnopravnoj osnovi sa ostalima, najveću moguću razinu neovisnosti i slobode izbora, sukladno sa usvojenim međunarodnim standardima. „*Ovo počinje od ranog rasta i razvoja, preko obrazovanja, zdravlja, pristupačnosti, prostornog okruženja, socijalne zaštite, kulture i sporta pa do profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja.*“

U svezi sa istim pitanjem, Fond Republike Srpske navodi da „*...Izveštaj revizije učinka profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja invalida iz 2019. godine zaključuje da nije uspostavljen efikasan sistem profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja invalida. On predstavlja polaznu osnovu za izmjene Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida, koje se očekuju u 2021. godini.*“

5.2.3. Zapošljavanje osoba sa invaliditetom putem programa poticaja

Kada je riječ o broju zaposlenih osoba sa invaliditetom putem programa poticaja Fonda Federacije BiH u razdoblju od 2018. do 2020. godine, dostavljeni su podaci prikazani u Tabeli 3.

Godina	Broj zaposlenih OSI u javnom sektoru	Broj zaposlenih OSI u privatnom sektoru
2018.	11	894
2019.	10	730
2020,	8	257

Tabela 3- broj zaposlenih osoba sa invaliditetom putem poticajnih programa Fonda Federacije BiH

Fond Republike Srpske je na pitanje o broju zaposlenih osoba putem programa poticaja, dostavio podatke prikazane u Tabeli 4, podsjećajući da zapošljavanje u javnom sektoru predstavlja

zakonsku obvezu. Ukoliko poslodavci javnog sektora ne izvrše ovu obvezu, dužni su svaki mjesec, prigodom obračuna plaća, platiti na račun Javnih prihoda Republici Srpskoj poseban doprinos u visini 0,2% na bruto plaće svih zaposlenih. U zapošljavanja u privatnom sektoru su uključena zapošljavanja i samozapošljavanja osoba sa invaliditetom, pod posebnim uvjetima sukladno sa Zakonom.

Godina	Broj zaposlenih OSI u javnom sektoru	Broj zaposlenih OSI u privatnom sektoru
2018.	-	24
2019.	-	59
2020.	-	29

Tabela 4- broj zaposlenih osoba sa invaliditetom putem poticajnih programa Fonda Republike Srpske

Prema dostavljenim odgovorima, Fond Federacije BiH i Fond Republike Srpske ne raspolažu podacima o broju osoba koje su bile zaposlene putem poticajnih programa Fondova, a kojima je prestao radni odnos u razdoblju 2018.-2020. godina, niti podatke o spolnoj strukturi.

5.2.4.Evidencije o subjektima koji su dužni zapošljavati osobe sa invaliditetom

Prema Zakonu o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, u Federaciji BiH evidenciju o zaposlenim osobama sa invaliditetom vodi služba za zapošljavanje prema prebivalištu osobe s invaliditetom, dok u Republici Srpskoj istu evidenciju vodi Fond Republike Srpske.

Kada je riječ o evidencijama subjekata, Fond Federacije BiH u odgovoru navodi da je, sukladno sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom i Pravilnikom o sadržaju i načinu vođenja evidencija zaposlenih osoba sa invaliditetom¹¹², Upravni odbor Fonda Federacije BiH propisao Uputstvo i obrazac za vođenje evidencija o poslodavcima, plaćama i iznosu posebnog doprinosa te zaposlenim osobama sa invaliditetom (OBRAZAC EP)¹¹³.

Navedeni obrazac je propisan u cilju uspostave i vođenja evidencija o poslodavcima, plaćama i iznosu posebnog doprinosa, te zaposlenim osobama sa invaliditetom, kako bi Fondu Federacije BiH poslužile kao osnova podataka koji će se koristiti za provođenje politike razvoja profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja, kao i u cilju praćenja ispunjavanja obveza iz Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom od strane poslodavaca u Federaciji Bosne i Hercegovine.¹¹⁴

¹¹²„Službene novine Federacije BiH”, broj 21/11

¹¹³„Službene novine Federacije BiH“, br.: 52/15 i 64/15

¹¹⁴Jedinstveni Obrazac EP (prilog 1) sastoji se iz tri dijela i to:

-Osnovni podaci o poslodavcu (Obrazac EP-1) – popunjava se i dostavlja samo prilikom prve dostave podataka, a ako dođe do izmjene podataka ažurira se od strane poslodavca;

-Podaci o plaćama i iznosu posebnog doprinosa (Obrazac EP-2) – popunjava se i dostavlja za svaku poslovnu godinu;

-Podaci o zaposlenim osobama sa invaliditetom (Obrazac EP-3) – popunjava se i dostavlja samo prigodom prve dostave podataka, a ako dođe do izmjene ažurira se od strane poslodavca.

Sva poduzeća, ustanove, državni organi/tijela i druge pravne osobe registrirane prema propisima u Federaciji Bosne i Hercegovine, koji su kao poslodavci dužni da na ukupan broj zaposlenih zapošljavaju određeni broj osoba sa invaliditetom, a sukladno sa člankom 18. i 19. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, obvezni su voditi evidenciju i redovito popunjavati obrazac, unošenjem traženih podataka i isti dostaviti Fondu jedanput godišnje, najkasnije do 31. 03. svake godine za prethodnu godinu.¹¹⁵ Obrazac EP poslodavci su dužni popuniti i dostaviti Fondu bez obzira na to da li su u razdoblju za koji dostavljaju obrazac imali trenutno zaposlenih osoba sa invaliditetom ili ne.

Tabela 5 sadrži pregled ukupnog broja registriranih poslodavaca na navedenom softveru prema godinama u Federaciji Bosne i Hercegovine, dok su u Tabeli 6 podaci razvrstani po županijama/kantonima u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Opis	Datum	Ukupno
Broj registriranih poslodavaca kroz aplikativni softver Fonda	31.03.2015.	74
	31.03.2016.	8290
	10.10.2016.	9534
	30.11.2016.	9673
	21.12.2016.	9724
	27.01.2017.	9817
	16.03.2017.	10321
	10.04.2017.	11167
	11.07.2017.	11703
	27.07.2017.	11767
	09.11.2017.	12191
	11.12.2018.	13787
	10.12.2019.	15375
	10.12.2020.	16196
	31.12.2020.	16204

Tabela 5 - broj registriranih poslodavaca u FBiH

R.br.	Naziv županije/kantona	Broj registriranih poslodavaca prema godinama			
		2017.	2018.	2019.	31.12.2020.
1.	Unsko-sanski kanton/županija	907	968	1006	1052
2.	Posavski kanton/županija	113	129	137	140
3.	Tuzlanski kanton/županija	2260	2642	2961	3114
4.	Zeničko-dobojski kanton/županija	1497	1597	1692	1763

¹¹⁵Popunjen obrazac se dostavlja isključivo elektroničkim putem preko web aplikacije za evidenciju o poslodavcima, plaćama i iznosu posebnog doprinosa te zaposlenim osobama sa invaliditetom – ap. FOND. Pristup web aplikaciji se vrši preko internet pretraživača. Aplikacija ap.FOND se nalazi na adresi <http://ap.fond.ba>

5.	Bosansko-podrinjski kanton/županija	64	99	105	108
6.	Srednjobosanski kanton/županija	728	782	819	835
7.	Hercegovačko-neretvanski kanton/županija	989	1085	1156	1187
8.	Zapadnohercegovački kanton/županija	380	407	413	428
9.	Kanton Sarajevo	4624	5097	5551	5791
10.	Kanton 10/Hercegbosanska županija	87	97	99	100
11.	Nepoznat (prigodom registracije nije odabrana općina)	512	884	1436	1686
Ukupno registriranih firmi:		12191	13787	15375	16204

Tabela 6-broj registriranih poslodavaca u FBiH po županijama/kantonima

Tabela 7 sadrži pregled ukupnog broja poslodavaca sa prijavljenim doprinosima, odnosno poslodavci koji su predali EP obrasce kroz navedeni softver.

Opis	Datum	Ukupno
Broj poslodavaca sa prijavljenim doprinosima (predali EP obrasce kroz aplikaciju)	21.01.2016.	4260
	04.05.2016.	7158
	10.10.2016.	7793
	30.11.2016.	7902
	21.12.2016.	7928
	16.03.2017.	7985
	10.04.2017.	8351
	11.07.2017.	9615
	27.07.2017.	9674
	09.11.2017.	9934
	11.12.2018.	11355
	10.12.2019.	12690
	10.12.2020.	13475
	31.12.2020.	13493

Tabela 7- pregled ukupnog broja poslodavaca sa prijavljenim doprinosima

Prema podacima prikazanim u tabelama iznad, može se zaključiti da od 2017. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine broj registriranih poslodavaca raste, ali prikazani brojevi jasno pokazuju da je broj poslodavaca sa prijavljenim doprinosima manji u odnosu na broj registriranih poslodavaca. Dakle, jasno je da svi poslovni subjekti ne izvršavaju obvezu uplate posebnih doprinosa.

Kada je riječ o evidencijama koje se vode u Republici Srpskoj, prema dostavljenom odgovoru Fonda Republike Srpske, vođenje evidencija o subjektima koji su u obvezi zapošljavati osobe sa

invaliditetom, kao i evidencije o obračunu i uplati novčanog iznosa propisanog Zakonom, u nadležnosti su Poreske uprave Republike Srpske i Republičke uprave za inspekcijske poslove. S tim u svezi, Glavna služba za reviziju javnog sektora u Republici Srpskoj je u Izvještaju o reviziji finansijskih izvještaja Fonda Republike Srpske za 2015. godinu navela da u Fondu Republike Srpske „*nije uspostavljena pomoćna knjiga potraživanja u smislu formiranja baze podataka svih poslovnih subjekata koja bi omogućila uvid u podatke o ne/prijavljenim doprinosima u procentima od 0,1% ili 0,2% i perioda na koji se uplate odnose.*“¹¹⁶ Preporuka Glavne službe za reviziju javnog sektora u Republici Srpskoj vezano za uspostavljanje pomoćnih knjiga, djelomično je provedena, tj. nije provedena u dijelu koji se odnosi na uspostavljanje baze poslovnih subjekata za evidentiranje potraživanja po osnovu doprinosa za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom po subjektima (obveznicima doprinosa).¹¹⁷ Navedena činjenica znatno otežava sistem naplate potraživanja.

5.2.5. Mehanizmi praćenja i kontrole obračuna i uplate posebnog doprinosa/ novčanog iznosa

Analiza odgovora Fonda Federacije BiH i Fonda Republike Srpske jasno pokazuje da se najveći problemi javljaju u segmentu ispunjavanja obveze uplate posebnog doprinosa/novčanog iznosa od strane poslodavaca koji su bili dužni, a nisu zaposlili osobu sa invaliditetom. To jasno pokazuju odgovori fondova čiji je sadržaj dat u nastavku teksta.

U svezi sa praćenjem izvršavanja dužnosti obračuna i uplate novčanog iznosa, Fonda Federacije BiH u odgovoru navodi da je tijekom 2014. godine vlastitim sredstvima osigurao sustavno praćenje uplata posebnog doprinosa, te da je prigodom kreiranja aplikativnog softvera, dobio bazu svih registriranih poslovnih subjekata u Federaciji BiH od strane Porezne uprave Federacije BiH temeljem članka 5. st. (1) i (2) Zakona o preznoj upravi Federacije BiH¹¹⁸. Navedena baza svih registriranih pravnih subjekata se periodično ažurira, a najmanje jednom godišnje. Isto je konstatirao i Ured za reviziju institucija Federacije Bosne i Hercegovine u Izvješću o finansijskoj reviziji Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine za 2016. godinu¹¹⁹. U istom izvješću je navedeno da „*iako Fond samostalno poduzima aktivnosti na povećanju naplate ovih sredstava, te su prihodi po osnovu ovog posebnog doprinosa u porastu, još uvijek znatan broj obveznika ne izvršava svoju obvezu uplate ovih sredstava.*”

Također, Ured za reviziju institucija Federacije BiH u Izvješću je konstatirao da „*izuzev Finansijskim planom, Fond nije donio interni akt kojim bi regulirao koji će se postotak od ukupno prikupljenih sredstava koristiti za namjene profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i*

¹¹⁶Izvještaj o reviziji finansijskih izvještaja Javne ustanove „Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida“ Prijedor za period 01.01-31.12.2015. godine, dostupno na:

https://www.gsr-rs.org/static/uploads/report_attachments/2016/12/06/RI060-16_Lat.pdf

¹¹⁷Izvještaj o statusu datih preporuka prilikom revizije finansijskih izvještaja Javne ustanove „Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida“ Prijedor za 2015. Godinu Broj: IP014-18 Banja Luka, 15.08.2018. godine, dostupno na: https://www.gsr-rs.org/static/uploads/report_attachments/2018/08/27/IP014-18_Lat.pdf

¹¹⁸„Službene novine FBiH“, br.: 33/02, 28/04, 57/09, 40/10, 27/12, 7/13, 71/14 i 91/15

¹¹⁹ Izvješće o finansijskoj reviziji Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine za 2016. godinu, dostupan na:

https://www.vrifbih.ba/wp-content/uploads/arhiva/javni-izvj/izvan-budzet/Fonda_za_profesionalnu_rehabilitaciju_i_zaposhljavanje_osoba_sa_invaliditetom_2016.pdf

zapošljavanja osoba sa invaliditetom, a kojim će se dijelom sredstava financirati Fond u cilju obavljanja redovnih poslova i zadataka (plaće i naknade za zaposlene, izdaci za materijalne troškove i nabavke stalnih sredstava.”.

Kada je riječ o načinu uplate, važno je istaći da je sukladno Pravilnikom o načinu uplate, pripadnosti i raspodjele javnih prihoda u Federaciji BiH¹²⁰ definiran način uplate, uplata se vrši na depozitne račune Fonda Federacije BiH, te se isti rasknjižavaju prema ID brojevima pravnih subjekata. Sve uplate prema poreznim razdobljima za svaku pravnu osobu, elektronički se bilježe, te su vidljive, kako uposlenicima Fonda, tako i samim pravnim subjektima kroz analitičke kartice.

Pravilnikom o načinu uplate, pripadnosti i raspodjele javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine¹²¹, sredstva za poticanje rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom sa šifrom prihoda 722568 i 722569, definirana su kao javni prihodi, a računi Fonda Federacije BiH kao računi javnih prihoda.

Kada se govori o neizvršavanju obveze uplate posebnog doprinosa, Fond Federacije BiH u odgovoru navodi da *„nema nadležnost da provodi bilo koju mjeru u vidu sankcioniranja pravnih lica, ali redovno upućuje informacije Poreznoj upravi Federacije BiH na dalje postupanje u skladu s nadležnostima koje ima kao i Jedinici za budžetsku inspekciju Federalnog ministarstva Finansija za institucije koje su i njihovoj nadležnosti“*.⁷ Ured za reviziju institucija Federacije Bosne i Hercegovine je u Financijskom izvješću za 2016. godinu naveo da je *“Člankom 67. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom propisana je novčana kazna od 1.000 KM do 15.000 KM za poslodavca koji ne uplati poseban doprinos, ali ovim niti drugim propisom nije utvrđeno u nadležnosti koje institucije je naplata i ostale aktivnosti na praćenju naplate ovog posebnog doprinosa“*.

Oblast praćenja izvršavanja dužnosti obračuna i uplate novčanog iznosa u Republici Srpskoj je u nadležnosti Porezne uprave Republike Srpske. Poslodavac koji zapošljava osobu sa invaliditetom obavezan je platiti poreze i doprinose za zaposlenog sukladno sa zakonskim propisima iz oblasti poreza i doprinosa. Naknadno, po izvršenoj obvezi, poslodavci upućuju Fondu Republike Srpske zahtjev za povrat doprinosa.

Poreska uprava Republike Srpske u dostavljenom odgovoru¹²² navodi da se ne vodi posebna evidencija poslodavaca koji imaju obvezu zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Ovaj podatak moguće je dobiti dostavljanjem šifre djelatnosti poslodavca koji ima ovu obvezu. Navodi se da Poreska uprava, u okviru svojih zakonom propisanih nadležnosti, prigodom kontrole poreskih obveznika utvrđuje i činjenice vezane za zaposlenost osoba sa invaliditetom.

¹²⁰ „Službene novine FBiH“, broj: 54/20

¹²¹ Pravilnik o načinu uplate, pripadnosti i raspodjele javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine, broj 05-02-2-4155/20 iz srpnja 2020. godine

¹²² Odgovor Poreske uprave Republike Srpske od 25.03.2021. godine

5.2.6. Pregled podataka o izvršavanju obveza poslodavaca i obveza fondova za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom

Oba entiteta u Bosni i Hercegovini imaju usvojen sustav prema kojem su poslovni subjekti dužni zapošljivati osobe sa invaliditetom srazmjerno ukupnom broju zaposlenika. Takav sustav ima za svrhu pružanje podrške u zapošljavanju osoba sa invaliditetom. U oba entiteta poslovni subjekti su dužni na 16 zaposlenika zaposliti jednu osobu sa invaliditetom, ali je različit iznos posebnog doprinosa koji poslodavci uplaćuju fondovima u slučaju kada ne ispune navedenu kvotu.

Ukoliko ne ispune navedenu obvezu, poslovni subjekti u Federaciji BiH dužni su mjesečno pri isplati plaća, obračunati i uplatiti u Fond za podsticanje rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom novčani iznos u visini 25% od prosječne plaće u Federaciji za svaku osobu sa invaliditetom koju su bili dužni zaposliti.

Tabela 8 sadrži pregled uplaćenih posebnih doprinosa od strane poslodavaca iz Federacije Bosne i Hercegovine koji podliježu obvezi zapošljavanja osoba sa invaliditetom, a koji nisu ispunili i zaposlili osobe sa invaliditetom.

Godina	Sredstva uplaćena od strane poslodavaca – javni sektor	Sredstva uplaćena od strane poslodavaca- privatni sektor	Iznos uplaćenih sredstava na ime povrata doprinosa na plaće zaposlenih osoba sa invaliditetom
2018.	957.552,79 (ukupno 298 subjekata)	16.391.851,16 (ukupno 19.799 subjekata)	6.670.926,00KM
2019.	1.237.906,81 (ukupno 389) subjekata	18.386.118,90 (ukupno 20.382 subjekata)	9.168.965,51KM
2020.	1.571.184,83 (ukupno 396 subjekata)	18.746.687,79 (ukupno 20.203 subjekta)	11.446.165,68KM

Tabela 8 - pregled uplaćenih novčanih iznosa poslodavaca koji nisu zaposlili osobe sa invaliditetom

Za zaposlene osobe sa invaliditetom, Fond Federacije BiH, sukladno sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, vrši povrat uplaćenih doprinosa i poreza na dohodak: gospodarskim društvima za zapošljavanje osoba sa invaliditetom i zaštitnim radionicama, organizacijama osoba sa invaliditetom koje zapošljavaju osobe sa invaliditetom, osobama sa invaliditetom kao samostalnim poduzetnicima kao i samostalnim poduzetnicima koji su roditelj, dijete ili bračni drug osobi sa invaliditetom koju zapošljava.

Podaci o broju podnesenih i odobrenih zahtjeva, uključujući i novčane iznose, sadržani su u Tabeli 9.

Broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa							
Godina	Privredna društva i zaštitne radionice	Organizacije OSI	Samostalni obrtnici	Privredna društva i zaštitne radionice	Organizacije OSI	Samostalni obrtnici	Ukupni iznos
2018.	874	572	3130	4845	553	3015	6.670.926,00
2019.	1031	575	4592	998	559	4463	9.168.965,51
2020.	1103	605	4374	1074	590	4262	11.446.165,68

Tabela 9 - broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa 2018-2020 u FBiH

Podaci navedeni u Tabeli 9 ukazuju na povećan broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa i poreza na dohodak, što svakako podrazumijeva i povećan broj zaposlenih osoba sa invaliditetom.

Istraživanje Udruženja poslodavaca Federacije BiH pokazalo je da poslodavci visinu posebnog doprinosa smatraju preoštrom i nisu stava da ista odgovara usporedno pravnoj situaciji u ostalim zemljama Europske unije i okruženja, niti stvarnim potrebama za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Oko 60% anketiranih poslodavaca opredijelilo se za kvotu od 1-25, koja je inače najčešće primijenjena u drugim zemljama.

U Republici Srpskoj poslodavci su dužni na odgovarajućem radnom mjestu, prema vlastitom izboru, u odgovarajućim radnim uvjetima imati na svakih 16 zaposlenih najmanje jednu zaposlenu osobu sa invaliditetom. Poslodavac, koji podliježe navedenoj obvezi a nije je ispunio, dužan je svakog mjeseca prigodom isplate plaća uplatiti na račun javnih prihoda Republike Srpske poseban doprinos u visini 0,2% od isplaćene mjesečne bruto plaće svih zaposlenih. Ova obveza odnosi se na javne organe i institucije, dok su gospodarski subjekti koji ne podliježu obvezi zapošljavanja invalida, dužni uplaćivati iznos od 0,1% od isplaćene mjesečne bruto plaće svih zaposlenih.

Fond Republike Srpske u dostavljenom odgovoru navodi da se prihod od posebnog doprinosa, putem računa javnih prihoda Republike Srpske doznachava Fondu Republike Srpske dok, kako je ranije i navedeno, kontrolu uplate i evidencije uplaćenih doprinosa vodi Porezna uprava Republike Srpske. Procjene Fonda Republike Srpske su da, „prema podacima koji nam se dostave po isteku poslovne godine, prema našim procjenama, oko 70% prihoda je ostvareno od poslodavaca javnog sektora“.

U Tabeli 10 prikazani su podaci za uplaćene posebne doprinose poslodavaca iz Republike Srpske.

Godina	Ukupna uplaćena sredstva od strane poslodavaca
2018.	5.277.617,11
2019.	5.423.074,51
2020.	5.713.421,43

Tabela 10-pregled uplaćenih posebnih doprinosa poslodavaca koji nisu zaposlili osobe sa invaliditetom u Republici Srpskoj

Tabela 11 sadrži pregled broja zaprimljenih zahtjeva za povrat doprinosa koje je zaprimio Fond Republike Srpske u razdoblju 2018.-2020. godina, kao i broj i iznos odobrenih zahtjeva.

Godina	Broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa- privatni sektor	Iznos odobrenih zahtjeva za povrat doprinosa- privatni sektor
2018.	5.286	4.056.810,18
2019.	5.181	4.348.612,84
2020.	4.919	4.392.323,06

Tabela 11 - broj zaprimljenih i odobrenih zahtjeva za povrat doprinosa u Republici Srpskoj

Iako se ne može napraviti usporedni pregled podataka dobijenih iz Federacije BiH i Republike Srpske, samim tim što je različita visina procenta posebnog doprinosa koji su poslodavci dužni uplatiti, može se zaključiti da u oba entiteta postoji blagi porast kada je riječ o visini uplaćenih posebnih doprinosa. Navedeno je, između ostalog, rezultat i kontinuiranih aktivnosti i mjera koje fondovi sprovode. Povećanje uplaćenih doprinosa se znatno odražava na obujam i kvalitetu financiranja nezaposlenih osoba sa invaliditetom i mogućnost značajnijih iznosa novčanog stimulansa. Činjenica da je procenat koji su poslodavci dužni uplatiti u Republici Srpskoj znatno manji, navodi na zaključak da Fond Federacije BiH raspolaže značajno većim sredstvima za podržavanje zapošljavanja i profesionalne rehabilitacije osoba sa invaliditetom u odnosu na Fond Republike Srpske.

Također, jedna od obveza propisana Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH i Republici Srpskoj odnosi se na to da su organi državne uprave, organi pravosuđa i drugi entitetski organi, kao i organi lokalne uprave, javne službe, ustanove i fondovi, te poduzeća u vlasništvu ili u većinskom vlasništvu Federacije BiH/Republike Srpske, dužni određeni procenat svojih potreba za proizvodima i proizvodnim uslugama koje proizvode i pružaju poduzeća za zapošljavanje osoba sa invaliditetom zadovoljavati od ovih poduzeća, pod uvjetima koji vladaju na tržištu. U Federaciji BiH je taj procenat nešto veći i iznosi 35% za razliku od Republike Srpske u kojoj iznosi 20%.

U svrhu poređenja stanja u oblasti sistema kvota, u nastavku dajemo tabelarni prikaz stanja u drugim europskim državama.

Država	Subjekti–obveznici	Osnova -broj uposlenih	Kvota za OSI
Irska	Javni i privatni sektor	Svi	3% od broja uposlenika
Belgija	Javni sektor	Svi	2,5%
Portugal	Javni sektor	Svi	5%
Austrija	Javni i privatni sektor	≥ 25 uposlenih	4%
Njemačka	Javni i privatni sektor	≥ 20 uposlenih	5%
Italija	Javni i privatni sektor	≥ 15 uposlenih	7%
Španija	Javni i privatni sektor	≥ 50 uposlenih	2%
Francuska	Javni i privatni sektor	≥ 20 uposlenih	6%
Mađarska	Javni i privatni sektor	≥ 20 uposlenih	5%
Slovačka	Javni i privatni sektor	≥ 20 uposlenih	3,2%
Češka	Javni i privatni sektor	≥ 25 uposlenih	4%
Grčka	Privatni Javni sektor	≥ 50 uposlenih Svi	8% 5%
Bugarska	Javni i privatni sektor	≥ 50 uposlenih	4%
Rumunija	Javni i privatni sektor	≥ 50 uposlenih	4%
Litvanija	Javni i privatni sektor	≥ 50 uposlenih	2%
Slovenija	Javni i privatni sektor	≥ 20 uposlenih	2%-6% -prema djelatnostima
Hrvatska	Javni i privatni sektor	≥ 20 uposlenih	3%
Poljska	Javni i privatni sektor	≥ 25 uposlenih	6%
Albanija	Javni i privatni sektor	na 24 uposlenu osobe	1 osoba
Kipar	Javni sektor	Svi	10%
Malta	Javni i privatni sektor	Svi	2%
Luksemburg	Javni sektor Privatni sektor	Svi 25-50 uposlenih 50-300 uposlenih ≥ 300 uposlenih	5% 1% 2% 4%
Crna Gora	Javni i privatni sektor	20-50 uposlenih ≥ 50 uposlenih	1 osoba 5%
Srbija	Javni i privatni sektor	20-49 uposlenih 50 uposlenih na svakih 50	1 osoba 2 osobe 1 osoba
BiH- FBiH RS	Javni i privatni sektor Javni sektor	na 16 uposlenih na 16 uposlenih	1 osoba 1 osoba

Tabela 12- Europske države sa kvotnim sustavom¹²³

5.2.7. Stimulans za novo zapošljavanje

U Federaciji BiH, pravnom i drugom licu koje zapošljava osobu sa invaliditetom pripada stimulans predviđen ugovorom o zapošljavanju osoba sa invaliditetom zaključenim sa Fondom, službom za zapošljavanje, Fondom za mirovinsko/penzijsko-invalidsko osiguranje, nadležnom službom socijalne zaštite, jedinicom lokalne uprave ili sa drugim poslodavcem. Pod stimulansom se

¹²³Tabela je preuzeta iz dokumenta Udruženja poslodavaca Federacije BiH, „Europska praksa i zapošljavanje OSI“, dostupno na:
<http://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/Europska20praksa20i20zapoC5A1ljavanje20osoba20sa20invaliditetom.pdf>

podrazumijeva: jednokratna materijalna davanja, sredstva za prilagođavanje radnog mjesta i uvjeta rada, kreditna sredstva po povoljnijim uvjetima namijenjena kupovini strojeva, opreme, alata, pribora potrebnog za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, poslovnog prostora i sredstva naknade razlike zbog smanjenog radnog učinka ili za sufinanciranje dijela plaće asistenta (pomagača u radu) lica sa invaliditetom u tijeku rada.

Prema dostavljenom odgovoru, Fond Federacije BiH je na ime stimulansa u razdoblju od 2018. do 2020. godine uplatio iznose prikazane u Tabeli 13.

Godina	Iznos isplaćenog novčanog stimulansa	Najviše isplaćeno-namjena
2018.	11.495.750,00	Na ime troškova plate
2019.	9.769.550,00	Na ime troškova plate
2020.	2.987.100,00	Na ime troškova plate

Tabela 13 - isplaćeni novčani stimulansi (Federacija Bosne i Hercegovine)

Kada je riječ o načinu isplate novčanog stimulansa, Ured za reviziju institucija Federacije BiH je u Financijskom izvješću za 2016. godinu naveo sljedeće:

“S obzirom na navedeno može se zaključiti da je novčani stimulans za novo zapošljavanje osoba sa invaliditetom odobren pravnim licima, udruženjima građana i osobama sa invaliditetom koje su u cilju zapošljavanja ili samozapošljavanja dostavile traženu dokumentaciju. Nisu utvrđeni kriteriji, niti je izvršeno rangiranje i bodovanje pristiglih aplikacija. Ne može se potvrditi opravdanost raspodjele ovih sredstava dva puta u toku godine, po dva javna poziva, posebno iz razloga što se procedura ne provede u rokovima koji su utvrđeni Godišnjim planom rada Fonda za 2016. godinu (po Prvom javnom pozivu od 15.02. do 15.04.2016. godine i po Drugom javnom pozivu od 15.09. do 15.11.2016. godine). Zbog navedenog, u 2016. godini više su iskazani rashodi za 488.600 KM sredstava koja su se trebala raspodijeliti u 2015. godini (po Drugom javnom pozivu iz 2015. godine). Isto smatramo neopravdanim jer utiče na pravovremenost raspodjele sredstava i iskazani finansijski rezultat. Također, nije osiguran adekvatan nadzor, niti način na koji bi se mogli izmjeriti efekti uložених sredstava.”¹²⁴

Planom revizije za 2020./2021. godinu Ureda za reviziju institucija Federacije BiH, predviđena je ponovna finansijska revizija Fonda Federacije BiH, koja će eventualno sadržavati i pregled realiziranja preporuka iz Financijskog izvješća za 2016. godinu.

U Republici Srpskoj poslodavac koji zapošljava osobu sa invaliditetom ima pravo na novčani stimulans i na stimulans predviđen posebnim ugovorom o zapošljavanju invalida. Stimulans se koristi za prilagođavanje radnog mjesta i uvjeta rada, za kupovinu mašina, opreme, alata ili pribora potrebnog za zapošljavanje invalida.

¹²⁴ Izvješće o finansijskoj reviziji Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine za 2016. godinu, dostupan na: https://www.vrifbih.ba/wp-content/uploads/arhiva/javni-izvj/izvanbudzet/Fonda_za_profesionalnu_rehabilitaciju_i_zapo%C5%A1ljavanje_osoba_sa_invaliditetom_2016.pdf

Kada je riječ o isplati novčanih stimulansa Fonda Republike Srpske, podaci su prikazani u Tabeli 14. U navedene iznose su uračunate komponente zapošljavanja i samozapošljavanja.

Godina	Iznos isplaćenog novčanog stimulansa	Najviše isplaćeno - namjena
2018.	101.875,00 KM	5.000 – samozapošljavanje
2019.	252.000,00 KM	5.000 – samozapošljavanje
2020.	124.000,00 KM	5.000 - samozapošljavanje

Tabela 14 -isplaćeni novčani stimulansi (Republika Srpska)

5.2.8. Postignuti rezultati i izazovi u radu

5.2.8.1. Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine

Fond Federacije BiH u dostavljenom odgovoru, ističe zadovoljstvo postignutim rezultatima, što se prvenstveno ogleda u broju osoba sa invaliditetom koje su obuhvaćene poticajima, kao i godišnjim iznosima koji se izdvajaju za te namjene. Izvješća o radu Fonda Federacije BiH za 2018. i 2019. godinu su od strane Vlade Federacije BiH i Parlamenta Federacije BiH usvojeni, što prema navodima Fonda Federacije BiH, predstavlja još jednu potvrdu uspjeha u radu i nastavka prepoznavanja učinaka rada Fonda Federacije BiH kao izrazito pozitivnih.

Kada je riječ o problemima u praksi, najčešći problemi sa kojima se Fond Federacije BiH suočava u praksi kada je u pitanju zapošljavanje osoba sa invaliditetom, odnosi se na radno-pravne odnose između poslodavaca i zaposlenih osoba sa invaliditetom. Fond Federacije BiH navodi da se problemi nastoje rješavati dijalogom i davanjem savjeta, dok Fond Federacije BiH nema ovlasti uplitati se u radno-pravne odnose između poslodavca i zaposlenika. Također, u slučaju zaprimanja prijave od osobe sa invaliditetom zaposlene kod nekog od korisnika sredstava, službenici Fonda Federacije BiH odlaze na teren, obavljaju nadzor i sačinjavaju zapisnik u kojem se predlažu mjere koje se „eventualno trebaju poduzeti“. Na osnovu tog zapisnika Upravni odbor Fonda može poduzeti dalje radnje prema tom korisniku sredstava.

Zatim, prema odgovoru Fonda Federacije BiH postoje i određene poteškoće i problemi koji su vezani za pravdanje odobrenih sredstava korisnicima programa kao i novčanih stimulansa u smislu nedostavljanja pravedanosti, kašnjenja u dostavljanju, nekompletne dokumentacije i sl. U ovim slučajevima, Fond Federacije BiH se obraća pismenim putem sa upozorenjem, a ukoliko se korisnici ogluše na isto, pokreće se procedura aktiviranja sredstva osiguranja (mjernice), kako bi se neopravdana sredstva naplatila. Krajnja mjera je sudski postupak protiv korisnika.

Sveprisutan je i problem naplate posebnog doprinosa kao i kontrole nad izvršavanjem ove obveze.

Najčešći prigovori koji se upućuju Fondu Federacije BiH, vezani su za aplikante koji nisu uvršteni u raspodjelu sredstava kao i prigovori zaposlenih osoba sa invaliditetom na uvjete rada i

izvršavanje zakonskih obveza poslodavca kod kojeg su zaposleni kao i prijevremeno prekidanje radnog odnosa.

5.2.8.2. Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje invalida Republike Srpske

Fond Republike Srpske navodi da je, djelujući u skladu sa propisanim zakonskim odredbama, u razdoblju 2006. - 2020. godina, financirao ukupno 2.302 osobe sa invaliditetom sa 6.409.323,00 KM kroz komponente zapošljavanja, samozapošljavanja, održivosti zaposlenosti i ekonomske podrške invalidima. Za isto razdoblje Fond Republike Srpske je izvršio povrat doprinosa poslodavcima u privatnom sektoru koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom pod posebnim uvjetima u ukupnom iznosu od 38.396.795,00 KM. Trenutno, Fond „na povratu“ ima oko 850 poslodavaca koji zapošljavaju 1.250 invalidnih osoba.

Istodobno, smatra se da osnovni preduvjet za prevazilaženje prepreka u radu jesu kvalitetne izmjene Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Republici Srpskoj.

Kada je riječ o prigovorima, navodi se da su se pristigli zahtjevi organizacija osoba sa invaliditetom uglavnom svodili na povećavanje izdvajanja osobama sa invaliditetom za komponentu ekonomske podrške, kao vid neformalnog zapošljavanja, sa karakterom socijalnog davanja. Također, pojedini prigovori su se odnosili na isti tretman osoba sa invaliditetom različitog tipa i stupnja invalidnosti, prigodom dodjele novčanog stimulansa.

Na osnovu analize odgovora Fonda Federacije BiH i Fonda Republike Srpske može se zaključiti da se većina aktivnosti koje isti sprovode, odnosi isključivo na pružanje materijalne podrške, u smislu izdvajanja novčanih sredstava. Čini se kako izostaje podrška socijalnom poduzetništvu i aktivnostima koje istinski doprinose uključivanju osoba sa invaliditetom u društvo.

5.2.9. Poduzete i planirane mjere u cilju povećanja zaposlenosti osoba sa invaliditetom

5.2.9.1. Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine

U odgovoru Fonda Federacije BiH navodi se da „...*pored raspisivanja javnih poziva za novo zapošljavanje osoba sa invaliditetom, prioritetno je da Fond osigura sredstva za opstanak zaštitnih radionica, privrednih društava za zapošljavanje osoba sa invaliditetom i osoba sa invaliditetom – samostalnih obrtnika, te uopće da sredstva i energiju usmjeri na borbu za održivost zaposlenosti osoba sa invaliditetom. Naročito je ovo bilo od značaja u 2020. godini kada je nastupila pandemija COVID-19,*...“

Ostale mjere koje je Fond Federacije BiH provodio u naznačenom razdoblju jeste održavanje zaposlenosti već zaposlenih osoba sa invaliditetom pod posebnim uvjetima, kroz isplate novčanih nadoknada i subvencije neto plaće kao i kroz programe održivosti razine zaposlenosti, programe razvoja gospodarskih društava za zapošljavanje osoba sa invaliditetom i zaštitnih radionica i programe profesionalne rehabilitacije. Osim navedenog, kontinuirano se radi na međusobnoj

suradnji sa organizacijama osoba sa invaliditetom i drugim ciljnim skupinama, a sve u cilju usklađivanja aktivnosti koje provodi Fond prema njihovim potrebama.

U cilju uspostavljanja bolje suradnje između Fonda Federacije BiH, Porezne Uprave Federacije BiH, Federalnog zavoda za zapošljavanje i službi za zapošljavanje sa područja Federacije BiH, održan je niz sastanaka u cilju razmjene iskustava i informacija o potrebama i mogućnostima zapošljavanja osoba s invaliditetom, te kako bi se sagledale mogućnosti za dalji razvoj „*što kvalitetnijeg procesa priznavanja prava na profesionalnu rehabilitaciju osoba s invaliditetom u skladu sa afinitetima osoba s invaliditetom, njihovom preostalom radnom sposobnošću te potrebama tržišta rada kao ključnih faktora za održivo zapošljavanje osoba s invaliditetom*“.

Također, Fond Federacije BiH putem promotivnih aktivnosti, prisustvom na konferencijama, okruglim stolovima, radionicama i sl. događajima, podiže razinu svijesti u društvu o potrebama osoba sa invaliditetom. „*Svakodnevno se osobama sa invaliditetom kao i drugim korisnicima pruža direktno profesionalno informisanje i savjetovanje (direktno u prostorijama Fonda, putem telefona ili mail-a). Web stranica Fonda se svakodnevno ažurira kako bi korisnici bili na vrijeme informisani o svim aktivnostima koje provodi Fond.*“

Kada je riječ o mjerama koje se planiraju poduzeti, Strateškim planom razvoja Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom za razdoblje 2021.- 2023. godine su navedeni ključni prioriteti, kao i strateški i operativni ciljevi koji se žele potići u predviđenom razdoblju. Utvrđena su četiri strateška cilja Fonda sukladno sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom.¹²⁵

5.2.9.2. Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje invalida Republike Srpske

Fond Republike Srpske u odgovoru ističe da, pored mjera koje su definirane Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom Republike Srpske, a koje

¹²⁵Strateški cilj 1. Uspostaviti finansijski stabilan sistem funkcionisanja Fonda

Za realizaciju definisani su sljedeći operativni ciljevi:

-Uticati na usklađivanje pravnog okvira za efikasan sistem naplate posebnog doprinosa po članovima 18. i 19. Zakona;

-Unaprijediti informiranost poslodavaca o obavezama iz članova 18. i 19. Zakona, te obveze popunjavanja podataka u aplikativnom softveru Fonda;

Strateški cilj 2. Unaprjeđenje mjera zapošljavanja osoba s invaliditetom;

Za realizaciju definirani su sljedeći operativni ciljevi:

-Unaprijediti informiranost o pravu osoba sa invaliditetom na zapošljavanje, te obvezi poslodavaca da zapošljavaju osobe sa invaliditetom sukladno sa člankom 18. i 19. Zakona;

-Osigurati kvalitetne programe zapošljavanja osoba sa invaliditetom koje će doprinijeti održivom zapošljavanju osoba sa invaliditetom;

Strateški cilj 3. Unaprjeđenje mjera profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom;

Za realizaciju definirani su sljedeći operativni ciljevi:

-Unaprijediti informiranost o pravu osoba sa invaliditetom na profesionalnu rehabilitaciju;

-Osigurati kvalitetne programe profesionalne rehabilitacije osoba sa invaliditetom koje će doprinijeti održivom zapošljavanju osoba sa invaliditetom;

Strateški cilj 4. Institucionalno jačanje Fonda kao vodeće institucije u Federaciji BiH iz oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom

Za realizaciju definirani su sljedeći operativni ciljevi:

-Unaprijediti poslovanje Fonda;

-Povećati kapacitete Fonda (ljudski resursi, tehnički, kompetencije i znanja iz oblasti).

uključuju novčane stimulanse i povrat doprinosa, Fond Republike Srpske je kontinuirano, putem resornog Ministarstva ukazivao na obvezu zapošljavanja osoba sa invaliditetom u javnom sektoru.

Mjere se odnose na predložene izmjene navedenog Zakona, prevashodno prema rezvizorskom izvješću, kao i temeljem primjene Zakona i uočenim manjkavostima koje se javljaju u primjeni istog. Neki od prijedloga Fonda Republike Srpske za izmjene Zakona u cilju unaprjeđenja zapošljavanja osoba sa invaliditetom, prikazani su u odgovoru Fonda Republike Srpske i ogledaju se u sljedećem:

„1.Neuravnoteženost prihoda i rashoda – Od postojećeg prihoda Fond može jedino da finansira povrat doprinosa. Stopa posebnog doprinosa 0,2% za poslodavce Javnog sektora koji nisu na svakih 16 zaposlenih zaposlili 1 lice sa invaliditetom nije dovoljno represivna mjera, te se ne može očekivati unapređenje zapošljavanja LSI. Povećati prihode kako bi se moglo značajnije finansirati zapošljavanje nezaposlenih LSI kroz značajniji iznos novčanog stimulansa.

2.Uspostavljanje evidencije o ukupnom broju lica sa invaliditetom; zaposleni i nezaposleni; prijavljeni Zavodu za zapošljavanje i neprijavljeni.

3.Uvođenje penala umjesto posebnog doprinosa za Javni sektor. Prijedlog visine penala, kao u Federaciji BiH, ¼ iznosa prosječne plate za svako nezaposleno LSI.

4.Uvođenje kontrolnih mehanizama za sprečavanje nerealnog povećanja plata LSI po ostvarivanju prava na povrat doprinosa. (Evidentne situacije gdje LSI ima dvostruku platu u odnosu na lice koje nema invalidnost, a zaposlenih na istim poslovima).

5.Uvesti veću finansijsku podršku licima sa većim procentom invalidnosti (izbjeci linearno davanje).

6.Uspostavljanje evidencija u Javnom sektoru – Poslodavci JS trebaju u okvirima službi za ljudske resurse, uspostaviti evidencije o radnim mjestima i poslovima na koje je moguće zaposliti LSI.“

5.3. Odgovori i zapoštavanja zavoda za zapošljavanje

U cilju prikupljanja adekvatnih informacija u smislu nadležnosti koje imaju zavodi za zapošljavanje u Federaciji Bosne i Hercegovine, kantonima/županijama i Republici Srpskoj u oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom, upućen je upitnik Federalnom zavodu za zapošljavanje i JU Zavod za zapošljavanje Republike Srpske. Upitnik je dostavljen i na adrese deset županijskih/kantonalnih službi za zapošljavanje.¹²⁶ Svrha upućenih upitnika bila je da se istraži da li postoje posebne mjere i programi koje provode službe/zavodi za zapošljavanje, da li postoje i koje su to smetnje pri zapošljavanju osoba sa invaliditetom, koja je uloga službi za zapošljavanje u procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom, te postoji li efikasna koordinacija nadležnih organa. Primjer upitnika je sadržan u Aneksu I. U nastavku su prikazani odgovori zavoda/službi za za zapošljavanje koji su dostavili odgovor na upitnik.

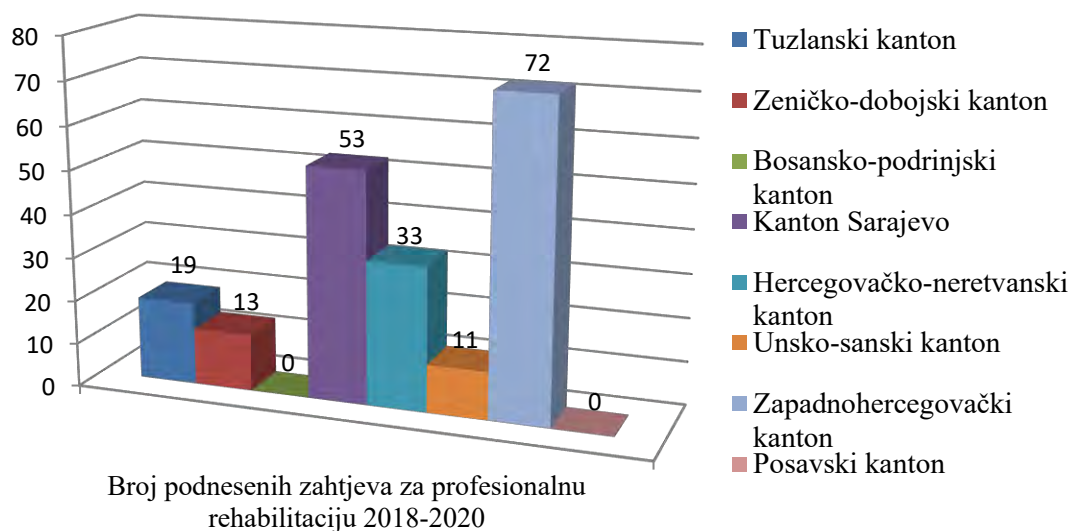
5.3.1. Priznavanje prava na profesionalnu rehabilitaciju

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju lica sa invaliditetom u članku 59. propisuje dužnost županijskih/kantonalnih službi za zapošljavanje, da od sredstava planiranih finansijskim planom za aktivnu politiku zapošljavanja u tekućoj godini, iznos od 5%

¹²⁶Akt Institucije ombudsmana broj Ž-SA-02-39/21 od dana 20.01.2021. godine

uplaćuju Fondu za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Federacije BiH, koji provodi programe aktivne politike zapošljavanja za osobe sa invaliditetom, kao i radno sposobne osobe sa umjerenom i lakom mentalnom retardacijom.

O priznavanju prava na profesionalnu rehabilitaciju u Federaciji BiH, u prvom stupnju odlučuje kantonalna/županijska služba za zapošljavanje nadležna prema prebivalištu osoba sa invaliditetom¹²⁷. Kada je riječ o broju podnesenih zahtjeva za priznavanja prava na profesionalnu rehabilitaciju u razdoblju 2018.-2020. godina, podaci koji su dobijeni od županijskih/kantonalnih službi za zapošljavanje prikazani su u Grafikonu 2.

Grafikon 2 – broj podnesenih zahtjeva za priznavanja prava na profesionalnu rehabilitaciju u razdoblju 2018.-2020. godina

Služba za zapošljavanje Kantona 10 u odgovoru navodi da u naznačenom razdoblju nije podnesen nijedan zahtjev, jer prema navodima Službe, nije nadležna za priznavanje prava na profesionalnu rehabilitaciju, iako je Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom jasno propisao nadležnost službi za zapošljavanje.

Profesionalna rehabilitacija i osposobljavanje u Republici Srpskoj provodi se pod općim i posebnim uslovima. Profesionalnom rehabilitacijom pod općim uvjetima smatra se rehabilitacija i osposobljavanje koja se organizira i izvodi u sustavu obrazovanja.

Brčko distrikt BiH nema usvojen Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, ali prema odgovoru Zavoda za zapošljavanje Brčko distrikta BiH, od 2017. godine realizira se Program zapošljavanja lica iz kategorije teže zapošljivih osoba, a u koje spadaju i osobe sa invaliditetom (invalidnost 50 % i više). Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta navodi da ulaže značajna sredstva u navedene programe, da je odziv poslodavaca je veliki, ali, nažalost, u razdoblju od 2018.-2020. godina realizirano je šest zahtjeva za profesionalnu rehabilitaciju.

¹²⁷Članak 12. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom Federacije BiH

5.3.2. Predrasude i diskriminacija pri zapošljavanju osoba sa invaliditetom

Stvarno stanje u oblasti rada i zapošljavanja predstavlja sliku gospodarskog i socijalnog stanja i izaziva dalekosežne egzistencijalne posljedice ne samo za pojedinca, nego i za socijalni mir u određenom društvu. Osobe sa invaliditetom su često izložene različitim oblicima diskriminacije, a nerijetko je diskriminacija prisutna i na radnom mjestu. S druge strane, diskriminacija se javlja i prigodom primjene pojedinih zakonskih propisa. S tim u svezi, Ombudsmeni kontinuirano ukazuju na postojanje diskriminacije po osnovu uzroka nastanka invaliditeta, a koja se javlja u primjeni propisa iz oblasti socijalne zaštite i boračko-invalidske zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine. Naime, osobe koje su invaliditet stekle u ratu ostvaruju znatno veća novčana primanja i povlastice od osoba koje su invaliditet stekle na drugi način.¹²⁸ Poseban problem se javlja i zbog različite ekonomske razvijenosti županija/kantona koji su nadležni za ostvarivanje određenih prava iz zdravstvene i socijalne zaštite, te različite razine financiranja i prava na osobnu invalidninu (kantonalna/županijska i federalna razina financiranja). Sve navedeno dovodi do nejednakog pristupa ostvarenju prava ili neprovođenju zakonski normiranih prava.¹²⁹

U nastojanju ostvarivanja stvarne jednakosti u društvu, tijela/organi vlasti mogu poduzeti i određene mjere koje se neće smatrati diskriminacijom ako su usmjerene na ispravljanje već postojećih nejednakosti. Takve mjere se nazivaju pozitivnim ili afirmativnim. U slučaju da je razlikovanje opravdano i legitimno, onda takvo postupanje ne može biti nazvano diskriminacijom. Afirmativne radnje/mjere mogu se definirati kao „konzistentan paket mjera, privremenog karaktera, sa ciljem ispravljanja pozicije članova određenih grupa u jednom ili više aspekata njihovog društvenog života, a radi osiguranja stvarne jednakosti. Dakle, Zakon o zabrani diskriminacije BiH prepoznaje određene zakonske mjere i radnje koje se neće smatrati diskriminacijom ako su utemeljene na objektivnoj i razumnoj opravdanosti.

Tako, u kontekstu zapošljavanja osoba sa invaliditetom, zakonske mjere neće se smatrati diskriminacijom ako se prednost, pod jednakim općim i posebnim uvjetima iz natječaja, daje pripadnicima ugroženih grupa: osobama sa invaliditetom, nacionalnim manjinama, raseljenim osobama ili izbjeglicama, civilnim žrtvama rata.

Prema odgovorima određenog broja županijskih/kantonalnih službi za zapošljavanje, poslodavci imaju predrasude spram zapošljavanja osoba sa invaliditetom, smatrajući da ne mogu postići adekvatne rezultate u radu i ispuniti očekivanu normu.

Kada je riječ o smetnjama pri zapošljavanju osoba sa invaliditetom sa aspekta poslodavaca, Služba za zapošljavanje Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije u odgovoru navodi da se poslodavci teško odlučuju zaposliti osobe sa invaliditetom bez obzira na mogućnost ostvarivanja subvencija. Osim navedenog, u odgovoru se navodi da je za većinu otvorenih radnih pozicija, potrebna potpuna zdravstvena sposobnost. Ukazuje se i na određene okolnosti koje otežavaju

¹²⁸Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti za 2019. godinu, Banja Luka, mart 2019. godine, dostupan na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2020051813152592bos.pdf

¹²⁹Analiza pravnog okvira za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Udruženje poslodavaca Federacije BiH, dostupno na: <http://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/Analiza20pravnog20okvira20za20zaposljavanje20osoba20sa20invaliditetom.pdf>

mogućnost zaposlenja osoba sa invaliditetom, kao što su: ekonomska kriza, velika nezaposlenost, neupućenost poslodavaca o mogućnostima zapošljavanja osoba sa invaliditetom, ali i neefikasna koordinacija između organa nadležnih za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje.

Zavod za zapošljavanje Republike Srpske u odgovoru navodi da je postojanje predrasuda u vezi radne sposobnosti lica sa invaliditetom, jedan od osnovnih problema zapošljavanja istih, posebno zbog toga što nije zvanično izvršena ocjena preostale radne sposobnosti.

5.3.3. Programi usmjereni na zapošljavanje osoba sa invaliditetom

Zakonom o profesionalnoj, rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Federaciji BiH propisano je da se u Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, uplaćuju i sredstva Federalnog zavoda za zapošljavanje u iznosu od 10% sredstava planiranih finansijskim planom Federalnog zavoda za zapošljavanje za aktivnu politiku zapošljavanja u tekućoj godini. Istodobno, u isti Fond se uplaćuju i sredstva županijskih/kantonálnih službi za zapošljavanje u iznosu od 5% sredstava planiranih finansijskim planom županijskih/kantonálnih službi za zapošljavanje za aktivnu politiku zapošljavanja u tekućoj godini.

Na pitanje da li postoje programi usmjereni na zapošljavanje osoba sa invaliditet, Služba za zapošljavanje Unsko-sanskog kantona/županije u dostavljenom odgovoru ističe da su poslodavci preopterećeni različitim novčanim davanjima, te se navodi: „*Prebacivanje prevelikog tereta na leđa poslodavca, doprinosi nekonkurentnosti naše privrede zbog prevelike cijene bruto rada, što može imati negativan efekat na stav poslodavaca prema ovom pitanju, i na kraju krajeva, na mogućnost zapošljavanja invalidnih osoba. Ukoliko ispoštuje obvezu da na svakih 16 radnika uplati u Fond 206 KM, privredni subjekat koji zapošljava 160 zaposlenika, imaće mjesečne troškove u iznosu (206 KM x 10) 2.060 KM, odnosno na godišnjem nivou (2.060 KM x 12) 24.720 KM, što nije nimalo zanemarljiv trošak. Ovo tim više ako znamo da poslodavac za isplaćenu 1 KM, svom zaposleniku, mora isplatiti državi na različitim nivoima i vanbudžetskim fondovima 0,9 KM. Privredni subjekti koji zapošljavaju manje od 16 radnika, koji prema zakonu nemaju obvezu zapošljavanja invalida, po tom istom zakonu imaju obvezu plaćanja 0,5% godišnje bruto plate svih zaposlenih. Znači mali privredni subjekti koji zapošljavaju 1-15 zaposlenih, moraju platiti 1.000- 2.000 KM godišnje*¹³⁰“.

Na isto pitanje, Služba za zapošljavanje Bosansko - podrinjskog kantona/županije u odgovoru navodi da savjetodavci kroz individualne planove za zapošljavanje pružaju podršku nezaposlenoj osobi u cilju usklađivanja interesa i sposobnosti nezaposlene osobe sa potrebama tržišta rada. Ista Služba navodi da u toku savjetovanja/konsultacija, savjetodavci pomažu nezaposlenim licima da apliciraju na različite programe zapošljavanja i samozapošljavanja, obuke i prekvalifikacije za potrebe tržišta rada, te im pružaju obuke za sticanje znanja i vještina aktivnog traženja posla.

Prema odgovoru Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske, subvencije za zapošljavanje lica sa evidencije nezaposlenih, dodjeljuju se po programima zapošljavanja za koje se raspisuje javni poziv sa jasno definiranim uslovima učešća. Naime, Vlada Republike Srpske, na osnovu Strategije

¹³⁰ Služba za zapošljavanje Unsko-sanskog kantona od 04.02.2021. godine

zapošljavanja 2016.-2020. na godišnjoj razini donosi akcioni plan zapošljavanja koji sadrži određene programe zapošljavanja koje provodi Zavod za zapošljavanje Republike Srpske. Uvidom u službeni internet stranicu Vlade Republike Srpske, utvrđeno je da je navedena Strategija istekla krajem 2020. godine i prema dostavljenim informacijama, u tijeku je izrada strateškog dokumenta za novo vremensko razdoblje. U istom odgovoru se navodi da su programi najčešće usmjereni na zapošljavanje teško zapošljivih i ugroženih osoba sa evidencije i najveći dio sredstava se plasira u oblast gospodarstva.¹³¹

Kada su u pitanju posebni programi usmjereni na zapošljavanje osoba sa invaliditetom, u odgovoru se ističe da, u okviru provođenja akcionih planova, od 2012. godine provodi se Program finansiranja zapošljavanja i samozapošljavanja djece poginulih boraca, demobilisanih boraca i ratnih vojnih invalida Vojske Republike Srpske, pri čemu su ratni vojni invalidi izdvojeni kao posebna ciljna grupa. Prigodom provođenja ostalih programa zapošljavanja, osobama sa invaliditetom se daje prioritet u postupku odobravanja sredstava.

Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta BiH u odgovoru navodi da, sukladno sa mogućnostima, a imajući u vidu da Brčko distrikt BiH nema usvojen Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, od 2017. godine pruža podršku putem Programa zapošljavanja teže zapošljivih osoba i to putem financiranja i sufinansiranja zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Isti zavod je mišljenja da jedan od najvećih razloga nedovoljne zaposlenosti osoba sa invaliditetom, jeste nedovoljna razvijenost profesionalne rehabilitacije.

5.3.4. Koordinacija nadležnih tijela/organa i informiranost o pravima lica sa invaliditetom

UN Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom obvezuje nadležne organe/tijela vlasti na promoviranje mogućnosti zaposlenja i napredovanja u službi na tržištu rada, pomaganje u pronalaženju, dobijanju i zadržavanju posla, te vraćanju u radni odnos; promoviranje mogućnosti samozapošljavanja, poduzetništva i pokretanja vlastitih poslova; promoviranje sticanja radnog iskustva na otvorenom tržištu rada; promoviranje programa stručne i profesionalne rehabilitacije.

Važeći zakonski propisi u entitetima, odnosno županijama/kantonima, omogućavaju angažiranje niza resursa za namjene rehabilitacije i osposobljavanje osoba sa invaliditetom, uključujući i podršku poslodavcima. Međutim, da bi navedene aktivnosti postigle svrhu, a to je povećanje zaposlenosti osoba sa invaliditetom, nadležne institucije moraju ostvarivati kontinuiranu suradnju.

Prema odgovorima najvećeg broja županijskih/kantonalnih službi za zapošljavanje, koordinacija između nadležnih tijela/organa u obnašaju profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja bi trebala biti efikasnija i kvalitetnija.

Služba za zapošljavanje Kantona 10 navodi da se jedina koordinacija između Službe i Fonda FBiH odnosi na objavljivanje Javnog poziva Fonda Federacije BiH o zapošljavanju osoba s invaliditetom dva puta godišnje.

¹³¹Javni poziv se objavljuje na internet stranici Zavoda, jednom dnevnom listu i na oglasnim tablama biroa za zapošljavanje.

Zavod za zapošljavanje Republike Srpske ocjenjuje korektnom suradnju sa Fondom RS, obrazovnim ustanovama i drugim organizacijama koji se bave profesionalnom rehabilitacijom i zapošljavanjem osoba sa invaliditetom. U istom odgovoru se navodi da je neophodno jačati suradnju institucija na republičkoj razini, udruženja poslodavaca i drugih institucija sa udrugama koje okupljaju osobe sa invaliditetom i kontinuirano vrše informiranje poslodavaca o značaju ovih pitanja i mogućnostima zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Zapošljavanje osoba sa invaliditetom nesumnjivo zavisi od potreba tržišta, ali i motiviranosti i informiranosti poslodavaca o mogućnostima prilagođavanja radnih prostorija i radnih aktivnosti sa preostalom radnom sposobnošću i mogućnostima osoba sa invaliditetom. Istodobno, od velikog značaja je i stupanj informiranosti osoba sa invaliditetom o mogućnostima koje im stoje na raspolaganju. Kontinuirano provođenje promotivnih kampanja/edukacija/radnih sastanaka o pravima i obvezama poslodavaca u smislu zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u entitetima, zasigurno može doprinijeti efikasnijem ostvarivanju prava osoba sa invaliditetom u oblasti rada i zapošljavanja.

S tim u svezi, Služba za zapošljavanje Bosansko - podrinjskog kantona/županije u dostavljenom odgovoru navodi: „*Prilikom objave javnih poziva za učešće u mjerama aktivne politike zapošljavanja koje objavljuje Služba, Federalni zavod za zapošljavanje, Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, Služba obavještava Udruženje poslodavaca BPK Goražde, Obrtničku komoru BPK Goražde i Privrednu komoru BPK Goražde, kako bi o istim obavjestili i informisali članove/poslodavce/obrtnike o učešću u programima.*“¹³²

Kada je riječ o edukacijama i promotivnim kampanjama, Služba za zapošljavanje Hercegovačko - neretvanskog kantona/županije navodi da su vršene edukacije, u smislu nadležnosti Službe u procesu zapošljavanja, te da prigodom traženja zaposlenja, sa nezaposlenim osobama se obavljaju savjetodavni razgovori. Sličan odgovor dostavila je i Služba za zapošljavanje Unsko-sanskog kantona/županije, koja ukazuje na dobru suradnju sa nevladinim sektorom. Prema navodima iz odgovora, promotivne aktivnosti obavlja i Služba za zapošljavanje Posavskog kantona/županije.

U svezi sa istim pitanjem, Zavod za zapošljavanje Republike Srpske u odgovoru ističe da redovno provodi promotivne kampanje i radne sastanke sa zainteresiranim stranama, a u svezi sa programima zapošljavanja.

5.4. Stavovi Udruženja poslodavaca

Kako je već navedeno, jedna od otežavajućih okolnosti u oblasti zapošljavanja osoba sa invaliditetom jesu predrasude poslodavaca, koji se teško odlučuju zaposliti osobe sa invaliditetom, smatrajući da ne mogu odgovoriti potrebama radnog mjesta. Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini provela je tijekom 2019. godine istraživanje kojim su ispitane percepcije, stavovi i osobna iskustva 1001 stanovnika/ce Bosne i Hercegovine. Sa konstatacijom „*Ne bih volio/voljela imati kolegu sa*

¹³² Služba za zapošljavanje Bosansko - podrinjskog kantona, odgovor zaprimljen 03.02.2021. godine

ozbiljnim oblikom invaliditeta jer bi to značilo da moram raditi dio njegovog/njenog posla“ ne slaže se 91,5% ispitanih¹³³.

U cilju što potpunijeg sagledavanja problematike zapošljavanja osoba sa invaliditetom, za potrebe izrade ovog Specijalnog izvješća, upućen je upitnik Udruženju poslodavaca Federacije BiH, Udruženju poslodavaca Republike Srpske i Udruženju poslodavaca Brčko distrikta BiH. Aneks I sadrži pregled upućenog upitnika.

Upitnik je kreiran u cilju boljeg razumijevanja stavova poslodavaca, ukazaivanja na eventualne dosadašnje aktivnosti poduzete u ovoj oblasti, identifikovanja ključnih problema i načina za prevazilaženje istih. U nastavku su prikazani odgovori udruga poslodavaca koji su dostavili odgovore.

Udruženje poslodavaca Federacije BiH nije dostavilo odgovor na upitnik, ali je radna grupa, uvidom u internet stranicu Udruženja poslodavaca Federacije BiH, utvrdila da je do sada objavljeno nekoliko publikacija, među kojima su: „Analiza pravnog okvira za zapošljavanje osoba sa invaliditetom“¹³⁴, „Europska praksa i zapošljavanje OSI“¹³⁵, „Zakon o izmjenama i dopunama zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom“¹³⁶. Za potrebe izrade ovog Specijalnog izvješća, izdvojeno je nekoliko ključnih nalaza iz istraživanja koje je Udruženje poslodavaca Federacije BiH provelo:

„Primarno istraživanje o temi: 'Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom' obavljeno je tijekom srpnja 2018. godine, na uzorku od 153 kompanije. Što se tiče oblika vlasništva ¾ kompanija bilo je iz privatnog sektora, a ako se uzme u obzir i 13% kompanija u mješovitom vlasništvu sa većinskim privatnim kapitalom, jasno je da je cca 10% anketiranih iz državnih ili većinski državnih kompanija.

Rezultati ankete pokazali su da više od 4/5 anketiranih zapošljava osobe sa invaliditetom. Ako uzmemo u obzir da mikro i mala poduzeća nemaju obvezu zapošljavanja osoba sa invaliditetom, može se tvrditi da više od 90% članica Udruženja poslodavaca imaju pozitivan stav prema zapošljavanju osoba sa invaliditetom i da poštuju zakonske obveze.!

Pored toga vidljivo je da anketirani poslodavci nisu zadovoljni rješenjima iz Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Navedeno nezadovoljstvo je gotovo plebiscitarno. Iz ankete je vidljivo da je 95%, poslodavaca nezadovoljno odredbama zakona koje regulira kvote za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, zatim nepostojanjem

¹³³Diskriminacija u Bosni i Hercegovini: percepcije stavovi i iskustva javnosti, 2020. godina, dostupno na: <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/448852>

¹³⁴Analiza pravnog okvira za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, dostupno na: <http://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/Analiza20pravnog20okvira20za20zaposljavanje20osoba20sa20invaliditetom.pdf>

¹³⁵ Europska praksa i zapošljavanje osoba sa invaliditetom, dostupno na: <http://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/Europska20praksa20i20zapoC5A1ljavanje20osoba20sa20invaliditetom.pdf>

¹³⁶Zakon o izmjenama i dopunama zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, dostupno na: <http://www.upfbih.ba/uimages/dokumenti/Publikacija20Zakon20o20prof.20rehabilitaciji20i20zaposljavanje20OSI.pdf>

moгуćnosti alternativnog ispunjavanja obveza iz kvotnog sistema, njih skoro 80%, te izostankom poticaja za zapošljavanje osoba sa invaliditetom (60% anketiranih).

Poslodavci smatraju da je kvota preoštira i da ne odgovara ni usporedno pravnoj situaciji u ostalim zemljama Europske unije i okruženja, te da ne odgovara ni stvarnim potrebama za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Od ukupnog broja anketiranih poslodavaca, njih 60% se opredijelilo za kvotu od 1-25, koja je inače najčešće primijenjena u drugim zemljama.

Poslodavci su se izjasnili da bi najviše bili motivirani za zapošljavanje osoba sa invaliditetom kroz sufinanciranje dijela njihove plaće, te sufinanciranje troškova njihovog obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja.“

Unija udruženja poslodavaca Republike Srpske u dostavljenom odgovoru izražava zadovoljstvo učešćem u izradi nacrtu Zakona o društvenom poduzetništvu Republike Srpske, a u suradnji sa Ministarstvom privrede i preduzetništva Republike Srpske. Smatra da društveno poduzetništvo predstavlja mogućnost za rješavanje problema i potreba marginaliziranih i ranjivih grupa, a samim tim i osoba sa invaliditetom, pri čemu primarni cilj nije akumulacija profita, već postizanje određenih ciljeva od općeg interesa, kao što je zaposlenost nekih kategorija radnika. Također, u istom odgovoru se ističe da bi jedan od prijedloga za prevazilaženje problema u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom, trebala biti kvalitetna promocija zanimanja u kojima osobe sa invaliditetom mogu, sukladno svojim mogućnostima, kvalitetno odgovoriti izazovima rada. Također, jedan od prijedloga je i primjena Zakona o društvenom poduzetništvu, te edukacija poslodavaca.

Udruženje poslodavaca Brčko distrikta BiH u odgovoru ističe pozitivan pomak u zapošljavanju bez diskriminacije koji se nastao usvajanjem novog Zakona o radu Brčko distrikta BiH¹³⁷. Prema odgovoru istog Zavoda, u društvu je nedovoljno razvijena svijest da osobe sa invaliditetom mogu, uz određeno obrazovanje i izgrađene specifične vještine, biti potpuno konkurentni na tržištu rada, te da bi se koordinacija između tijela/organa nadležnih za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje na razini Brčko distrikta BiH, kao i međusobno institucionalno povezivanje sa nadležnim institucijama u entitetima BiH, trebala značajno unaprijediti.

Udruženje poslodavaca Brčko distrikta BiH u istom odgovoru navodi: *“Smatramo da bi profesionalno informiranje, savjetovanje i procjena profesionalnih mogućnosti uz adekvatnu analizu tržišta rada, potreba i mogućnost zapošljavanja uz aktivnu težnju za sticanjem specifičnih radnih vještina u značajnoj mjeri doprinijelo sistemskom identifikovanju radnih zanimanja i radnih mjesta na kojima bi potpuno konkurentno osobe sa invaliditetom mogle učestvovati na tržištu rada¹³⁸“.*

5.5. Iskustva organizacija osoba sa invaliditetom u oblasti zapošljavanja osoba sa invaliditetom

Organizacije osoba sa invaliditetom, uz javni sektor koji poduzima konkretne mjere i politike prema osobama sa invaliditetom, imaju važnu ulogu u procesu uključivanja osoba sa invaliditetom u različite sfere društvenog, političkog, ekonomsko-socijalnog života. Podrška i servisi koje osobe

¹³⁷ „Službeni glasnik BD BiH“ br. 34/19 i 2/21

¹³⁸ Udruženje poslodavaca Brčko distrikta BiH, odgovor zaprimljen 08.02.2021. godine

sa invaliditetom dobijaju od organizacija, posebno u segmentu informiranja, od izuzetnog su značaja za oblast zapošljavanja.

S tim u svezi, prikupljanje informacija od organizacija osoba sa invaliditetom, koje su, zapravo, glas osoba sa invaliditetom, bilo je od velikog značaja pri izradi ovog dokumenta. Kreiran je upitnik za udruge osoba sa invaliditetom na području cijele Bosne i Hercegovine, sa namjerom da se prikupe informacije o informiranosti osoba sa invaliditetom, efikasnosti trenutnih propisa koji uređuju profesionalnu rehabilitaciju, mehanizama uspostavljenih propisima, institutom prigovora, efikasnosti postojećih mjera itd. U nastavku je dat pregled odgovora organizacija osoba sa invaliditetom koji su dostavili odgovor na upitnik.

5.5.1 Pozitivna praksa kroz najbolje modele podrške zapošljavanju osoba sa invaliditetom

Organizacije osoba sa invaliditetom prepoznaju pozitivne primjere djelovanja u oblasti zapošljavanja osoba sa invaliditetom. S tim u svezi, kao efikasan model podrške ističe se podrška socioekonomskom osnaživanju osoba sa invaliditetom i njihovih obitelji. *„Lica s intelektualnim teškoćama su teško zapošljiva - 90% njih nikada neće moći raditi, stoga je ovaj vid kao jedini mogući - podrška obitelji koja se brine o licu koje zahtijeva cijeli život podršku obitelji - i najbolji vid djelovanja Fonda prema ovoj populaciji“*¹³⁹.

Udruženje roditelja i prijatelja djece i omladine sa posebnim potrebama „Zračak“ Ljubinje u odgovoru navodi da se najefikasnijim pokazao projekat neformalnog zapošljavanja kojim se osobi sa invaliditetom uručivali paket, tj. po njezinom izboru neku alatku ili kravu, piliće, pčele, što je doprinijelo da osobe sa invaliditetom zajedno sa obitelji ostvaruju direktnu korist.

Udruženje Život sa Down sindromom FBiH kao najbolju praksu ističe direktnu podršku i individualni pristup osobi, na način da se oko osobe stvori mreža podrške i uspostavi partnerstvo sa poslodavcem. *„Naše udruženje za tražioce posla kreira Individualni tranzicijski program od škole do otvorenog tržišta rada i na taj način identifikiramo potrebne intervencije kako kod osobe tako i kod poslodavca u smislu prilagodbe radnog mjesta i edukacije odgovornih u kompaniji.“*¹⁴⁰

Savez slijepih Republike Srpske u dostavljenom odgovoru ističe da je oko četrdeset lica u posljednjih šest godina koristilo pravo na ekonomsku podršku i na taj način je obavljeno njihovo samozapošljavanje čime se utjecalo na poboljšanje njihovog životnog standarda. Također, u odgovoru se ističe: *„Do posla lakše dolaze lica sa većim stupnjem obrazovanja. Ima pozitivnih primjera zapošljavanja slijepih osoba u javnim ustanovama, međutim privatni sektor nije sklon zapošljavanju osoba sa invaliditetom“*¹⁴¹.

5.5.2. Informiranost i edukacija osoba sa invaliditetom

Organizacije osoba sa invaliditetom svojim radom, projektima i aktivnostima zasigurno predstavljaju važnu kariku u informiranju osoba sa invaliditetom. Kada je riječ o informiranosti

¹³⁹ Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“, odgovor zaprimljen 04.02.2021. godine

¹⁴⁰ Udruženje Život sa Down sindromom FBiH, odgovor zaprimljen dana 02.02.2021. godine

¹⁴¹ Savez slijepih Republike Srpske, odgovor zaprimljen 10.03.2021. godine

osoba sa invaliditetom, organizacije u najvećem broju navode da postoji djelomična informiranost, ali da postoji potreba za dodatnim informiranjem, koje bi trebalo biti pristupačno za sve osobe sa invaliditetom bez obzira na vrstu invaliditeta.

Najveći interes za informiranjem postoji kada „*član porodice mlada i odrasla osoba s Down sindromom su upoznati sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju. Ističemo ovu grupu članova jer se interes za ovim informacijama javlja u vrijeme kada i nastaje potreba njihove djece za poslom. Ostali članovi (roditelji djece) se ne zanimaju za ovu temu, obzirom da su preokupirani barijerama u procesu inkluzivnog odgoja i obrazovanja*¹⁴²“.

Određeni dio odgovora ipak ukazuje na nedovoljnu informiranost o pravima osoba sa invaliditetom, složene administrativne procedure¹⁴³ i predrasude prema osobama sa invaliditetom¹⁴⁴. Savez distrofičara Republike Srpske u odgovoru navodi: „*Veoma smo razočarani činjenicom da se sve manje primjenjuje Zakon o radnom osposobljavanju i zapošljavanju invalida RS. Poslodavci nemaju interes za zapošljavanje LSI kao što je bio prije desetak godina. Javne ustanove veoma rijetko se odlučuju zaposliti lice sa invaliditetom*¹⁴⁵“.

Kada je riječ o informiranosti slijepih osoba, Savez slijepih Republike Srpske u odgovoru ističe da za slijepa lica uglavnom nisu prilagođeni uvjeti koji zahtijevaju pristupačno okruženje, naročito u smislu pristupa informacijama i komunikaciji.

Kada se govori o predrasudama prema osobama sa invaliditetom, Udruženje „Život sa Down sindromom“ Federacije Bosne i Hercegovine u odgovoru ističe da je za otklanjanje predrasuda prema osobama sa Down sindromom, jako važno kroz kampanje i primjere dobre prakse podizati svijest poslodavaca i uopće zajednice o mogućnostima osoba s Down sindromom. „*Činjenica je da mladi mogu raditi ali ne toliko da mogu obezbijediti egzistenciju i samostalan život, tako da država mora voditi računa o finansijskom minimumu koji je potreban za dostojanstven i zdrav život osoba s invaliditetom. To znači da mora osigurati finansijska sredstva koja će dopuniti nedovoljna primanja te time obezbijediti njihovu što veću samostalnost.*“¹⁴⁶

Nadalje, edukacije i treninzi osoba sa invaliditetom mogu znatno doprinijeti povećanju konkurentnosti osoba sa invaliditetom i njihovom osnaživanju za traženje posla na tržištu rada. Pored toga, edukacije zasigurno jačaju samopouzdanje i osjećaj vrijednosti kod osoba sa invaliditetom.

Savez udruženja gluhih i nagluhih osoba Federacije Bosne i Hercegovine u odgovoru navodi da gluhe i nagluhe osobe nisu u mogućnosti prisustvovati treninzima i edukacijama o načinu pisanja biografije i osobnom predstavljanju na intervjuima za posao, zbog nemogućnosti uspostavljanja normalne komunikacije sa zdravom sredinom. Naime, u odgovoru je navedeno da „*organizatori*

¹⁴² Udruženje „Život sa Down sindromom“ Federacije Bosne i Hercegovine, odgovor zaprimljen dana 02.02.2021. godine

¹⁴³ Udruženja građana za pomoć licima sa posebnim potrebama Šamac, odgovor zaprimljen dana 10.02.2021. godine

¹⁴⁴ Udruženje roditelja djece sa posebnim potrebama Neven Prijedor, Udruženje „Život sa Down sindromom“, odgovor zaprimljen dana 02.02.2021. godine

¹⁴⁵ Savez distrofičara Republike Srpske, odgovor zaprimljen dana 27.01.2021. godine

¹⁴⁶ Udruženje Život sa Down sindromom FBiH, odgovor zaprimljen dana 02.02.2021. godine

*ovih predavanja (seminara, edukacija, treninga) nikada ne obezbijede tumača znakovnog jezika koji bi mogao gluhim i nagluhim osobama da tumači prezentirano gradivo, usljed čega je veliki broj gluhih i nagluhih osoba nezaposlen*¹⁴⁷.

Određen broj odgovora udruga ukazuje da nema organiziranih kurseva koji bi „uveli“ osobe sa invaliditetom u određenu poslovnu oblast. Raspoloživi poslovi su uglavnom slabo plaćena radna mjesta, bez mogućnosti napredovanja. Iako propisane, postojeće mjere se slabo ili nikako primjenju u praksi.

5.5.3. Profesionalna rehabilitacija i osposobljavanje osoba sa invaliditetom

Savez udruženja gluhih i nagluhih Federacije Bosne i Hercegovine ističe da nijedna mjera nije poduzeta kada je u pitanju zapošljavanje gluhih i nagluhih na otvorenom tržištu rada. Najveća prepeka je invaliditet - gluhoća. Ističe se i nedostatak tumača za znakovni jezik i predlaže angažiranje istih u cilju prevazilaženja komunikacijskih barijera.

Udruženje gluhih Kantona Sarajevo u odgovoru navod i sljedeće: *“Usvajanjem Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji status zaštitne radionice su mogle dobiti one firme koje imaju zaposlene osobe sa 100% tjelesnim oštećenjem i da su korisnici prava na tuđu njegu i pomoć. Ovakva formulacija je dovela do gubljenja statusa zaštitnih radionica koje su zapošljavale gluhe osobe. Naime, lično pravo (tuđa njega i pomoć) se vezuje za pravni subjekt koji se registruje po Zakonu o privrednim društvima po kojem se registruju sve firme bez obzira da li zapošljavaju OSI ili radnike koji nemaju invaliditet je pravno neutemeljen*“.

Isto udruženje navodi da subjekti koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom, stiču status gospodarskog društva na osnovu rješenja Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, ali da se istodobno registriranje gospodarskog društva vrši sukladno sa Zakonom o gospodarskim društvima, koji ne poznaje kategoriju „osobe sa invaliditetom“. Problem nastaje kada nastupi nelikvidnost gospodarskih društava koja zapošljavaju osobe sa invaliditetom jer se i u takvim slučajevima primjenjuju pravni propisi koji reguliraju stečajni postupak, iako su društva koja zapošljavaju osobe sa invaliditetom potpomognuta putem različitih grantova i mjesečnih refundacija od strane nadležnih javnih organa i na njih se navedeni propisi ne bi trebali primjenjivati. Ombudsmeni su na osnovu registrirane žalbe utvrdili postojanje navedenog problema. Navodi registrirane žalbe ukazuju da je nad privrednim društvom koje zapošljava osobe sa invaliditetom, a koje je registrirano kao udruga, pokrenut i provodi se stečajni postupak.¹⁴⁸ Ista udruga smatra da bi se problem riješio usvajanjem Zakona o socijalnom poduzetništvu.

Centar za osposobljavanje, prekvalifikaciju i rehabilitaciju osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine „Proreha“ u odgovoru navodi da se najveći problemi javljaju zbog činjenice da, prema pozitivno pravnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini i entitetima, pronalaskom posla, osobe sa invaliditetom gube mnoga druga prava iz socijalne zaštite (npr. pravo na socijalnu pomoć, smještaj u ustanovama socijalne zaštite). U istom odgovoru se navodi: *„Profesionalna rehabilitacija je proces koji je podržan i podstican od strane mnogih organizacija, ali u primjeni*

¹⁴⁷Savez Udruženja gluhih i nagluhih Federacije BiH, odgovor zaprimljen dana 10.02.2021. godine

¹⁴⁸Z-SA-02-832/20

takvog odnosa u praksi nedostaje adekvatna vrsta ugovora ili posebnog pravnog statusa koji će prepoznati socijalna zakonodavstva na način da članovi ne gube postojeća socijalna prava, dok su u procesu profesionalne rehabilitacije. Na ovaj način stimulisale bi se osobe s invaliditetom da se osamostale, dodatno osposobe, te od pasivnih korisnika socijalnih usluge postanu aktivni članovi zajednice. Ovaj proces bi trebao biti postepen, a neisključiv kao što je to sada slučaj... “¹⁴⁹. U Centru za osposobljavanje, prekvalifikaciju i rehabilitaciju osoba sa invaliditetom „Proreha“, rehalibitacija je uspješno okončana kod 55 članova.

Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida a.d. Banja Luka navodi da je tijekom 2017. godine uputio cirkularno pismo lokalnim zajednicama da dostave spisak osoba sa invaliditetom koje bi se osposobile za određena zanimanja: „*Manji dio je odgovorio da nemaju sredstava, nisu planirali u budžetu. Niko nije poslao ni jednog kandidata na obuku. To dovoljno govori kakav je stav lokalnih zajednica prema ovim licima*“¹⁵⁰.

5.5.4. Mjere za unaprjeđenje profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom

Mjere za unaprjeđenje profesionalne rehabilitacije podrazumijevaju mjere koje su isključivo usmjerene na potrebe osoba sa invaliditetom, a sa ciljem njihovog osposobljavanja. Značajan broj zaprimljenih odgovora organizacija osoba sa invaliditetom sadrži prijedloge za unaprjeđenje profesionalne rehabilitacije. Prijedlozi se najčešće odnose na omogućavanje benefita i stimulacija poslodavcima, kako bi se povećala zainteresiranost za zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Adaptacija radnog mjesta prema potrebama osobe koja se zapošljava je jedan od koraka ka omogućavanju osobama sa invaliditetom jednakih i pravičnih uvjeta u oblasti zapošljavanja. adaptacija radnog mjesta podrazumijeva i unaprjeđenje poslovnih programa poslodavca. Također, radi obavljanja poslovnih zadataka, neophodno je omogućiti i personalnu asistenciju– po potrebi i mentorstvo u radu.

Savez slijepih Republike Srpske u odgovoru navodi da su podsticajne mjere u određenom smislu pomogle zapošljavanje, naročito povrat doprinosa i mogućnost opremanja i prilagođavanja radnih mjesta. Rezervirana radna mjesta za određena zanimanja za koja se osposobljavaju i školuju slijepa lica bi olakšala proces zapošljavanja slijepih osoba. Kao jednu od mjera za unapređenje u osblasti zapošljavanja osoba sa invaliditetom, predlaže se uvođenje konkretnih programa za dokvalifikaciju, prekvalifikaciju i osposobljavanje odraslih osoba sa invaliditetom putem Zavoda za odrasle i Centra za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje invalida. Također, isto Udruženje smatra da bi se, pored povrata doprinosa, poslodavcima trebalo osigurati i sufinansiranje dijela neto plaće zaposlene osobe sa invaliditetom u iznosu od 30%; zatim uvođenje diferencirane stope PDV za zaštitne radionice i poduzeća koja su registrirana za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. Savez se zalaže i za pooštrene mjere sankcioniranja poslodavaca koji ne ispune kvotu zapošljavanja određenog broja osoba sa invaliditetom.

¹⁴⁹Centar za osposobljavanje, prekvalifikaciju i rehabilitaciju osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine „Proreha“, odgovor zaprimljen 04.02.2021. godine

¹⁵⁰Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida a.d. Banja Luka, odgovor zaprimljen dana 09.03.2021. godine

Određen broj udruga smatra da nije dovoljno propisati kvotu obveznog zapošljavanja osoba sa invaliditetom, nego je neophodno voditi računa i o vrsti invalidnosti i u tom smislu osigurati jednakost. S tim u svezi, Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim osobama Republike Srpske „Menerali“ u odgovoru ističe da je zaposleno samo oko 1,5% osoba s intelektualnim teškoćama te s tim u svezi predlažu uvođenje dodatnih mjera radi povećanja zapošljavanja osoba s intelektualnim teškoćama. Također, navode da *„u cilju profesionalne rehabilitacije i rehabilitacije uopšte, treba podsticati rad dnevnih centara u kojima lica s intelektualnim teškoćama imaju radno-okupacione radionice, koje doprinose očuvanju njihovih prestalih sposobnosti, poput radne terapije. Ovaj vid angažmana nije rentabilan u smislu obezbjeđivanja sredstava za život od rada u ovim centrima. Dakle, podržati prodaju radova koji nastaju u ovim radionicama, osloboditi sve vidove obaveza (poreza i sl.) za ove radionice/centre, finansijski podržavati ovaj vid neformalnog radnog organizovanja, povećati očuvanje sposobnosti ovih lica kroz rehabilitaciono-okupacione aktivnosti, obezbijediti bar minimalne prihode i ekonomsku održivost, podržati i pomoći porodicu ovih lica“*¹⁵¹.

Isto udruženje smatra da je jako važna podrška koja se pruža obitelji osobe sa intelektualnim poteškoćama, te smatraju da je neophodno uvesti nove vidove podrške i podsticaje, a za najteže stupnjeve invalidnosti odobriti programe podrške obitelji.

Udruženje Život sa Down sindromom FBiH u dostavljenom odgovoru navodi: *„Za unaprjeđenje profesionalne orijentacije najvažniji korak je uvesti tranzicijske programe za učenike s invaliditetom u osnovnom i srednjem obrazovanju, u momentima tranzicije: između vrtića i škole; razredne i predmetne nastave; osnovne i srednje škole; srednje škole i fakulteta i/ili srednje škole i otvorenog tržišta rada“*¹⁵².

Da bi tranzicije bile uspješnije i vodile ka profesionalnom uspjehu moraju se uključiti svi faktori ovog procesa i to obitelj, sustav obrazovanja, osiguranje kvalitetnih zakonskih propisa, sustav posredovanja, prilagođeno radno okruženje.

5.5.5. Institut pritužbe

Određen broj udruga koje su bile obuhvaćene istraživanjem, naveo je da je bilo pritužbi nadležnim tijelima/organima u pogledu ostvarivanja prava iz radnog odnosa.¹⁵³

Udruženje invalida rada Kantona Sarajevo navodi da su se pritužbe odnosile na *„nerazumijevanje poslodavaca za situaciju, zbog nepronalaženja adekvatnog radnog mjesta koje odgovara preostaloj radnoj sposobnosti, zbog plate, odnosno primanja koja su umanjena u odnosu na druge zaposlenike sl...“*¹⁵⁴.

¹⁵¹ Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“, odgovor zaprimljen dana 04.02.2021. godine

¹⁵² Udruženje Život sa Down sindromom FBiH, odgovor zaprimljen dana 02.02.2021. godine

¹⁵³ Regionalno udruženje distrofičara Bijeljina, Udruženje paraplegičara oboljelih od dječije paralize i ostalih tjelesnih invalida Prijedor, Udruženje invalida rada Kantona Sarajevo, Udruženje oboljelih od multiple skleroze Kantona Sarajevo, Savez udruženja gluhih i nagluhih Federacije Bosne i Hercegovine, Udruženje gluhih Kantona Sarajevo, Udruženje mladih „Ružičnjak“, Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“

¹⁵⁴ Udruženje invalida rada Kantona Sarajevo, odgovor zaprimljen dana 03.02.2021. godine

Udruženje oboljelih od multiple skleroze Kantona Sarajevo navodi da su se prigovori odnosili na raskid ugovora o radu/djelu prije isteka roka.

Udruženje gluhih Kantona Sarajevo navodi da je bilo pritužbi u smislu manje isplate neto plaće u odnosu na dobijena sredstva, zapošljavanja bez adekvatnog mentora i podrške. Tvrdi da se najčešće, nakon završenog projektnog ciklusa, ugovor ne produžava uz obrazloženje da su u pitanju financijski razlozi.

Savez slijepih Republike Srpske navodi da se više lica obraćalo za pomoć i preporuke pri podnošenju molbi za prijem u radni odnos.

Savezu društva za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „Menerali“ u odgovoru ističe sljedeće: *“Naši članovi teško da su svjesni zloupotrebe od strane poslodavca. Međutim, prema nekim istupima poslodavaca koji zapošljavaju ova lica, vidljiva je njihova namjera da ih koriste kao sredstvo bogaćenja. Primjer, zaposle lice s intelektualnim teškoćama, pod motom 'mi ti činimo uslugu', od radnika se očekuje da platu od, npr. 500 KM neto, vrate poslodavcu 300 KM, 'njima je dosta i onih 200 KM'. Bez ovog 'aranžmana' ova lica ne bi imala ništa a sa ovim 'ljudima velikog srca' imaju bar 200 KM! Stoga, neophodni su posrednici u zapošljavanju i monitoringu rada ovih lica, veće kontrole poslodavaca, veća uloga predstavnika udruženja koja zastupaju ova lica, koji će biti i formalno angažovani i imati svoju ulogu u ovom procesu. Bez ovih inovacija nećemo poboljšati položaj ovih lica u RS. Za 15 godina postojanja Fonda i Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju LSI, malo se šta postiglo”*¹⁵⁵.

U dijelu pitanja koji se odnosi na prijavljivanje i upoznavanje nadležnih organa sa pritužbama, može se zaključiti da su udruge koje su zaprimile pritužbe, poduzela adekvatne mjere u cilju upoznavanja nadležnih organa sa pritužbama.

Udruženje oboljelih od multiple skleroze Kantona Sarajevo u odgovoru navodi „Savjetovali smo članovima koji smatraju da su oštećeni, da se obrate Fondu”¹⁵⁶.

Udruženje gluhih Kantona Sarajevo navodi: *“Upućivali smo prigovor ali se završavalo na tome da uposlenik to treba da rješi sa poslodavcem ili da se obrati sudu na šta naši članovi nisu bili spremni jer nemaju mogućnost da zatraže uslugu besplatne pravne pomoći u smislu zastupanja u postuku na sudu”*¹⁵⁷.

Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“ ističe: *“Ranije smo prijavljivali nepoštivanje odredbi Zakona o obveznih 20% prilikom nabavke proizvoda od preduzeća, radionica koje zapošljavaju LSI, nije bilo nikakvog rezultata. Svi odgovori su bili u duhu nismo naadležni, a mi smo kao pravno lice (nevladina organizacija) trebali*

¹⁵⁵ Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“, odgovor zaprimljen 04.02.2021. godine

¹⁵⁶ Udruženje oboljelih od multiple skleroze Kantona Sarajevo, odgovor zaprimljen 26.01.2021. godine

¹⁵⁷ Udruženje gluhih Kantona Sarajevo, odgovor zaprimljen 28.01.2021. godine

pokretati sudski postupak i tužiti 'državne' institucije što ne poštuju propise (koje su oni propisali) za šta mi naravno nismo imali kapaciteta, niti je to naš posao“¹⁵⁸.

Udruženje invalida rada Kantona Sarajevo navodi da „*problemi su rješavani sa poslodavcima, za neke su imal irazumjevanja i trudili se ispraviti, a neki poslodavci su ostali nijemi na probleme*”¹⁵⁹.

Savez udruženja gluhih i nagluhih Federacije Bosne i Hercegovine navodi da su se obraćali uglavnom organima upravljanja u gospodarskim društvima i da je veći dio pritužbi riješen pozitivno.

Navedeni odgovori pokazuju neujednačenu praksu postupanja udruga u slučajevima podnesenih pritužbi. Takav način postupanja rezultat je nepostojanja propisanih i jasnih procedura prijavljivanja nepravilnosti, nezakonitosti i nezadovoljstva osoba sa invaliditetom, ali i nerijetko “prebacivanje nadležnosti” sa jednog tijela/organa na drugi.

U pogledu efikasnosti kontrole, najveći broj udruga/udruženja obuhvaćenih istraživanjem, odgovorio je da nisu zadovoljni efikasnošću kontrole uspostavljene zakonskim propisima.¹⁶⁰

Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“ navodi da „*ne postoji formalizovan mehanizam koji prati, kontroliše, i sankcioniše primjenu određenih odredbi Zakona (odrednica 20%, broj zaposlenih LSI u odnosu na broj ukupno zaposlenih itd.)*”¹⁶¹.

Regionalno udruženje distrofičara Bijeljina i Udruženje roditelja i prijatelja djece sa posebnim potrebama „Zračak“ Ljubinje ističu da su blage sankcije za nesavjesne poslodavce, te da samo izricanje sankcija nije dovoljno. Potrebno je uspostaviti veću kontrolu koja treba pomoći i unaprijediti konkretne procese. Osim navedenog, istaknuto je i da nema dovoljno transparentnosti u primjeni samih propisa, odnosno da udruženja i građani nemaju uvid u stupanj ostvarenosti zakonskih propisa¹⁶², kao i da je potrebno unaprijediti kontrolu efikasnosti utroška sredstava i poticaja za zapošljavanje osoba sa invaliditetom¹⁶³.

Udruge/udruženja koja su učestvovala u izradi Specijalnog izvješća, ističu zaključna zapažanja da osobe sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada još nisu dobila potrebnu pozornost države.

„Nažalost, još uvijek svjedočimo otvaranju socijalnih preduzeća koji nakon podrške donatora, usljed zakonskog neregulisanja ovog oblika poslovanja (beneficije, oslobođanja od mnogobrojnih nameta i tome sl.), imaju mnogobrojne izazove u poslovanju, snažno se boreći za opstanak.

¹⁵⁸ Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“, odgovor zaprimljen 04.02.2021. godine

¹⁵⁹ Udruženje invalida rada Kantona Sarajevo, odgovor zaprimljen 03.02.2021. godine

¹⁶⁰ Savez udruženja gluhih i i nagluhih Federacije Bosne i Hercegovine je naveo da su zadovoljni i efikasnošću kontrole. Udruženje distrofičara Kantona Sarajevo i Udruženje paraplegičara oboljelih od dječije paralize i ostalih tjelesnih invalida Prijedor u odgovoru navode da su djelomično zadovoljni uspostavljenim strukturama kontrole.

¹⁶¹ Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“, odgovor zaprimljen 04.02.2021. godine

¹⁶² Udruženje roditelja djece sa posebnim potrebama Neven Prijedor

¹⁶³ Centar za osposobljavanje i prekvalifikaciju i rehabilitaciju osoba sa invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine Proreha

Svjedočimo povećanju broja zaštitnih radionica, zbog čega je UN Komitet za osobe s invaliditetom 2017. u dokumentu Zaključna zapažanja u tački 48. izrazio zabrinutost, kao i zbog nepostojanja dovoljno mjera koje bi motivisale i osobe s invaliditetom i poslodavce da se okrenu ka otvorenom tržištu rada. Još uvijek nije ukinut postupak oduzimanja poslovne sposobnosti osobama s invaliditetom koji predstavlja temeljnu prepreku za zapošljavanje. Zakon o PIO-u nije dovoljno usklađen na način da omogući OSI pravo na porodičnu penziju nakon što prestane njegov radni odnos iz bilo kojeg razloga te da ovo pravo ne bude uslovljeno oduzimanjem poslovne sposobnosti.

...

... Osnažena porodica, dobro odabran posao i podrška kolektiva jesu ključni. Da bi oni bili u vezi potrebno je mijenjati više zakona, ne samo zakonodavstvo iz oblasti profesionalnog rehabilitaciji, osposobljavanja i zapošljavanja. Sve veći broj djece s invaliditetom pohađa inkluzivnu nastavu, te je potrebno posebno se posvetiti unaprijeđenju zakonodavstva u oblasti odgoja i obrazovanja, što prethodi zapošljavanju, jer samo kvalitetan odgoj i obrazovanje može osigurati pripremljenu i osposobljenu mladu osobu za tržište rada.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Udruženje Život sa Down sindromom FBiH, odgovor zaprimljen 02.02.2021. godine

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

1. Zaštita osoba sa invaliditetom je jedan od najosetljivijih i najspecifičnijih elemenata društveno-razvojne, ekonomske i socijalne politike uopće. Osiguravanje jednakog tretmana osobama sa invaliditetom nije pitanje socijalne pomoći nego osnovnih ljudskih i građanskih prava. Pitanje invaliditeta je složen društveni fenomen koji praktično zadire u sve oblasti suvremenog života i iziskuje multisektorski pristup i suradnju različitih tijela vlasti, lokalnih samouprava, civilnog sektora i samih osoba sa invaliditetom i njihovih organizacija. Naglasak se stavlja na garantiranje ravnopravnosti osoba sa invaliditetom, nediskriminaciju i njihovo puno učešće u društvu.

2. Generalni sekretar Ujedinjenih naroda (UN) ukazao je da je milijarda ljudi koji žive s invaliditetom u svijetu među najteže pogođenim kategorijama stanovništva pandemijom koronavirusa. Pored svakodnevno lošeg ekonomsko-socijalnog statusa, osobe sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini su tijekom pandemije najviše osjetile negativne posljedice različitih mjera koje su usvajane u cilju suzbijanja COVID-19. Najčešći problemi odnosili su se na pristup zdravstvenoj zaštiti, terapijskim i rehabilitacijskim postupcima i dostupnosti asistencije i drugih usluga podrške, ali i nemogućnost rada i/ili rad u umanjenom obimu.

3. Ombudsmani su pristupili izradi Specijalnog izvješća o efikasnosti zakonskih rješenja u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom, sa ciljem utvrđivanja trenutnog stanja predmetne oblasti u Bosni i Hercegovini. Specijalno izvješće je sačinjeno i sa ciljem da se utvrdi u kojoj mjeri se postojeća zakonska rješenja primjenjuju i da li se (ne)primjenjivanje zakonskih rješenja može dovesti u svezu sa slabom zaposlenošću osoba sa invaliditetom.

4. Desk istraživanje pokazuje da je Bosna i Hercegovina ratificirala niz međunarodnih dokumenata kojima se osobama sa invaliditetom garantira jednak tretman i postupanje bez bilo kojeg oblika diskriminacije, a položaj osoba sa invaliditetom uređen je brojnim entitetskim i kantonalnim/županijskim zakonskim i podzakonskim aktima.

5. Vijeću za osobe sa invaliditetom, kao stručnom i koordinirajućem tijelu Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, zaduženom za praćenje i promociju prava osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini, istekao je mandat 30.10.2019. godine i do danas nije imenovan novi saziv Vijeća.

6. U Federaciji BiH i Republici Srpskoj usvojeni su posebni zakonski propisi koji na sustavni način uređuju oblast profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, 2010. godine uspostavljen je Fond Federacije BiH, kao javna ustanova čija je primarna zadaća osiguranje podrške pri profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, sukladno sa Zakonom, mogućnostima i potrebama korisnika sredstava i tržišta rada. U Republici Srpskoj Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida donesen je krajem 2004. godine, a Fond Republike Srpske je započeo rad 2005. godine kao javna ustanova koja vrši ovlasti koje se odnose na sprovođenje profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom Federacije BiH od momenta usvajanja nije pretrpio niti jednu izmjenu, dok

je u Republici Srpskoj u 2014. godini donesen novi Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida, a tijekom 2015. godine isti Zakon je mijenjan i dopunjavan. Važno je naglasiti da u samom nazivu, ali i u tekstu Zakona u Republici Srpskoj nije izabrano adekvatno terminološko određenje osoba sa invaliditetom, koje bi trebalo biti usklađeno sa definicijom iz UN Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, pa je u cijelom tekstu Zakona, uključujući i naziv Zakona, umjesto termina "*osoba sa invaliditetom*" korišten termin "*invalid*".

7. U Brčko distriktu BiH nije usvojen poseban zakon iz oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom, niti je oblast zapošljavanja osoba sa invaliditetom uređena na sustavan način. Zakonsko reguliranje ove oblasti značajno bi doprinijelo poboljšanju položaja i proširilo mogućnosti osoba sa invaliditetom za profesionalno angažiranje, ali i napredovanje.

8. Pravo na rad i zapošljavanje, osobe sa invaliditetom crpe i iz drugih zakonskih propisa, prevashodno Zakona o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini, propisa iz oblasti radnog prava, iz oblasti državne službe, socijalne zaštite i slično.

9. Pitanje rada i zapošljavanja osoba sa invaliditetom potrebno je sagledati u širem kontekstu. Osobe sa invaliditetom koje traže posao, ne suočavaju se samo sa nemogućnošću pronalaska posla, već se nemogućnost zaposlenja odražava na cjelokupan ekonomsko-socijalni i društveni život osoba sa invaliditetom i njihovih obitelji. Brojne žalbe koje su zaprimljene u Instituciji ombudsmana ukazuju na loš socijalni status osoba sa invaliditetom prouzročen, između ostalog, i nemogućnošću pronalaska zaposlenja, niskim iznosima novčanih naknada iz oblasti socijalne zaštite, nemogućnošću stambenog zbrinjavanja. Položaj osoba sa invaliditetom dodatno usložnjava činjenica da u Bosni i Hercegovine nije definiran prag socijalne sigurnosti za osobe sa invaliditetom.

10. Broj zaprimljenih žalbi u Instituciji ombudsmana ne odslikava stvarni položaj osoba sa invaliditetom. Osobe sa invaliditetom nisu dovoljno informirane o pravima i mogućnostima koje im stoje na raspolaganju, a zbog različitih barijera (arhitektonskih, komunikacijskih i dr.) često nisu u mogućnosti koristiti prava koja su im zagwarantirana. S tim u svezi, otvara se pitanje uloge medija i organizacija osoba sa invaliditetom u procesu informiranja osoba sa invaliditetom, ali i pristupačnosti i senzibiliranosti javnih tijela za pitanja prava osoba sa invaliditetom. Iako su člankom 9. UN Konvencije države potpisnice obvezane da poduzmu mjere, u cilju omogućavanja potpunog sudjelovanja osoba sa invaliditetom u svim područjima života, osobe sa invaliditetom se i dalje suočavaju sa arhitektonskim, informacionim i drugim barijerama u obrazovnim ustanovama, što često dovodi osobe sa invaliditetom do odustajanja od visokog obrazovanja, te ih konačnici čini manje konkurentnim na tržištu rada.

11. Osobe sa invaliditetom često su izložene različitim oblicima diskriminacije, a nerijetko je diskriminacija prisutna i na radnom mjestu. S druge strane, diskriminacija se javlja i prigodom primjene pojedinih zakonskih propisa. Nerijetko, poslodavci imaju predrasude spram zapošljavanja osoba sa invaliditetom, smatrajući da ne mogu postići adekvatne rezultate u radu i ispuniti očekivanu normu.

12. Profesionalna rehabilitacija podrazumijeva mjere i aktivnosti koje se izvode s ciljem osposobljavanja osoba sa invaliditetom za odgovarajući posao, da se zaposli, posao zadrži i u

njemu napreduje ili promijeni zanimanje. O priznavanju prava na profesionalnu rehabilitaciju u Federaciji BiH, u prvom stupnju odlučuje županijska/kantonalna služba za zapošljavanje nadležna prema prebivalištu osoba sa invaliditetom. Prema dostavljenim podacima, niti u jednom kantonu/županiji broj zaprimljenih zahtjeva ne prelazi 80, dok u Bosansko-podrinjskom kantonu/županiji i u Kantonu 10 nije zaprimljen niti jedan zahtjev. Zabrinjavajuće je da u županijama/kantonima sve službe za zapošljavanje ne ispunjavaju ovu zakonom propisanu obvezu. Kao najefikasnija mjera profesionalne rehabilitacije, u Federaciji BiH ističu se programi profesionalne rehabilitacije na koje osobe sa invaliditetom same apliciraju kao nositelji programa. Ovaj program omogućava osobama sa invaliditetom da se kroz prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju, dodatno stručno usavrše kroz izvanredno srednje školovanje ili visoko stručno obrazovanje u odgovarajućim obrazovnim ustanovama. Međutim, treba imati u vidu da se za ovakve programe osobe sa invaliditetom trebaju prethodno osnažiti, ojačati samopouzdanje i podržati, kako od strane obitelji i zajednice, tako i od strane nadležnih tijela i organa vlasti.

13. Uspostavljanje mreže centara za profesionalnu rehabilitaciju na teritoriju cijele Federacije Bosne i Hercegovine značajno bi unaprijedilo proces profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom. Centri za profesionalnu rehabilitaciju bi trebalo da budu povezani s odgojno-obrazovnim ustanovama, tržištem rada, zavodima za zapošljavanje i Federalnim zavodom za mirovinsko/penzijsko i invalidsko osiguranje.

14. U Republici Srpskoj je Centar za profesionalnu rehabilitaciju jedina ustanova koja je registrirana za provođenje profesionalne rehabilitacije, koju Fond Republike Srpske redovito financira sukladno sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida u Republici Srpskoj. Članovi udruženja koja okupljaju osobe sa invaliditetom ističu niz „problema“ sa kojima se susreću, a što doprinosi niskoj razini profesionalne rehabilitacije. Profesionalnu rehabilitaciju i osposobljavanje u Republici Srpskoj obezbjeđuje poslodavac, a nezaposlenom Zavod za zapošljavanje. Ispitivanje potreba tržišta rada i kvalitetna evidencija nezaposlenih osoba sa invaliditetom moglo bi dati odgovor na pitanje o efikasnim mjerama profesionalne rehabilitacije. Osobe sa invaliditetom u Republici Srpskoj nisu obvezne da se nalaze na evidenciji nezaposlenih lica, jer prava na zdravstvenu zaštitu ostvaruju i bez prijave.

15. Brčko distrikt BiH nema usvojen Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta BiH realizira Program zapošljavanja osoba iz kategorije teže zapošljivih osoba, a u koje spadaju i osobe sa invaliditetom (invalidnost 50% i više). Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta ulaže značajna sredstva u navedene programe, međutim činjenica je da bez posebnog propisa koji uređuje oblast profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom, teško da drugi programi mogu dati adekvatne rezultate.

16. Prema Strategiji za unaprjeđenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine 2016.-2021., otvaraju se nove vizije i modeli osposobljavanja, obrazovanja, rehabilitacije i zapošljavanja osoba s invaliditetom. Riječ je o programima samozapošljavanja i socijalnog poduzetništva, koji nose potencijal za razvoj i kreiranje novih radnih mjesta i unaprjeđenje prilika na tržištu rada za nezaposlene osobe s invaliditetom i druge teško zapošljive grupe. Potrebno je unaprijediti programe zapošljavanja osoba s invaliditetom u javnom sektoru

kao i na otvorenom tržištu, gdje bi se praktično moglo mjeriti njihovo stvarno uključivanje u društvo pod jednakim okolnostima.

17. Radno angažiranje je najefikasniji način uključivanja osoba sa invaliditetom u sve životne tokove, njihovu punu i pravu integraciju i ključni element u garantiranju jednakih mogućnosti za sve osobe sa invaliditetom. Kako je navedeno u Strategiji unapređenja društvenog položaja lica sa invaliditetom u Republici Srpskoj 2017-2026, trenutno stanje u ovim oblastima dodatno usložnjava visoka stopa siromaštva, nizak stupanj obrazovanja lica sa invaliditetom i nekonkurentnost njihovog zanimanja i kvalifikacione strukture na tržištu rada i neravnomjerna razvijenost kapaciteta u lokalnim zajednicama. Također, jedan od ključnih problema je nedostatak kvalificiranog osoblja specijalno obučenog za rad sa osobama sa invaliditetom i sve više je inicijativa za pokretanje vlastitih poduzeća za zapošljavanje lica sa invaliditetom i od samih lica sa invaliditetom. Međutim, problem je što nemaju od koga dobiti stručnu pomoć kakvu djelatnost da razviju, što je to što interesuje tržište i gdje se mogu dobiti informacije i slično. To zahtijeva razvoj novog pristupa u oblasti rada koji preferira usluge posredovanja u odnosu na dosadašnji pristup u kojem dominira evidencija.

18. U oba entiteta u Bosni i Hercegovini zakonom je utvrđeno koliko osoba sa invaliditetom treba da bude zaposleno u odnosu na ukupan broj zaposlenih. Iako su zakonska rješenja ista, različit je iznos posebnog doprinosa koji poslodavci uplaćuju fondovima u slučaju kada ne ispune navedenu kvotu. Podaci dostavljeni Instituciji ombudsmana ukazuju na povećan broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa i poreza na dohodak, što svakako pretpostavlja i povećan broj zaposlenih osoba sa invaliditetom. S druge strane, rezultati istraživanja Udruženja poslodavaca Federacije BiH pokazuju da poslodavci kvotu smatraju preoštrom i nisu stava da kvota odgovara usporedno pravnoj situaciji u ostalim zemljama Europske unije i okruženja, niti stvarnim potrebama za zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

19. Vrlo važno pitanje jeste i pitanje vođenja adekvatnih evidencija. Činjenica je da ne postoji jedinstvena baza osoba sa invaliditetom na razini Federacije BiH i Republike Srpske. Nepostojanje baze osoba sa invaliditetom svakako otežava stvaranje dobre osnove za podršku pri zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Navedene baze podataka bi doprinijele da veći broj osoba sa invaliditetom, različitog stupnja invaliditeta, bude obuhvaćen programima, ali i da u svakom trenutku postoje jasni i precizni statistički podaci za osobe sa invaliditetom.

20. U Federaciji BiH evidenciju o zaposlenim osobama sa invaliditetom vodi služba za zapošljavanje prema prebivalištu osobe s invaliditetom, dok u Republici Srpskoj istu evidenciju vodi Fond Republike Srpske. S druge strane, Fond Federacije BiH ne raspolaže podacima o broju zaposlenih osoba sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada, dok Fond Republike Srpske ima zakonsku obvezu vođenja evidencija zaposlenih lica sa invaliditetom. Međutim, Fond Republike Srpske raspolaže samo informacijama o broju zaposlenih u realnom sektoru, jer je nadležan za isplatu novčanog stimulansa i povrata sredstava uplaćenih doprinosa poslodavcima.

21. Pravilnikom o evidenciji zaposlenih invalida Republike Srpske propisano je da su evidenciju o zaposlenim osobama sa invaliditetom pod posebnim uvjetima, u obvezi voditi sva privredna društva, ustanove, republički organi uprave i druga strana i domaća fizička lica koja zapošljavaju

osobe sa invaliditetom i evidencije se dostavljaju Fondu Republike Srpske. Međutim, kako je već navedeno, većina poslovnih subjekata ne ispunjava navedenu obvezu, što je konstatirala i Glavna služba za reviziju javnog sektora u Izvješčaju revizije učinka profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja invalida iz 2019. godine, u kojem je navedeno da nije uspostavljen efikasan sustav profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Fond nema zakonom definiranu nadležnost u smislu kontrolnog tijela/organa, te može samo informativno sugerirati, odnosno ukazivati na navedenu obvezu. Procjena Fonda Republike Srpske je da je oko 70% prihoda ostvareno od poslodavaca iz javnog sektora. Iako je Fond Republike Srpske, prema navodima iz odgovora nastojao ukazati nadležnim organima na obvezu vođenja i dostavljanja evidencija o broju zaposlenih lica sa invaliditetom u javnom sektoru, ovi podaci se ne dostavljaju. Navedeno ukazuje da je suradnja javnog sektora sa Fondom RS minimalna ili nikakava. Fond Republike Srpske raspolaže samo informacijama o zaposlenosti u realnom sektoru i to iz razloga što je nadležan za isplatu novčanog stimulansa i povrata sredstava uplaćenih doprinosa poslodavcima iz realnog sektora. Međutim, Fond nije dostavio informacije o broju osoba kojima je prestao radni odnos kao i podatke o spolnoj strukturi, za lica koja su bila zaposlena putem poticaja koje odobrava ovaj fond. Dakle, Fond Republike Srpske mora posvetiti dužnu pozornost urednom vođenju evidencija koje uključuju sve podatke koje se odnose na radni odnos osoba sa invaliditetom, uključujući i evidencije po spolu.

22. Iako se ne može napraviti usporedni pregled podataka dobijenih iz Federacije BiH i Republike Srpske, samim tim što je različita visina procenta posebnog doprinosa koji su poslodavci dužni uplatiti, može se zaključiti da u oba entiteta postoji blagi porast kada je riječ o visini uplaćenih posebnih doprinosa. Ovo povećanje je zasigurno rezultat i aktivnosti i mjera koje Fondovi sprovode. Povećanje uplaćenih doprinosa se znatno odražava na obim i kvalitet financiranja nezaposlenih osoba sa invaliditetom i mogućnost značajnijih iznosa novčanog stimulansa. Činjenica da je procenat koji su poslodavci dužni uplatiti u Republici Srpskoj znatno manji, navodi na zaključak da Fond Federacije BiH raspolaže značajnijim sredstvima za podržavanje zapošljavanja i profesionalne rehabilitacije osoba sa invaliditetom.

23. U društvu je nedovoljno razvijena svijest da osobe sa invaliditetom mogu, uz određeno obrazovanje i izgrađene specifične vještine, biti potpuno konkurentni na tržištu rada, te da bi se koordinacija između tijela i organa nadležnih za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje na razini entiteta i Brčko distrikta BiH, trebala značajno unaprijediti. Analiza odgovora pokazuje da bi koordinacija između nadležnih tijela i organa u obavljanju profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja, trebala biti efikasnija i kvalitetnija. Zabrinjavajuća je informacija Službe za zapošljavanje Kantona 10 da se jedina koordinacija između Službe i Fonda Federacije BiH odnosi na objavljivanje Javnog poziva Fonda Federacije BiH o zapošljavanju osoba s invaliditetom dva puta godišnje. Iako Zavod za zapošljavanje Republike Srpske ocjenjuje kao korektnu suradnju sa Fondom RS, obrazovnim ustanovama i drugim organizacijama koji se bave profesionalnom rehabilitacijom i zapošljavanjem osoba sa invaliditetom, ipak smatra da je neophodno jačati suradnju institucija u Republici Srpskoj, udruženja/udruga poslodavaca i drugih institucija sa udruženjima koja okupljaju osobe sa invaliditetom i kontinuirano vršiti informiranje poslodavaca o značaju ovih pitanja i mogućnostima zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

24. Analiza odgovora Fonda Federacije BiH i Fonda Republike Srpske jasno pokazuje da se najveći problemi javljaju u segmentu ispunjavanja obveze uplate posebnog doprinosa/novčanog iznosa od strane poslodavaca koji su bili dužni, a nisu zaposlili osobu sa invaliditetom.

25. Prema dostavljenim podacima može se zaključiti da od 2017. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine broj registriranih poslodavaca raste, ali prikazani brojevi jasno pokazuju da je broj poslodavaca sa prijavljenim doprinosima manji u odnosu na broj registriranih poslodavaca. Dakle, svi poslovni subjekti ne izvršavaju obvezu uplate posebnih doprinosa.

26. U Republici Srpskoj nadležnost za vođenje evidencija o subjektima koji su u obvezi zapošljavati osobe sa invaliditetom, kao i evidencije o obračunu i uplati novčanog iznosa propisanog Zakonom, u nadležnosti je Poreske uprave Republike Srpske i Republičke uprave za inspeksijske poslove. Glavna služba za reviziju javnog sektora u Republici Srpskoj je u Izvještaju o reviziji finansijskih izvještaja Fonda Republike Srpske za 2015. godinu navela da je u Fondu Republike Srpske konstatirala da nije uspostavljena pomoćna knjiga potraživanja u smislu formiranja baze podataka svih poslovnih subjekata koja bi omogućila uvid u podatke o ne/prijavljenim doprinosima u procentima od 0,1% ili 0,2% i perioda na koji se uplate odnose. Fond Republike Srpske navodi da je poseban doprinos jedini prihod iz kojeg se Fond financira, međutim činjenica da nema jasne evidencije poslodavaca koji su u obvezi plaćati poseban doprinos, ograničava rad Fonda Republike Srpske. Iz dostavljenih odgovora ne može se vidjeti koliko Fond Republike Srpske ima raspoloživih sredstava za provođenje zakonom utvrđenih nadležnosti, koliko je tih sredstava utrošeno, koliko je sredstava neophodno za tekuće obveze rada Fonda, i koje su to aktivnosti usmjerene na provođenje politike zapošljavanja. Kroz odgovore ne vidi se nikakva komunikacija između Fonda i Poreske uprave niti bilo koja aktivnost Fonda usmjerena na obraćanje Poreskoj upravi radi mogućnosti kontrole uplate doprinosa, jer Poreska uprava nesumnjivo ima evidenciju svih poslodavaca, a Fond ima ovlasti da pokrene postupke kontrole. Na kraju, Fond se zalaže za izmjene zakonskih propisa, ali primjena važećih je na veoma niskoj razini.

27. Pravilnikom o načinu uplate, pripadnosti i raspodjele javnih prihoda u Federaciji Bosne i Hercegovine, sredstva za poticanje rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom sa šifrom prihoda 722568 i 722569, definirana su kao javni prihodi, a računi Fonda Federacije BiH kao računi javnih prihoda. S tim u svezi, Fond Federacije BiH nema nadležnost da provodi bilo koju mjeru u vidu sankcioniranja pravnih lica, ali redovito upućuje informacije Poreznoj upravi Federacije BiH na dalje postupanje sukladno s nadležnostima koje ima, kao i Jedinici za proračunsku inspekciju Federalnog ministarstva financija za institucije koje su i njihovoj nadležnosti.

28. Tijekom 2014. godine, Fond Federacije BiH je vlastitim sredstvima osigurao sustavno praćenje uplata posebnog doprinosa, te je prigodom kreiranja aplikativnog softvera, dobio bazu svih registriranih poslovnih subjekata u Federaciji BiH od strane Porezne uprave Federacije BiH temeljem članka 5. st. (1) i (2) Zakona o preznoj upravi Federacije BiH. Međutim, usprkos navedenim aktivnostima, i dalje znatan broj poslovnih subjekata ne izvršava obvezu uplate posebnog doprinosa. Dakle, očigledno je da sustav kontrole uplate posebnog doprinosa nije efikasan, jer je Zakonom utvrđena obveza uplate, ali nije utvrđen subjekt koji bi vršio kontrolu i nadzor nad naplatom doprinosa od strane pravnih lica, te sukladno sa svojim nadležnostima izricao

zakonom propisane sankcije u slučaju neplaćanja propisanih naknada. Prema mišljenju Vlade Federacije Bosne i Hercegovine jedino rješenje predstavlja izmjena Zakona o doprinosima Federacije BiH. U suprotnom, svaki drugi mehanizam kontrole naplate posebnog doprinosa izvan Porezne uprave Federacije BiH, koji bi se eventualno uspostavio izmjenama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, bio bi nefunkcionalan i ne bi postigao željenu svrhu efikasne naplate.

29. Oblast praćenja izvršavanja dužnosti obračuna i uplate novčanog iznosa u Republici Srpskoj je u nadležnosti Porezne uprave Republike Srpske. Poslodavac koji zapošljava lice sa invaliditetom obavezan je platiti poreze i doprinose za zaposlenog, sukladno sa zakonskim propisima iz oblasti poreza i doprinosa. Naknadno, po izvršenoj obvezi, poslodavci upućuju Fondu Republike Srpske zahtjev za povrat doprinosa.

30. Kada je riječ o obvezi tijela/organa državne uprave, organa pravosuđa i drugih entitetskih organa, kao i organa lokalne uprave, javnih službi, ustanova i fondova, te poduzeća u vlasništvu ili u većinskom vlasništvu Federacije BiH/Republike Srpske, da određeni postotak svojih potreba za proizvodima i proizvodnim uslugama koje proizvode i pružaju poduzeća za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, zadovoljavaju od ovih poduzeća, otvara se pitanje koliko se navedena obveza poštuje. Naime, i pored obveze propisane entitetskim zakonima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, nadležni organi/tijela se najčešće pozivaju na odredbe članka 9. Zakona o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine, koji daje mogućnost (ali ne i obvezu) ugovornom organu da u planu nabavki definira postupke javne nabavke rezervirane samo za kandidate, odnosno ponuđače koji zapošljavaju, u odnosu na ukupan broj zaposlenih, više od 50% lica s invaliditetom, a koji ne mogu obavljati poslove u normalnim uvjetima. Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske izdalo je, s tim u svezi, mišljenje da se poslodavac koji ne ugovori 20% svojih potreba za proizvodima i proizvodnim uslugama, kažnjava novčanom kaznom za prekršaj od 1.000 KM do 15.000 KM, a da se obim poslova regulira ugovorom na početku svake kalendarske godine.

31. Iako Fond Federacije BiH ističe zadovoljstvo postignutim rezultatima, što se prvenstveno ogleda u broju osoba sa invaliditetom koje su obuhvaćene poticajima, kao i godišnjim iznosima koji se izdvajaju za te namjene, ipak postoje problemi u praksi. Najčešće se odnose se na radno-pravne odnose između poslodavaca i zaposlenih osoba sa invaliditetom i nastoje se rješavati dijalogom i davanjem savjeta. Žalbe po kojima je postupala Institucija ombudsmana pokazuju da rješavanje problema dijalogom i davanjem savjeta nije dovoljna mjera kako bi se otklonile eventualne nezakonitosti u radu gospodarskih društava kojima su dati poticaji. Fond Federacije BiH mora imati jasnu ulogu u procesu vršenja nadzora i jasno uspostavljene kanale komunikacije sa nadležnim inspekcijским organima, Federalnim ministarstvom rada i socijalne politike i županijskim/kantonalnim ministarstvima rada i socijalne politike, kao i Federalnim ministarstvom financija. Postoje i određene poteškoće i problemi koji su vezani za pravdanje odobrenih sredstava korisnicima programa kao i novčanih stimulansa u smislu nedostavljanja pravednosti, kašnjenja u dostavljanju, nekompletne dokumentacije i sl. Sveprisutan je i problem naplate posebnog doprinosa kao i kontrole nad izvršavanjem ove obveze.

32. Fond Republike Srpske smatra da osnovni preduvjet za prevazilaženje prepreka u radu jesu kvalitetne izmjene Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida. Kada je riječ o prigovorima, isti su se najčešće odnosili na zahtjeve organizacija osoba sa invaliditetom i uglavnom svodili na povećavanje izdvajanja osobama sa invaliditetom za komponentu ekonomske podrške, kao vida neformalnog zapošljavanja, sa karakterom socijalnog davanja.

33. Odgovori iz oba entiteta jasno upućuju na zaključak da nisu propisane procedure prijavljivanja nepravilnosti, nezakonitosti i nezadovoljstva osoba sa invaliditetom, niti postoji efikasan institut prigovora.

34. Iako su zakonima propisana tijela nadzora, analiza stanja pokazuje da taj nadzor nije odgovarajući. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u odgovoru navodi da nema ovlasti vršiti nadzor nad gospodarskim društvima gdje isto ministarstvo nije osnivač, iako je člankom 66. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom jasno precizirano da stručni nadzor kao i nadzor nad zakonitošću rada i općih akata, ustanova, gospodarskih društava, zaštitnih radionica i radnog centra vrši Federalno ministarstvo i županijska/kantonalna ministarstva nadležna za poslove rada i socijalne politike i Federalno ministarstvo financija svatko u okviru svoje nadležnosti. Ombudsmani stiču dojam da bi oblast nadzora morala biti preciznije uređena, na način da bude jasno uređeno koji organ/tijelo u kojem dijelu rada vrši nadzor.

35. Na osnovu analize odgovora Fonda Federacije BiH i Fonda Republike Srpske može se zaključiti da se većina aktivnosti koje isti sprovode odnosi isključivo na pružanje materijalne podrške, u smislu izdvajanja novčanih sredstava. Čini se kako izostaje podrška socijalnom poduzetništvu i aktivnostima koje suštinski doprinose uključivanju osoba sa invaliditetom u društvo.

36. U Republici Srpskoj postoji neuravnoteženost prihoda i rashoda, a od postojećeg prihoda Fond Republike Srpske može samo financirati povrat doprinosa. Stopa posebnog doprinosa 0,2% za poslodavce javnog sektora koji nisu na svakih 16 zaposlenih zaposlili jedno lice sa invaliditetom nije dovoljno represivna mjera, te se u takvim okolnostima ne može očekivati unaprjeđenje zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Potrebno je povećati prihode kako bi se moglo značajnije financirati zapošljavanje nezaposlenih osoba sa invaliditetom kroz značajniji iznos novčanog stimulansa.

37. Organizacije osoba sa invaliditetom prepoznaju pozitivne primjere djelovanja u oblasti zapošljavanja osoba sa invaliditetom. S tim u svezi, kao efikasan model podrške ističe se podrška socioekonomskom osnaživanju lica sa invaliditetom i njihovih obitelji. Prema odgovorima organizacija osoba sa invaliditetom, jasno se zaključuje da se osobe sa invaliditetom još uvijek suočavaju sa poteškoćama u ostvarivanju osnovnih ljudskih prava. Ukazuje se na nedovoljnu informiranost, odnosno potrebu za dodatnim informiranjem, koje bi trebalo biti pristupačno za sve osobe sa invaliditetom bez obzira na vrstu invaliditeta. Također, nepristupačno okruženje dodatno stvara probleme osobama sa invaliditetom za ostvarivanje svih drugih prava (arhitektonske barijere, komunikacijske barijere, nedostatak informacija na Brailleovom pismu, nedostatak tumača znakovnog jezika itd.). Sve ovo dovodi osobe sa invaliditetom u situaciju da, čak i kada su

omogućene edukacije o načinu pisanja biografije i osobnom predstavljanju na intervjuima za posao, osobe sa invaliditetom često nisu u mogućnosti prisustvovati, zbog nemogućnosti uspostavljanja normalne komunikacije sa sredinom.

38. U Federaciji Bosne i Hercegovine postoji i problem zbog činjenice da se gospodarska društva za zapošljavanje osoba sa invaliditetom registriraju sukladno sa Zakonom o gospodarskim/privrednim društvima po kojem se registriraju sve firme bez obzira na to da li zapošljavaju osobe sa invaliditetom ili radnike koji nemaju invaliditet. S druge strane, subjekti koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom (u smislu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom) stiču status gospodarskog/privrednog društva na osnovu rješenja Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, ali se istodobno registriranje gospodarskog društva vrši sukladno sa Zakonom o privrednim društvima, koji ne poznaje kategoriju „osobe sa invaliditetom“. Problem nastaje kada se javi nelikvidnost gospodarskih društava koja zapošljavaju osobe sa invaliditetom jer se i u takvim slučajevima primjenjuju pravni propisi koji reguliraju stečajni postupak, iako su društva koja zapošljavaju osobe sa invaliditetom potpomognuta putem različitih grantova i mjesečnih refundacija od strane nadležnih javnih tijela i organa i na njih se navedeni propisi ne bi trebali primjenjivati. Problem bi se riješio usvajanjem Zakona o socijalnom poduzetništvu, na šta je ukazalo nekoliko organizacija osoba sa invaliditetom, ali i nekoliko javnih tijela/organa. U Republici Srpskoj je priprema ovog zakona već započela, ali ne postoje precizne informacije kada će ovaj proces biti konačno završen. Društveno poduzetništvo predstavlja mogućnost za rješavanje problema i potreba marginaliziranih i ranjivih grupa, a samim tim i osoba sa invaliditetom, pri čemu primarni cilj nije akumulacija profita, već postizanje određenih ciljeva od općeg interesa, kao što je zaposlenost nekih kategorija radnika.

39. Za osobe sa invaliditetom problemi se javljaju i zbog činjenice da, prema pozitivno pravnom zakonodavstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine, pronalaskom posla, osobe sa invaliditetom gube mnoga druga prava iz socijalne zaštite (npr. pravo na socijalnu pomoć, smještaj u ustanovama socijalne zaštite).

40. U entitetima i Brčko distriktu BiH, zakonski propisi ne prepoznaju mogućnost personalne asistencije ili mentorstva u radu, što bi, svakako, olakšalo osobama sa invaliditetom obavljanje zadataka na radnom mjestu, a samim tim povećalo i efikasnost izvršavanja zadataka.

41. Jedan od ključnih problema jeste i neinformiranost poslodavaca iz privatnog sektora i osoba sa invaliditetom o mjerama i stimulansima koji im stoje na raspolaganju. Međutim, odredbama članka 53. stavak 4. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju invalida u Republici Srpskoj, utvrđena je obveza Fonda da u sredstvima javnog informiranja dostupnim građanima u Republici Srpskoj objavi način ostvarivanja prava na novčani stimulans. Ovo ukazuje da su aktivnosti Fonda u pogledu zakonske obveze informiranja na veoma niskoj razini.

42. Ombudsmani ponovno naglašavaju da obezbjeđenje jednakog tretmana osobama sa invaliditetom nije pitanje socijalne pomoći nego osnovnih ljudskih i građanskih prava. Pravičan i jednak tretman osoba sa invaliditetom u oblasti rada i zapošljavanja iziskuje multisektorski pristup i suradnju različitih organa vlasti, lokalnih samouprava, civilnog sektora i samih osoba sa invaliditetom i organizacija. Naglasak se stavlja na garantiranje ravnopravnosti osoba sa

invaliditetom, nediskriminaciju i njihovo puno učešće u društvu. Osnovni cilj i svrha ovog dokumenta jeste da se analizom stanja i potreba osoba sa invaliditetom, uoče ključni nedostaci u zakonodavstvu i praksi, te se iskreno nadamo da će preporuke Ombudsmana doprinijeti unaprjeđenju zakonskih propisa, kako bi se isti što efikasnije primjenjivali u praksi.

7. PREPORUKE

Sukladno sa ovlastima iz članka 32. Zakona o ombudsmanu za ljudska prava Bosne i Hercegovine, te na osnovu rezultata istraživanja koje je sprovedeno, Ombudsmeni za ljudska prava Bosne i Hercegovine, upućuju slijedeće preporuke:

- **Vijeću ministara Bosne i Hercegovine**

- da bez odlaganja započne proces izbora novog saziva Vijeća za osobe sa invaliditetom. Istodobno, Ombudsmeni preporučuju **Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Ministarstvu civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike, Federalnom ministarstvu zdravstva, Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Odjeljenju za zdravstvo i ostale usluge Vlade Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Federalnom ministarstvu za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata, Ministarstvu rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske, Federalnom ministarstvu prostornog uređenja i Ministarstvu za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske**, da bez odlaganja imenuju svoje predstavnike u Vijeće osoba sa invaliditetom.

- **Narodnoj skupštini Republike Srpske i Vladi Republike Srpske (nadležnom ministarstvu)**

- da sukladno sa svojim ovlastima, a u cilju olakšavanja ostvarivanja prava osobama sa invaliditetom, pristupe izradi jedinstvene baze osoba sa invaliditetom;
- da sukladno sa svojim ovlastima, bez odlaganja, a imajući u vidu nalaze iz ovog Specijalnog izvješća intenziviraju rad u cilju usvajanja izmjena i dopuna Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida;
- da sukladno sa svojim ovlastima intenziviraju rad na usvajanju Zakona o socijalnom poduzetništvu, kojim će se, između ostalog, urediti i podrška zapošljavanju osoba sa invaliditetom kroz prilagođavanje modela podrške ovisno od vrste invaliditeta, personalna asistencija i drugi modeli podrške;
- da sukladno sa svojim ovlastima poduzmu mjere u cilju uspostavljanja efikasnog instituta prigovora za osobe sa invaliditetom koje su korisnici programa Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom;
- da sukladno sa svojim ovlastima poduzmu mjere prema subjektima koji imaju zakonsku obvezu zapošljavanja osoba sa invaliditetom (republičkim organima uprave, organima lokalne samouprave, javnim ustanovama i fondovima, javnim poduzećima koja nisu osnovana za zapošljavanje osoba sa invaliditetom) u smislu prikupljanja podataka o broju zaposlenih osoba sa invaliditetom pod posebnim uvjetima;
- da sukladno sa svojim ovlastima pristupe kreiranju efikasnih programa za dokvalifikaciju, prekvalifikaciju i osposobljavanje osoba sa invaliditetom, a koji će omogućiti zapošljavanje osoba sa invaliditetom na radna mjesta koja odgovaraju potrebama tržišta rada;

- **Parlamentu Federacije BiH i Vladi Federacije Bosne i Hercegovine (nadležnom ministarstvu)**

- da sukladno sa svojim ovlastima, a u cilju olakšavanja ostvarivanja prava osobama sa invaliditetom, pristupe izradi jedinstvene baze osoba sa invaliditetom;
- da sukladno sa svojim ovlastima, a imajući u vidu nalaze iz ovog Specijalnog izvješća, intenziviraju rad na izradi teksta novog Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom;
- da sukladno sa svojim ovlastima, bez odlaganja, pristupe proceduralnim radnjama u cilju usvajanja Zakona o socijalnom poduzetništvu, koji će doprinijeti kreiranju novih modela zapošljavanja osoba sa invaliditetom, baziranih na stvarnom osnaživanju i pružanju podrške u zapošljavanju osoba sa invaliditetom i sa naglaskom na usluge posredovanja u odnosu na dosadašnji pristup u kojem dominira evidencija. Istim Zakonom trebaju biti, između ostalog, uređena pitanja kao što su, primjera radi, podrška zapošljavanju kroz prilagođavanje modela podrške zavisno od vrste invaliditeta, personalna asistencija i drugi modeli podrške;
- da sukladno sa svojim ovlastima pristupe proceduralnim radnjama u cilju izmjena i dopuna Zakona o doprinosima, a kako bi se uspostavio efikasan sustav kontrole naplate posebnog doprinosa;
- da sukladno sa svojim ovlastima poduzmu mjere u cilju uspostavljanja efikasnog instituta prigovora za osobe sa invaliditetom koji su korisnici programa Fonda za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom;
- da sukladno sa svojim ovlastima osiguraju da oblast nadzora nad primjenom Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom bude precizno uređena, na način da bude propisano koje tijelo/organ u kojem dijelu vrši nadzor;
- da sukladno sa svojim ovlastima razmotri mogućnost uspostavljanja mreže centara za profesionalnu rehabilitaciju na teritoriju cijele Federacije Bosne i Hercegovine značajno bi unaprijedilo proces profesionalne rehabilitacije osoba s invaliditetom;
- da sukladno sa svojim ovlastima poduzmu mjere u cilju unaprjeđenja programa zapošljavanja osoba s invaliditetom u javnom sektoru i na otvorenom tržištu;

- **Skupštini Brčko distrikta BiH, Vladi Brčko distrikta BiH, Uredu gradonačelnika Brčko distrikta BiH**

- da sukladno sa svojim ovlastima u cilju olakšavanja ostvarivanja prava osobama sa invaliditetom, pristupe izradi jedinstvene baze osoba sa invaliditetom;
- da sukladno sa svojim ovlastima, bez odlaganja, pristupe proceduralnim radnjama u cilju usvajanja Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom, kako bi se predmetna oblast uredila na sveobuhvatan način;
- da sukladno sa svojim ovlastima, imajući u vidu nalaze ovog Specijalnog izvješća, pristupe proceduralnim radnjama u cilju usvajanja Zakona o socijalnom poduzetništvu, koji će doprinijeti kreiranju novih modela zapošljavanja osoba sa invaliditetom, baziranih na stvarnom osnaživanju i pružanju podrške u zapošljavanju osoba sa invaliditetom i sa naglaskom na usluge posredovanja u odnosu na dosadašnji pristup u kojem dominira evidencija. Istim Zakonom trebaju biti, između ostalog, uređena pitanja kao što su, primjera radi, podrška zapošljavanju kroz prilagođavanje modela podrške zavisno od vrste invaliditeta, personalna asistencija i drugi modeli podrške;

- **Vladi Republike Srpske, Vladi Federacije Bosne i Hercegovine, županijskim/kantonalnim vladama, Uredu gradonačelnika Brčko distrikta BiH, Vladi Brčko distrikta BiH**

- da poduzmu mjere u cilju osiguranja besplatne pravne pomoći osobama sa invaliditetom u radno-pravnim sporovima;
- da kontinuirano poduzimaju mjere i aktivnosti u cilju stvaranja pretpostavki/jaćanja inkluzivnog obrazovanja za osobe sa invaliditetom, kako bi se osigurala bolja konkurentnost istih na tržištu rada;
- da osiguraju dovoljan broj inspektora u cilju efikasnog izvršavanja obveze nadzora u smislu odredbi Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom;
- da kontinuirano poduzimaju mjere radi prevazilaženja komunikacijskih barijera, posebno kada su u pitanju gluhe i nagluhe osobe i osobe sa intelektualnim i mentalnim poteškoćama;

- **Agenciji za javne nabavke Bosne i Hercegovine, Ministarstvu rada i boračko-invalidske izaštite Republike Srpske i Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike**

- da osiguraju bezuvjetnu primjenu odredbi zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u oba entiteta, kojima je propisano da su organi državne uprave, organi pravosuđa i drugi entitetski organi, kao i organi lokalne uprave, javnih službi, ustanova i fondova, te poduzeća u vlasništvu ili u većinskom vlasništvu Federacije BiH/Republike Srpske, dužni određeni procenat svojih potreba za proizvodima i proizvodnim uslugama koje proizvode i pružaju poduzeća za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, zadovoljavaju od ovih poduzeća;

- **Fondu za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Federacije BiH/Republike Srpske, JU Zavodu za zapošljavanje Republike Srpske i županijskim/kantonalnim službama za zapošljavanje**

- da kontinuirano poduzimaju aktivnosti u cilju jačanja suradnje i kreiranja efikasnih kanala komunikacije u cilju razmjene informacija i poduzimanja zajedničkih aktivnosti od značaja za zapošljavanje osoba sa invaliditetom;
- da osiguraju da evidencije koje vode budu blagovremene, potpune i jasne;
- da razviju javne kampanje u cilju jačanja svijesti o pravima koja pripadaju osobama sa invaliditetom, kao i da osiguraju bolju informiranost osoba sa invaliditetom i poslodavaca o mogućnostima koje im stoje na raspolaganju;
- uz suradnju sa poslodavcima, zavodom/službama za zapošljavanje i lokalnim zajednicama kontinuirano provode istraživanja o potrebama otvorenog tržišta, te u u tom smislu kreiraju programe osposobljavanja, na način da svi zainteresirani budu upoznati sa potrebama otvorenog tržišta i mogućnostima i uvjetima profesionalne rehabilitacije;
- da u provođenju profesionalne rehabilitacije omoguće posredovanje prilagođeno vrstama invaliditeta;

- **Fondu za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Republike Srpske**

- da bez odlaganja poduzme mjere u cilju vođenja adekvatnih evidencija zaposlenih lica sa invaliditetom sukladno sa Pravilnikom o evidenciji zaposlenih invalida;
- da bez odlaganja, u suradnji sa Poreskom upravom Republike Srpske sačini evidenciju o subjektima koji su po zakonu obvezni zapošljivati lica sa invaliditetom;

- **Županijskim/kantonalnim službama za zapošljavanje**

- da osiguraju bezuvjetnu primjenu članka 12. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, kojim je propisana nadležnost za priznavanje prava na profesionalnu rehabilitaciju;

ANEKS I - PRIMJERI UPITNIKA UPUĆENIH JAVNIM TIJELIMA/ORGANIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Upitnik upućen entitetskim ministarstvima rada/socijalne politike i Odjeljenju za zdravstvo i ostale usluge Brčko distrikta BiH

Koje aktivnosti Ministarstvo provodi u oblasti rada i zapošljavanja osoba sa invaliditetom?

Da li postoje posebni programi usmjereni na zapošljavanje osoba sa invaliditetom?

Da li ste do sada provodili određene promotivne kampanje/edukacije/radne sastanke i slično o pravima i obvezama osoba sa invaliditetom?

Da li ste zadovoljni efikašnošću kontrole uspostavljene zakonskim propisima?

Na koji način i koliko često se vrši nadzor nad zakonitošću rada i općih akata, ustanova, privrednih društava, zaštitnih radionica i radnog centra?

Koji su Vaši prijedlozi za prevazilaženje problema u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom koji se javljaju u praksi?

Upitnik upućen Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine

Koje aktivnosti Ministarstvo provodi u oblasti rada i zapošljavanja osoba sa invaliditetom?

Da li postoje posebni programi usmjereni na zapošljavanje osoba sa invaliditetom?

Da li ste do sada provodili određene promotivne kampanje/edukacije/radne sastanke i slično u vezi sa pravima i obvezama osoba sa invaliditetom?

Da li su zakonski propisi u Bosni i Hercegovini u dovoljnoj mjeri usklađeni sa međunarodnim standardima?

Koji su Vaši prijedlozi za prevazilaženje problema u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom koji se javljaju u praksi?

Upitnik upućen Fondu za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine i Fondu za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje invalida Republike Srpske

1. Prema informacijama koje posjedujete, koliko se osoba sa invaliditetom nalazi u evidenciji zaposlenih u razdoblju od 2018. do 2020. godine? (molimo da dostavite podatke za svaku godinu ponaosob)

Godina	Broj zaposlenih u privatnom sektoru	Broj zaposlenih u javnom sektoru
2018.		
2019.		
2020.		

2. Prema informacijama kojima raspolazete, koliko je osoba sa invaliditetom zaposleno u razdoblju 2018.-2020. godine na otvorenom tržištu rada?

Godina	Broj zaposlenih u privatnom sektoru	Broj zaposlenih u javnom sektoru
2018.		
2019.		
2020.		

3. Da li trenutne mjere poduzete od strane nadležnih tijela/organa odgovaraju potrebama otvorenog tržišta rada?

4. Da li smatrate da se osobe sa invaliditetom u dovoljnom procentu zapošljavaju na otvorenom tržištu rada?

5. Koliko je važan segment profesionalne rehabilitacije u procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom i stvaranju veće konkurentnost na otvorenom tržištu rada?

6. Koje mjere i aktivnosti koje obuhvata profesionalna rehabilitacija su se pokazale kao najefikasnije za zapošljavanje osoba sa invaliditetom? Koji su Vaši prijedlozi za unaprjeđenje profesionalne rehabilitacije?

7. Koliko osoba sa invaliditetom je zaposleno putem poticajnih programa Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i osposobljavanje osoba sa invaliditetom u razdoblju od 2018.do 2020. godine?

Godina	Broj zaposlenih OSI u javnom sektoru	Broj zaposlenih OSI u privatnom sektoru
2018.		
2019.		
2020.		

8. Kojem broju lica, koja su bila zaposlena putem poticajnih programa Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i osposobljavanje osoba sa invaliditetom je prestao radni odnos u razdoblju 2018.-2020. godina? Koliko muškaraca i koliko žena?

Godina	Broj muškaraca kojima je prestao radni odnos	Broj žena kojima je prestao radni odnos	Ukupan broj OSI kojima je prestao radni odnos u javnom sektoru	Ukupan broj OSI kojima je prestao radni odnos u privatnom sektoru
2018.				
2019.				
2020.				

9. Da li se vode evidencije o subjektima koji su u obvezi zapošljavati osobe sa invaliditetom ukkladno sa zakonom?

10. U kojoj mjeri subjekti koji ne ispune obvezu zapošljavanja osoba sa invaliditetom u smislu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa

invaliditetom, izvršavaju dužnost obračuna i uplate novčanog iznosa propisanog istim zakonom?

11. Na koji način se prati izvršavanje dužnosti obračuna i uplate novčanog iznosa propisanog navedenim zakonom i koji nadležni organ izriče sankcije zbog neizvršavanja iste?
12. Da li postoji usklađenost propisa iz oblasti poreskih obveza i doprinosa i Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom?
13. Koje mjere Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom poduzima u slučaju kada subjekti ne izvrše obvezu uplate novčanog iznosa propisanog Zakonom?
14. Koliko sredstava je uplaćeno od strane poslodavaca koji podliježu obvezi zapošljavanja osoba sa invaliditetom, a nisu ispunili tu obvezu za razdoblje od 2018.do 2020. godine

Godina	Sredstva uplaćena od strane poslodavaca – javni sektor	Sredstva uplaćena od strane poslodavaca- privatni sektor
2018.		
2019.		
2020.		

15. Koliko zahtjeva za povrat doprinosa je zaprimio Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Republike Srpske u razdoblju 2018.-2020. godina? Koliko zahtjeva je odobreno i u kojem iznosu?

Godina	Broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa-javni sektor	Broj podnesenih zahtjeva za povrat doprinosa-privatni sektor	Broj odobrenih zahtjeva za povrat doprinosa-javni sektor	Broj odobrenih zahtjeva za povrat doprinosa-privatni sektor	Iznos odobrenih zahtjeva za povrat doprinosa-javni sektor	Iznos odobrenih zahtjeva za povrat doprinosa-privatni sektor
2018.						
2019.						
2020.						

16. Koliko sredstava je uplaćeno u razdoblju 2018.-2020. godina na ime povrata doprinosa na plate zaposlenih osoba sa invaliditetom?

Godina	Ostvareno pravo na povrat doprinosa
2018.	
2019.	
2020.	

17. Koliko zahtjeva za obračun novčane naknade je Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje osoba sa invaliditetom FBiH zaprimio u razdoblju 2018.-2020. godina? Koliko zahtjeva je odobreno i u kojem iznosu?

Godina	Broj podnesenih zahtjeva za obračun novčane naknade-javni sektor	Broj podnesenih zahtjeva za obračun novčane naknade-privatni sektor	Broj odobrenih zahtjeva za obračun novčane naknade-javni sektor	Broj odobrenih zahtjeva za obračun novčane naknade-privatni sektor	Iznos odobrenih zahtjeva za obračun novčane naknade-javni sektor	Iznos odobrenih zahtjeva za obračun novčane naknade-privatni sektor
2018.						
2019.						

2020.						
-------	--	--	--	--	--	--

18. Koliko je novčanih sredstava posebne namjene uplaćeno na račun Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Republike Srpske u razdoblju 2018.-2020. godina?

Godina	Iznos uplaćenih novčanih sredstava posebne namjene
2018.	
2019.	
2020.	

19. Koliko su fondovi za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom isplatili novčanog stimulansa subjektima za razdoblje od 2018-2020. godina?

Godina	Iznos isplaćenog novčanog stimulansa	Najviše isplaćeno - namjena
2018.		
2019.		
2020.		

20. U kojoj mjeri ste zadovoljni dosadašnjim postignutim rezultatima rada?

21. Da li postoje određene prepreke koje se javljaju u praksi i koji su eventualni načini njihovog prevazilaženja?

22. Da li je u razdoblju 2018.-2020. godina bilo prigovora subjekata i /ili osoba sa invaliditetom na konkretne programe koje su fondovi za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom provodili?

23. Koje druge mjere su poduzete u razdoblju 2018.-2020. godina u cilju povećanja zaposlenosti osoba sa invaliditetom?

24. Koje mjere planirate poduzeti u narednom razdoblju u cilju poboljšanja stanja u predmetnoj oblasti?

Upitnik upućen zavodima/službama za zapošljavanje

Da li postoje posebni programi usmjereni na zapošljavanje osoba sa invaliditetom?

Koliko zahtjeva za priznavanja prava na profesionalnu rehabilitaciju je podneseno u razdoblju 2018.-2020. godina?;

Da li smatrate da osobe sa invaliditetom imaju mogućnost zapošljavanja bez diskriminacije sukladno sa pozitivnim zakonskim propisima?

Koje su smetnje pri zapošljavanju osoba sa invaliditetom sa aspekta poslodavaca?

Da li smatrate da postoji efikasna koordinacija između tijela/organa nadležnih za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje?

Da li ste do sada provodili određene promotivne kampanje/edukacije/radne sastanke i slično o pravima i obvezama poslodavaca u smislu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji zapošljavanju osoba sa invaliditetom, ili o nekoj drugoj temi u svezi sa zapošljavanjem osoba sa invaliditetom?

Da li trenutne mjere poduzete od strane nadležnih tijela/organa odgovaraju potrebama otvorenog tržišta rada?

Koji su Vaši prijedlozi za prevazilaženje problema u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom koji se javljaju u praksi?

Upitnik upućen organizacijama osoba sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini

1. Da li su članovi udruženja upoznati sa zakonskim propisima o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju i da li smatrate da postoji potreba za dodatnim informiranjem osoba sa invaliditetom?

2. Koliko osoba sa invaliditetom je učestvovalo u profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju u razdoblju 2018.-2020. godina?

- a) Osposobljavanje osoba sa invaliditetom za odgovarajući posao
- b) zaposlenje osoba sa invaliditetom
- c) još uvijek u random odnosu
- d) napredovalo ili promijenilo zanimanje

**(za svako potpitanje dostaviti pojedinačan odgovor)*

3. Koje mjere i aktivnosti koje obuhvata profesionalna rehabilitacija i osposobljavanje su se pokazale kao najefikasnije za zapošljavanje osoba sa invaliditetom? Koji su Vaši prijedlozi za unaprjeđenje profesionalne rehabilitacije?

4. Da li trenutne mjere poduzete od strane nadležnih organa odgovaraju potrebama otvorenog tržišta rada?
5. Da li je bilo pritužbi zaposlenih u pogledu zaključenog ugovora o radu sa poslodavcem i ostvarivanjem prava izradnog odnosa?
6. Ukoliko ih je bilo, da li ste prijavljivali nepravilnosti nadležnim organima? Ukoliko jeste, kojim i da li ste zadovoljni poduzetim mjerama nadležnih organa?
7. Da li ste zadovoljni i efikašnošću kontrole uspostavljene zakonskim propisima?
8. Koji su problem sa kojima se suočavaju članovi udruženja u svezi primjene postojećih propisa? Da li imate prijedloge za prevazilaženje eventualnih problema?
9. Da li osobe sa invaliditetom koje su zaposlene imaju određene poteškoće/barijere u samom dolasku na radno mjesto ili na samom radnom mjestu (da li je radno mjesto prilagođen mogućnostima i potrebama osobe sa invaliditetom)?
10. Da li su osobe sa invaliditetom imale priliku prisustvovati edukacijama i/ili treninzima o načinu pisanja biografije i osobnom predstavljanju na intervjuima za posao?
11. Da li postoje neka dodatna zapažanja koja nisu obuhvaćena upitnikom? Ukoliko postoje, molimo obrazložite!

Upitnik upućen Udruženju poslodavaca Federacije BiH, Uniji udruženja poslodavaca Republike Srpske i Udruženju poslodavaca Brčko distrikta BiH

Da li smatrate da osobe sa invaliditetom imaju mogućnost zapošljavanja bez diskriminacije sukladno sa pozitivnim zakonskim propisima?

Koje su smetnje pri zapošljavanju osoba sa invaliditetom sa aspekta poslodavaca?

Da li smatrate da postoji efikasna koordinacija između tijela/organa nadležnih za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje?

Da li ste do sada provodili određene promotivne kampanje/edukacije/radne sastanke i slično o pravima i obvezama poslodavaca u smislu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, ili o nekoj drugoj temi u svezi sa zapošljavanjem osoba sa invaliditetom?

Da li trenutne mjere poduzete od strane nadležnih tijela odgovaraju potrebama otvorenog tržišta rada?

Koji su Vaši prijedlozi za prevazilaženje problema u oblasti profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom koji se javljaju u praksi?

Koje mjere i aktivnosti koje obuhvata profesionalna rehabilitacija i osposbljavanje su se pokazale kao najefikasnije za zapošljavanje osoba sa invaliditetom? Koji su Vaši prijedlozi za unaprjeđenje profesionalne rehabilitacije?

Da li postoje neka dodatna zapažanja koja nisu obuhvaćena upitnikom? Ukoliko postoje, molimo obrazložite!

Upitnik upućen Poreskoj upravi Republike Srpske

1. Koliko registrovanih poslodavaca u Republici Srpskoj ima obavezu zapošljavanja jedne osobe sa invaliditetom na svakih 16 zaposlenih?

2018. godina	
2019. godina	
2020. godina	

*molimo da navedete za svaku godinu posebno podatke

2. Koliki je iznos uplaćen na račun javnih prihoda Republike Srpske na ime posebnog doprinosa od strane poslodavaca koji podliježe obavezi zapošljavanja lica sa invaliditetom, a nije ispunio tu obavezu?

2018. godina	
2019. godina	
2020. godina	

3. Koliki je iznos uplaćen na račun javnih prihoda Republike Srpske na ime posebnog doprinosa od strane poslodavaca koji ne podliježu obavezi zapošljavanja lica sa invaliditetom, a nemaju zaposlen odgovarajući broj lica sa invaliditetom?

2018. godina	
2019. godina	
2020. godina	

4. Da li se prilikom kontrole poreskih obveznika utvrđuju posebno činjenice vezane za zaposlenost lica sa invaliditetom

ANEKS II- PREGLED ZAPRIMLJENIH ODGOVORA

R.br.	Naziv organa /organizacije	Datum prijema odgovora
1.	Centar za osposobljavanje, prekvalifikaciju i rehabilitaciju OSI u Federaciji Bosne i Hercegovine „Proreha“ Sarajevo	04.02.2021. godine
2.	Centar za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida a.d. Banjaluka	09.03.2021. godine
3.	Federalno ministarstvo rada i socijalne politike	11.03.2021. godine
4.	JU Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje invalida Republike Srpske	22.02.2021. godine
5.	JU Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom Federacije Bosne i Hercegovine	19.02.2021. godine
6.	JU Služba za zapošljavanje Bosansko-podrinjski kanton/županija	03.02.2021. godine
7.	JU Služba za zapošljavanje Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije	25.01.2021. godine
8.	JU Služba za zapošljavanje Kantona 10	10.02.2021. godine
9.	JU Služba za zapošljavanje Kantona Sarajevo	01.02.2021. godine
10.	JU Služba za zapošljavanje Posavskog kantona/županije	26.01.2021. godine
11.	JU Služba za zapošljavanje Srednjobosanskog kantona/županije	10.02.2021. godine
12.	JU Služba za zapošljavanje Tuzlanskog kantona/županije	29.01.2021. godine
13.	JU Služba za zapošljavanje Zapadnohercegovačkog kantona/županije	28.01.2021. godine
14.	JU Služba za zapošljavanje Zeničko-dobojskog kantona/županije	27.01.2021. godine
15.	JU Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta Bosne i Hercegovine	02.02.2021. godine
16.	JU Zavod za zapošljavanje Republike Srpske	01.02.2021. godine
17.	JU“Služba za zapošljavanje“USK	04.02.2021. godine
18.	Poreska uprava Republike Srpske	25.03.2021. godine
19.	Ministarstva uprave i lokalne samouprave Republike Srpske	16.03.2021. godine
20.	Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske	19.03.2021. godine
21.	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine	16.03.2021. godine
22.	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i izbjeglice Zeničko-dobojskog kantona/županije	16.03.2021. godine
23.	Ministarstvo za rad,socijalnu politiku i povratak Tuzlanskog kantona/županije	23.03.2021. godine
24.	Ministarstvo zdravstva i socijalne politike Srednjobosanskog kantona/županije	15.03.2021. godine
25.	Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi Hercegovačko- neretvanske županije/ kantona	10.03.2021. godine
26.	Regionalno udruženje distrofičara Bijeljina	26.01.2021. godine
27.	Savez slijepih Republike Srpske	10.03.2021. godine
28.	Savez udruženja gluhih i nagluhih Federacije Bosne i Hercegovine	10.02.2021. godine

29.	Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima Republike Srpske „MeNeRali“	04.02.2021. godine
30.	Saveza distrofičara Republike Srpske	27.01.2021. godine
31.	Udruženja osoba sa cerebralnom paralizom i drugim onesposobljenjima Sapna	25.01.2021. godine
32.	Udruženje distrofičara Kantona Sarajevo	26.01.2021. godine
33.	Udruženje gluhih Kantona Sarajevo	28.01.2021. godine
34.	Udruženje građana Informativni centar za osobe sa invaliditetom "Lotos" Tuzla	22.01.2021. godine
35.	Udruženje građana za pomoć licima sa posebnim potrebama Šamac	10.02.2021. godine
36.	Udruženje invalida rada Kantona Sarajevo	03.02.2021. godine
37.	Udruženje mladih „Ružičnjaka - Los Rosalesa“ Mostar	21.01.2021. godine
38.	Udruženje oboljelih od multiple skleroze Kantona Sarajevo	26.01.2021. godine
39.	Udruženje paraplegičara oboljelih od dječije paralize i ostalih tjelesnih invalida Prijedor	25.01.2021. godine
40.	Udruženje poslodavaca Brčko distrikta Bosne i Hercegovine	08.02.2021. godine
41.	Udruženje roditelja djece sa posebnim potrebama "Neven" Prijedor	04.02.2021. godine
42.	Udruženje roditelja i prijatelja djece i omladine sa posebnim potrebama „Zračak“ Ljubinje	03.02.2021. godine
43.	Udruženje Život sa Down sindromom FBiH	02.02.2021. godine
44.	Unija udruženja poslodavaca Republike Srpske	10.03.2021. godine